

Abstract

Based on qualitative interviews with poor children I have analyzed how poverty affects their relationship to other children of the same age (phase 1). Further, I have analyzed the reasons why the professionals, who work close with those children won't allow me to interview them (phase 2).

The approach to the research has been the 'New childhood paradigm' i.e. that children have an opinion and can express it clearly.

The conclusions of the study of phase 1 are the following:

- The analysis shows that in general 'a relative lack of financial means' affects the interviewed children directly when it comes to clothes, food and housing. The results do however vary, when it comes to what effect these markers have on the relationship to other children at the same age.
- The burden on the relationship can result in stigmatization and exclusion from children's communities as well as the feeling of shame, or both. The stigmatization is experienced by the poor children through how the surrounding environment reacts to their poverty. Shame emerges as a consequence of the poor children's own perception of how other look upon them.
- Openness about the poverty can have a positive effect on the poor children's relationship to other children at the same age, and thereby prevent stigmatization. The effect of the openness is that it increases the understanding and thereby the acceptance from the other children.
- The children apply different copingstrategies when handling their poverty and thus they may apply a proactive or reactive strategy depending on the situation.

In phase 2 the conclusions are the following:

- In general, the professionals state that they agree with the child perspective applied in this research. However, at the same time they refuse to provide access to the children on the

basis that they are too vulnerable, and seem to refuse to actually evaluate the pros and cons of involving these children in the research.

- It is problematic that the professionals themselves, and not the children, decide upon whether or not the children should participate in research. The reason being that this contradicts with the wish for including the children, which is a fundamental driver behind the applied child perspective. This is worsened by the fact that the professionals do not necessarily know whether it would actually be a burden, and at the same time they prevent the children from participating in the potential benefits of such participation.
- In accordance with the child perspective it would be recommendable that the professional's consideration to a larger degree was concentrated on *how* to include and not *whether* the children should be included.

Indholdsfortegnelse	
1 Overordnet problemstilling	7
1.1 Indledning	7
1.2 Problemfelt	10
1.3 Måling af fattigdom	12
1.4 Et barndomssociologisk udgangspunkt	14
1.5 Problemformulering	19
2 Videnskabsteoretisk positionering	20
3 Adgang til data	21
3.1.1 Erfarede barrierer ved indsamling af min empiri	22
3.1.2 Præsentation af interview anvendt i analysen i metodeafsnittet	27
3.2 De professionelles begrundelser for ikke at formidle kontakten til barnet	27
3.2.1 Anvendelse af sårbarhedshensynet	28
3.2.2 Problemstillinger og dilemmaer ved inddragelse af børn i forskning	32
3.2.2.1 Hvilke problematikker omkring de professionelles ageren rejser det børneperspektiv, som nærværende opgave anvender?	32
3.2.2.1.1 Demokratirationalitet	33
3.2.2.1.2 Vidensrationalitet	34
3.2.2.1.3 Anerkendelse- og værdsættelsesrationalitet	35
3.2.2.1.4 opsummering	36
3.2.2.2 Udfordringen ved at de professionelle træffer afgørelse på barnets vegne	37
3.2.2.3 Kan måden man inddrager barnet i forskning på, afhjælpe de professionelles bekymringer?	39
3.2.2.4 Dilemmaet mellem individ- og samfundshensyn	41
3.2.3 Delkonklusion vedr. problemstillinger og dilemmaer ved inddragelse af børn i forskning	43
4 Teoretisk forforståelse	44
4.1 Interaktionisme	44
4.1.1 Stigma	45
4.1.2 Skam	48
4.2 Copingstrategier	50
5 Etablering af kontakt til børneinterview	51
5.1 Dokumenter	53
5.2 Individuelle kvalitative interviews	54

5.3	Kvalitative interview på gruppeniveau	55
5.3.1	Anvendelse af vignetmetoden til præsentation af emnet	57
5.4	Præsentation af interviewdeltagere.....	58
5.4.1	Karen.....	58
5.4.2	Ingrid.....	59
5.4.3	Fokusgruppeinterview af 5. klasse - Line.....	60
6	Analyse	60
6.1	Tøj.....	61
6.1.1	Tøj som markør for fattigdom	61
6.1.2	Tøjs betydning for relationen til jævnaldrende.....	62
6.2	Mads betydning	67
6.2.1	Mads betydning for relationen til jævnaldrende	68
6.3	Boligens betydning	70
6.3.1	Boligens betydning for relationen til jævnaldrende.....	71
6.4	Stigma og skam – en opsummering.....	73
6.5	Børnenes åbenhed omkring deres fattigdom gavner dem	81
6.6	Delkonklusion vedrørende fattigdomsmarkører	84
6.7	Børnenes copingstrategier på den oplevede fattigdom.....	86
6.7.1	Proaktive strategier	87
6.7.2	Reaktive strategier.....	91
6.7.3	Delkonklusion vedr. copingstrategier.....	94
7	Metode kritik	95
8	Konklusion	97
9	Perspektivering	101
10	Litteraturliste	103

1 Overordnet problemstilling

Dette speciale vil overordnet belyse følgende problemstilling:

Hvordan påvirker økonomisk fattigdom børns relation til andre jævnaldrende?

Senere under punkt 1.5 vil problemstillingen blive nærmere uddybet. I det følgende beskrives indledningsvis problemfeltet og baggrunden for, hvorfor det er relevant at have fokus på børnefattigdom.

1.1 Indledning

Findes der fattige børn i Danmark? Når man snakker om børnefattigdom, forbinder de fleste danskere det med noget, de har oplevet på en eksotisk udlandsrejse, set og hørt om det i medierne eller givet penge til en indsamling, hvis formål var at hjælpe nogle af disse økonomisk trængte børn.

Mens jeg har skrevet speciale, er jeg ofte blevet mødt med et undrende blik og et efterfølgende spørgsmål om, hvorvidt der findes børnefattigdom i Danmark, når jeg har fortalt interesserede, hvad min opgave handlede om. Det kan blandt andet skyldes ignorance, en holdning om, at fattigdom er selvforskyldt eller, at der tages udgangspunkt i en tankegang omkring fattigdom, som lægger sig op ad en mere absolut fattigdomsdefinition end den man normalt anvender i Danmark, hvor man taler om relativ fattigdom. Dette betyder, at der sjældent er tale om, at børn og voksne går sultne i seng eller ikke har tag over hovedet. I Danmark handler fattigdom i højere grad om, hvorvidt man har mulighed for at deltage i samfundet på lige fod med sine omgivelser.

Min oplevelse er, at når historierne bliver konkrete, og jeg eksempelvis fortæller om de samtaler, jeg har haft med fattige børn i forbindelse med dette speciale eller mit arbejde som socialrådgiver, så rammer det folk, uanset politisk ståsted, fordi det handler om børn. Jeg forestiller mig, det skyldes, at børn ikke har nogen andel i deres fattigdom og derfor anses som uskyldige.

Folks manglende viden om børnefattigdom kan handle om, at fattigdommen i Danmark er skjult og sjældent ses med det blotte øje, netop fordi der ikke er tale om en absolut form for fattigdom. Flere forskere påpeger også, at vores skandinaviske velfærdssystem har været medvirkende til at oparbejde en kulturel modvilje mod at anerkende og se, at der er fattigdomsproblemer i Danmark. Vi kan godt lide at se Danmark som et lige land, hvor de der ikke kan klare sig selv, får hjælp af staten, men denne lighedsideologi kan gøre os blinde overfor den fattigdom, der *også* findes i

samfundet. Således reduceres børnefattigdom ofte til at skyldes forældres manglende evne til at varetage børnenes opvækstvilkår bedst muligt. Dermed ignoreres betydningen af, at forældrenes materielle vilkår er rammesættende for at give deres børn gode og sunde opvækstbetingelser (Skytte, 2013:169).

Min erfaring er, at der sjældent tales om fattigdom i forbindelse med de børnesager, der er på en børne- familieafdeling. Det er i højere grad de sociale problemer, som skyldes individuelle faktorer hos barnet og/eller forældrene, som italesættes. Dermed er det misbrug, psykisk sygdom og vold som bliver omdrejningspunktet, når man diskuterer familiens vanskeligheder. Faktorer den enkelte selv kan forandre.

Fattigdom er en kendsgerning for mange af de familier, som er tilknyttet børne-familieafdelingen, og derfor eksisterer diskussionen om fattigdom på min arbejdsplads også, men på et mere overordnet plan, mellem kollegaerne. Det er sjældent en faktor, som bliver nævnt i børnenes handleplaner eller i relationsarbejdet med familien. Måske fordi den anvendte lovgivning i en afdeling som min ikke levner mange muligheder for økonomisk hjælp og støtte til fattige børn samt deres familier.

I de tilfælde, hvor familierne har behov for at søge om økonomisk hjælp, lige fra indkøb af ny barneseng til indkøb af mad over weekenden, hører jeg fra kollegaer, at man i højere grad end tidligere giver afslag og henviser familien til at søge økonomisk hjælp hos ydelsesservice. Således er der en tendens til, at afhjælpning af fattigdom ikke er noget, man prioriterer at anvende økonomiske ressourcer på i børne-familieafdelingen. Pointen understøttes af det faktum, at vi af ledelsen er blevet instrueret om at anvende en restriktiv fortolkning i relation til, hvornår betingelserne for økonomisk støtte efter § 52 a i serviceloven er opfyldt.

Gennem mit arbejde oplever jeg, at fattigdom hænger sammen med andre sociale problemer, såsom misbrug, vold, psykisk sygdom, langvarig kontanthjælp og dårligt netværk. Derudover oplever jeg, at forældrenes håndtering af fattigdom har en betydning for, om/ hvordan børnene oplever fattigdommen. Håndteringen af familiens fattigdom er meget afhængig af, om forældrene udover økonomiske ressourcer også mangler sociale og kulturelle ressourcer. Således er det nemmere for forældre at skærme deres børn mod fattigdom, hvis de har et godt netværk, de kan trække på, og/eller overskud til eksempelvis at kunne finde gratis aktiviteter til børnene.

Når jeg gennem mit arbejde taler med familierne om deres mangel på penge og hvilke problemer, det bringer med sig, er det altid forældrene jeg taler med, og i disse samtaler har ordet 'fattig' aldrig været brugt. Jeg har i mine to år på familieafdelingen endnu ikke talt om penge med et barn.

Faktum er, at der i Danmark fortsat i 2014 er en væsentlig gruppe af børn, som er fattige, og en endnu større gruppe som lever i risiko for at blive fattige (Smolinsky & Morabito, 2014). Ifølge Økonomi- og Indenrigsministeriet har der i årtiet indtil 2011 været en stigning i antallet af børnefattige, hvorefter denne kurve er knækket, blandt andet i forbindelse med afskaffelsen af fattigdomsydelserne og loftet over børne- og ungeydelsen. I 2012 var der cirka 7.900, børn som havde været fattige i minimum tre år, svarende til knap 0,8 pct. af alle børn i Danmark (Økonomi- og indenrigsministeriet 2014:193).

En norsk rapport (Sandbæk & Pedersen, 2010) påpeger, at risikoen for, at fattigdom påvirker børns opvækst, er uafhængig af, hvor mange år barnet har levet i fattigdom, derfor er det væsentligt at tale om et års fattigdom, når det gælder børnefattigdom, også set i lyset af at et år er lang tid i et liv. Ifølge Arbejdernes Erhvervsråd (Enevoldsen & Koch, 2013) var der i 2011 56.263 børn, som havde levet i fattigdom i et år eller længere.

I Danmark fik vi en fattigdomsgrænse i 2013, som er yderligere beskrevet under punkt 1.3. Ved enhver fattigdomsgrænse opererer man ud fra en binær problemstilling, hvor man enten ligger over eller under grænsen. Hvis man sammenholder denne problemstilling med tal fra 'Save the Childrens' rapport fra 2014, og hvor det fremgår, at der i 2013 var 15,3 % børn i Danmark, som levede i risiko for at blive fattige, må det være et udtryk for, at en betydelig del af danske børn befinder sig lige akkurat på den 'rigtige' side af fattigdomsgrænsen.

UNICEF undersøgelsen fra 2013 peger desuden på, at der i Danmark er forholdsvis få børn (6,3 %), barneliv (Politiken, 2013). som falder under den relative fattigdomsgrænse men en betydelig del af de børn, som gør, ligger længere væk fra grænsen end i andre rige lande. Rapporten taler om, at der er en stor fattigdomskløft (Adamson, 2013:10), hvilket giver et billede af graden af ulighed i samfundet. Fattigdomskløften stemmer overens med, at Danmark er det vesteuropæiske land, hvor uligheden er steget mest (Juul, 2012).

Uanset tendensen til et faldende antal fattige børn er der således fortsat tale om et samfundsmæssigt problem i Danmark. Man kan heller ikke udelukke, at antallet af fattige børn vil stige igen med indførelsen af de nye dagpenge- og kontanthjælpsregler.

Ovenstående tal er nogle, voksne opererer ud fra, kommenterer på og måske forholder sig til, men de indikerer ikke, hvordan børn egentlig har det, når de er ramt af økonomisk fattigdom. Tallene er blandt andet et vigtigt redskab til at se, hvilken vej børnefattigdom udvikler sig, men i dette speciale er det overordnede emne, hvordan fattigdom påvirker børns relation til jævnaldrende, og i denne sammenhæng er det underordnet, om barnet lever i en familie, som indkomstmæssigt ligger lige under eller over fattigdomsgrænsen. Her er det interessante, om barnet føler sig fattigt, og hvilke konsekvenser det eventuelt har.

Jeg har valgt særligt at se på fattigdommens betydning for relationerne til deres jævnaldrende. Baggrunden for dette er, at de jævnaldrende kammerater stiller sig til dommere overfor hinanden og skaber rammerne og parametrene for, hvordan man som teenager definerer og redefinerer sig selv (Ridge, 2007). Børns dominerende sociale projekt uden for familien er således ifølge Dencik (1999) at komme til at høre til blandt andre børn: *"Det er de andre børn der udgør det enkelte barns referencegruppe, og som derfor også er normgivende for barnet"*.

Med andre ord har det en meget væsentlig betydning for det enkelte barn og dets udvikling, at det har gode relationer til sine jævnaldrende.

1.2 Problemfelt

Denne opgave tager udgangspunkt i den relative fattigdomsforståelse, hvor sociale og kulturelle aspekter spiller en rolle. En ofte anvendt definition af den relative fattigdom er udarbejdet af Peter Townsend i 1979:

Individer, familier og grupper i befolkningen kan siges at leve i fattigdom, når de mangler ressourcer til at opnå den kost, deltage i de aktiviteter og have de levevilkår og behageligheder, som er normale eller i det mindste vidt anerkendte i det samfund, som de hører til. Deres ressourcer er så langt under gennemsnittet for individer og familier, at de udelukkes fra almindelige livsmønstre, vaner og aktiviteter. (Townsend, 1979)

Da der i Danmark kun i meget begrænset omfang er tale om, at mennesker ikke har adgang til de mest basale behov, som er nødvendige for den fysiske overlevelse, tages der ikke udgangspunkt i en absolut forståelse af begrebet fattigdom. Økonomisk udsathed i Danmark betyder ikke, at man går sulten i seng om aftenen. Det betyder blandt andet, at børnene risikerer at blive marginaliseret i forhold til deres kammerater, fordi deres familier ikke i samme omfang som andre børnefamilier

har råd til for eksempel ferier eller fødselsdage. Børnene kan også opleve at computer og internetforbindelse bliver sparet væk, hvilket er et problem i forhold til skolegangen (Deding & Gerstoft, 2009:10) og den sociale interaktion med jævnaldrende.

Ligeledes er det vigtigt at gøre opmærksomt på, at børn godt kan være fattige selvom de er udstyret med nogle af de samme statussymboler som andre børn har. Dette er et udtryk for, at forældrene forsøger at beskytte børnene ved at prioritere deres materielle behov højt, i et forsøg på at leve op til omverdenens standarder og afværge børnenes eksklusion fra fællesskabet (Ejrnæs m. fl., 2013: 114-115).

Den danske stat har formået at holde fattigdommen på et relativt lavt niveau sammenlignet med andre rige vestlige lande på baggrund af forholdsvis høje sociale ydelser i tilfælde af arbejdsløshed. For børn med fattige forældre er kvaliteten af daginstitutioner, skoler og uddannelsesinstitutioner desuden helt afgørende for, om de fastlåses i fattigdom eller får mulighed for at bevæge sig op ad den sociale rangstige (Elm Larsen & Andersen, 2013:206.)

Private hjælpeorganisationer spiller desuden en vigtig rolle, da de ofte fungerer som vagthunde i forhold til at kritisere skiftende regeringer, hvis der bliver ført en politik, som ikke i tilstrækkelig grad gør nok for at bekæmpe fattigdom (ibid:207).

Risiko for at havne i fattigdom er særlig høj i de tilfælde, hvor der er faktorer, der gensidigt forstærker hinanden. Hvis man for eksempel er etnisk minoritetsbarn, bor med en langtidsarbejdsløs ufaglært mor, som desuden har et dårligt fysisk og psykisk helbred, er der større risiko for, at man lever i fattigdom (ibid:209, Økonomi- og indenrigsministeriet, 2014).

Når børn får lov at fremstille deres mangfoldige perspektiver, relaterer de sig til de vilkår, som forskellige børn har, og således kan man styre udenom samfundsdiskurserne som den ovenfor nævnte individualiseringstendens. Derfor kan det være hensigtsmæssigt at give 'ordet' til børnene selv, hvis man gerne vil undgå at stigmatisere og patologisere en gruppe børn og deres familier (Warming, 2007:12).

Det er vigtigt at spørge til, hvordan barnet selv erfarer situationen, da voksnes forestilling og barnets opfattelse af vilkårene ikke altid stemmer overens med hinanden. Det er vigtigt at inkludere børnenes perspektiv, fordi det har betydning for dem og deres selvbillede, og hvordan de omgivelser, som de spejler sig i, opfatter dem. Derfor skal de opfattes som aktører i eget liv og ikke som passive væsner.

Der findes to typer af teorier om fattigdomskultur. Den ene lægger primært vægt på social-psykologiske påvirkninger, hvor fraværet af langsigtet planlægning og en meget spontan adfærd, er typiske træk. Tilhængere af denne teori mener blandt andet at selvom der åbnes muligheder for, at fattiges situation kan forbedres, er de ude af stand hertil, fordi de ikke kan tilpasse deres værdier og ændre deres adfærd til nye vilkår. Den anden fattigdomskulturteori vægter påvirkninger fra ydre materielle forhold. Den argumenterer også for, at fattige kan have en anden livsstil og andre værdier end den øvrige befolkning. Men det skyldes at de *er* fattige, og derfor ikke har mulighed for at realisere en almindelig livsstil. Mit udgangspunkt er den sidste type, som omtales som den kritisk sociologiske fattigdomskulturteori (Andersen & Larsen, 2011:221-222).

1.3 Måling af fattigdom

Danmark fik i juni 2013 en officiel fattigdomsgrænse, efter at et ekspertudvalg nedsat af regeringen i 2012 fremlagde sine anbefalinger. Her defineres fattigdom som en relativ situation ”... *hvor en person eller familie ufrivilligt har væsentligt dårligere livsvilkår sammenlignet med den øvrige befolkning...*”

Desuden afgrænsede udvalget gruppen af økonomisk fattige til de personer, der opfylder følgende tre betingelser:

- Den disponible indkomst er i tre år i træk under 50 pct. af medianindkomsten. (For en enlig svarer det til 103.200 kr. i 2013-niveau).
- Familiens formue er tre år i træk under 100.000 kr. pr. voksen (i 2010-niveau)
- Personen er ikke studerende og deler ikke husstand med studerende over 17 år.

(Ekspertudvalg om fattigdom, 2013)

Fordi Danmarks officielle fattigdomsgrænse er så ny, anvender de rapporter og artikler, som nærværende opgave henviser til, OECD og/eller EUs medianindkomstmetode, nemlig med en fattigdomsgrænse på henholdsvis 50 og 60 procent af medianindkomsten. (Deding & Gerstoft 2009, Økonomi- og indenrigsministeriet 2014).

Den nye fattigdomsgrænse er netop blevet kritiseret, af Lektor Morten Ejrnæs ved Ålborg Universitet fordi, den adskiller sig for meget fra de metoder, der bliver brugt i andre lande, hvilket afskærer os fra at sammenligne os med lande, som vi normalt spejler os i. Derudover peger han

på, at den er blevet gjort til en officiel fattigdomsgrænse uden diskussion i offentligheden eller Folketinget, hvilket ikke virker særlig demokratisk (Berlinske Tidende, 2014).

Børns fattigdom forstås som et resultat af forældrenes indkomst, og derfor tager opgørelser af børnefattigdom udgangspunkt i de samme fattigdomsdefinitioner og målemetoder, der anvendes på at opgøre fattigdom for voksne (Økonomi- og indenrigsministeriet 2014:137). Johansen (2013) påpeger ligefrem, at børn ikke i tilstrækkelig grad er medtænkt i nordisk forskning, når det gælder fattigdom. Han nævner som eksempel, at der ikke findes nogen såkaldt børnepost i Forbrugerstyrelsens standardbudget, som kunne dække legetøj, herunder virtuelle spil, en cykel og anden transportmiddel eller en mobiltelefon. Derudover bemærkes det også i 'En ny fattigdomsgrænse', at der rent statistisk ikke findes information om familiernes interne fordeling af indkomsten (138).

Som nævnt i indledningen er et vigtigt aspekt ved børnefattigdom betydningen af varigheden. For voksne antages længerevarende fattigdom at have større negative konsekvenser end kortvarig. Studier viser, at selv kortvarige perioder med lavindkomst kan få varige effekter på levevilkårene for et barn. Derfor er der også foretaget undersøgelser med udgangspunkt i ét-års-fattigdom, når det gælder børn (Enevoldsen og Koch, 2013; 2013; Ekspertudvalg om fattigdomsgrænse: 138). Jeg tager ikke udgangspunkt i den nye fattigdomsgrænse, som blev implementeret i juni 2013, som en direkte konsekvens af ekspertudvalgets anbefalinger. Hertil ville jeg skulle kende til forældrenes økonomi for at benytte mig af ekspertudvalgets definition af fattigdom, hvilket jeg ikke gør. Udvalget anbefaler dog, at man supplerer den konkrete økonomiske fattigdomsgrænse, målt ud fra medianindkomstmetoden, med andre metoder. Min opgave er således en kvalitativ undersøgelse, hvor børnene vurderer sig selv som fattige, og som påpeger nogle af de afsavn, børn oplever i forbindelse med økonomisk fattigdom, og hvilken betydning dette kan have for deres relation til jævnaldrende.

I min opgave har der været tale om, at de børn, jeg har talt med, er blevet vurderet til at være fattige af deres socialrådgiver i et børne-familiecenter eller af en lære, og at de desuden selv har vurderet, at de var fattige. I forbindelse med rekrutteringen til projektet er børnene blevet informeret om, at det handlede om børnefattigdom, og at jeg derfor gerne ville tale med dem. Fordi de har indvilget i at deltage i projektet, formoder jeg, at de opfatter sig selv som fattige.

Udover de professionelles vurdering og børnenes egen vurdering af deres økonomiske situation, læner jeg mig op ad Børnerådets definition, som har valgt at definere børnefattigdom som "børn, der oplever afsavn". Afsavn er her økonomi eller andre problemer i familierne, fx sociale eller psykiske. Børnerådets udgangspunkt har været, at afsavn er det, som børnene oplever som afsavn – uanset hvad de skyldes. Der er tale om et relativt mål ud fra den betragtning, at børns oplevelser står i relation til deres kammeraters (ibid, side 137).

På samme måde er den fattigdom, jeg omtaler i min opgave, også målt op imod kammeraterne til mine interviewpersoner. Dog har jeg i opgaven haft fokus på betydningen af den økonomiske fattigdom i forbindelse med børnenes oplevede afsavn ved så vidt muligt kun at tale med børnene om dette. Men jeg ved, dels fra børnene selv, men også fra nogle af de voksne, som børnene er omgivet af, at der også er tale om andre sociale problemer i familien såsom psykisk sygdom, vold og misbrug. De steder, hvor andre sociale problemer, udover fattigdom, spiller en direkte rolle for børnenes relationer til jævnaldrende, gør jeg opmærksomt på dette. I afsnittet om metode kritik vil jeg behandle dette yderligere.

1.4 Et barndomssociologisk udgangspunkt

Jeg vil i specialet gerne synliggøre barndommen med henblik på at øge børns position og status, og ligeledes fokusere på børn, som produktive og aktive medborgere. Derfor vil opgaven indtage et barndomssociologisk udgangspunkt, og tage afsæt i børns handlinger, hverdagsliv, sociale position, økonomiske og materielle vilkår, fordi disse faktorer i nærværende perspektiv, opfattes som væsentlige undersøgelsesområder (Kampmann, 2003:83).

I et barndomssociologisk perspektiv, også kaldet den nye barndomssociologi, lægges der ifølge Kampmann (ibid) vægt på følgende nøglekarakteristika:

- *Børn skal studeres i deres egen 'ret'*, hvilket indebærer, at børns handlinger, hverdagsliv, sociale position, økonomiske og materielle vilkår, ses som væsentlige at undersøge i sig selv. Dette betyder blandt andet, at børn skal udgøre den centrale forskningsenhed.
- *Barndommen skal betragtes som et socialt fænomen*, hvilket betyder, at den skal forstås som et historisk og socialt specifikt fænomen indskrevet i bestemte strukturelle omstændigheder og generationelle dynamikker.

- *Børn skal betragtes som selvstændige 'beings' og ikke som 'becommings'*, med voksenlivet som endemålet i ens udviklingsforløb.
- *Børn som sociale aktører*, hvor opmærksomheden rettes mod børns indflydelse på og bidrag til sociale udviklings- og forandringsprocesser, som er med til at skabe nye betydninger, hvilket betyder, at de aktivt er med til at skabe samfundsprocesser. Dermed tænkes der ikke i passive sociale reproduktionsprocesser som i traditionel socialisationsteoretisk forstand.

Barndommen er et permanent karakteristikum ved samfundet og indtager en selvstændig plads i den sociale orden. Derfor er det vigtigt at inddrage børns viden og perspektiv for at lære, hvordan verden opleves fra denne plads (Warming, 2007).

Barndomssociologien fandt videnskabeligt fodfæste i slutningen af 80'erne starten af 90'erne, på ryggen af kvindeforskningen og feminismen. Lige som denne var kritisk over for opdelingen af det mandlige som det værdifulde og det kvindelige som det værdiløse, betragtedes barndommen i visse kredse som noget umodent og uudviklet modsat det at være voksen som værende modent og udviklet. Indtil da, havde det nærmest udelukkende været psykologien, som beskæftigede sig med videnskabelige studier af børn, og barndomssociologien definerede i høj grad sig selv i opposition til en sådan barndomspsykologisk tankegang. Ifølge sociologien skal børn studeres som 'beings', hvor børns ret til at blive set og hørt fremhæves, og ikke som 'becommings', hvor fokus mere ligger i børnenes udviklingsforløb og livschancer som kommende voksne samfundsborgere. Således opfatter barndomssociologien barnet som et fuldendt, kompetent og naturgivent fænomen (Kampmann, 2003: 80).

Inden for den nye barndomssociologi taler man om fire forskellige diskursive rum. Alle fire perspektiver inden for det nye børnesyn er interesseret i at inddrage børn som '*beings*', forskellen ligger i, hvordan man interesserer sig for børnene, og hvordan man inddrager dem.

Opgavens fattigdomsdiskurs tager udgangspunkt i det såkaldte *socialt strukturerede barn*, da fattigdom blandt børn skyldes forældrenes fattigdom, det vil sige, det er faktorer omkring barnet, som får betydning for, om det er fattigt eller ej. Dette sociologiske perspektiv på barndommen tager udgangspunkt i, at barnet er en konstant del af alle sociale verdener. Teorien foreskriver, at børn er subjekter, og at denne subjektivitet er styret og formet af det omkringliggende samfund

og dets strukturer. Børn opfattes som en universel kategori, som bryder frem, uanset hvilken social struktur de har omkring sig (James m. fl., 1999: 48-51).

Men i min empiriske undersøgelse tager jeg forskningsmæssigt afsæt i et andet perspektiv, nemlig *barnet som minoritetsgruppe*, fordi jeg interesserer mig for, hvad barnet siger. Hensigten er at give barnet ordet og synliggøre gruppen af fattige børn og deres problemstilling, således at en i forvejen udsat gruppe ikke bliver gjort tavs.

Jeg gør opmærksomt på, at barnet ligger lavest i hierarkiet, og forsøger at fjerne den eksisterende stratificering mellem barn og voksen ved at inddrage demokratiseringsargumenter og rationaler i forbindelse med barnets deltagelse i forskning. Jeg forsøger i opgaven at udfordre den etablerede ulige dagsorden mellem barn og voksen i overensstemmelse med dette perspektiv (ibid:46-48). Der er to magtstrukturer der gør sig gældende, før jeg kan give det fattige barn ordet og synliggøre dets position. Dels er der den overordnede samfundsmæssige konstruktion af barn-voksen forholdet, og dernæst er der i dette speciales tilfælde elev/klient-professionel konstruktionen, fordi jeg har forsøgt at rekruttere interviewpersonerne gennem skole og socialforvaltning. Begge disse konstruktioner kan karakteriseres som magtforhold, der legitimeres gennem en iscenesættelse af den ene af parterne (barnet og eleven/klienten), som uvidende og ufornuftig. Heroverfor iscenesættes den anden part (den voksne henholdsvis den professionelle), som bedre vidende, rationel, fremsynet og fremmede det fælles bedste (Warming, 2000:76). Disse magtstrukturer, legitimerer tilsidesættelsen af de fattige børns ret til selv at udtale sig om deres liv som fattige.

Som en konsekvens af det nye barndomsparadigme, vil man kunne argumentere for, at alle børn skal deltage i forskning uanset hvad. Der er ingen, der er for sårbare til at deltage. Jeg er dog af den overbevisning, at nogle børn er for sårbare til at deltage i forskning, hvilket Hanne Warming (2007) også påpeger. Det er ikke muligt at sætte en generel definition op af hvornår barnet er for sårbart, det må bero på en konkret vurdering i hvert enkelt tilfælde.

I specialet vil jeg gerne belyse børnefattigdom ud fra et børneperspektiv, hvilket i dette speciale betyder, at jeg vil tage udgangspunkt i børns egne oplevelser, synspunkter, bekymringer og holdninger i forbindelse med deres fattigdom. En anerkendende inddragelse af børnene er helt

afgørende for, at den pædagogiske og sociale indsats kan gøre en positiv forskel i børnenes liv (Warming, 2011:9).

Ifølge Warming (2011) er der tre vigtige grunde til at indtage et børneperspektiv som det ovenfor beskrevne:

1. *Det demokratiske rationale* handler om, at det er vigtigt, at alle får taletid, uanset alder, køn, etnicitet osv., såvel i offentlige debatter som i konkrete beslutninger, som har indflydelse på ens liv. Forskning inden for den nye barndomssociologi viser, at børn har svært ved at komme til orde på grund af magt- og ressourceforskelle mellem børn og voksne, og derfor er der ud fra dette demokratiske rationale behov for at gøre en særlig indsats for at høre børn.
2. *Vidensrationalet* tager udgangspunkt i, at barnet har en unik viden, som man kun kan få adgang til ved at spørge barnet selv. Kun ved at respekterer børns meninger og ved at høre på deres erfaringer og bekymringer, kan vi få en dybere indsigt i, hvordan børns liv er. I dette børneperspektiv ligger der en overbevisning om, at den viden, som barnet besidder om sine egne forhold, ikke er noget, som kan generaliseres, eller som f.eks. voksne objektivt kan gengive og sætte sig ind i. Det er ikke, fordi det ikke anerkendes, at voksne sagtens kan have relevante erfaringer og observationer vedrørende børn, men disse kan ikke erstatte den direkte dialog med barnet selv.
3. *Anerkendelses- og værdsættelsesrationalet*. Her er fokus på, at man bedst bakker op om barnets nuværende livskvalitet, netop ved at lytte til det og inddrage det og betragte det som en medspiller og som aktør i eget liv. Det at blive anerkendt og værdsat bidrager i sig selv til livskvalitet og udvikling af selvværd (Honneth, 2003).

Det er vigtigt også at fastholde et børneperspektiv i de tilfælde, hvor undersøgelser handler om personfølsomme emner, såsom fattigdom, således at denne gruppe af udsatte børn ikke gøres tavse (Warming, 2007).

Sårbare og udsatte børn bliver ofte ikke hørt, fordi deres omsorgspersoner, forældre såvel som fagpersoner, gerne vil beskytte dem mod at blive konfronteret med deres underprivilegerede livssituation, i dette tilfælde som et fattigt barn. Dette betyder, at gruppen af udsatte børn ofte ikke bliver hørt (Redelan m. fl., 2013).

Endvidere kan bekymringen for børns sårbarhed være grund til, at der mangler forskning omkring børnefattigdom fra et børneperspektiv, fordi dette nødvendigvis indebærer at tale med udsatte børn om deres svære situation (Warming, 2007).

Dette udgør et dilemma, da børnenes sårbarhed kan være velbegrundet, men samtidig gøres de tavse, og deres viden går tabt, fordi man ikke belyser børnefattigdommen fra børnenes perspektiv, hvilket gør børnene endnu mere sårbare både som gruppe og individuelt (ibid). Det kan resultere i, at deres problemer og deres underprivilegerede situation underkendes, at børnenes situation ikke til fulde forstås, og at der dermed ikke handles ud fra, hvad der er bedst for børnene men i stedet hen over hovedet på dem (ibid:9).

Forskning skulle gerne virke tilbage på børnenes liv og stille dem bedre i deres position i den sociale orden. Relationen og interaktionen mellem børn, forældre, professionelle og forskere er således med til at konstruere den hverdag, som alle implicerede opererer i, i praksis. Med inddragelse af børneperspektivet vil der naturligt komme mere fokus på, hvilken betydning fattigdom har for barnet i barndommen og dermed på børnenes nuværende velfærd og trivsel (Ridge, 2007:165).

Et af argumenterne for at belyse børnefattigdom ud fra, hvad børnene fortæller er, at det meste af den forskning og viden, der eksisterer omkring fattige børn, ofte er baseret på kvantitativ empiri (Kampmann, 2000: 24). Det betyder, at disse børns udfordringer og problemer diskuteres, men de inkluderes sjældent selv i diskussionen. Børns hverdagsvilkår i relation til fattigdom, fra et børneperspektiv, er et relativt uudforsket område, både nationalt og internationalt. Jeg har dog fundet frem til følgende tre rapporter, som netop har et kvalitativt udgangspunkt og indtager et børneperspektiv, når det gælder belysningen af børnefattigdom: *"Færre penge end andre børn - interviewundersøgelse med børn fra familier med lav indkomst"* (2004) af Dorthe Agerlund Sloth, *"Opvækst med afsavn"* (2006) af Laila Dreyer Espersen og *"Barns vardag med knapp økonomi - En studie om barns erfaringer och strategier"* (2008) af Anne Harju.

En rapport udarbejdet af Save the Children, som omhandler børnefattigdom og social eksklusion i Europa påpeger, at alle strategier, planer og handlinger, som iværksættes med henblik på at reducere og forebygge børnefattigdom, bør foregå ud fra et børnerettighedsperspektiv og med en forståelse af børns behov og situation. Børn skal have mulighed for at deltage i alle beslutninger, som påvirker dem, herunder også i udfærdigelsen, implementeringen og evalueringen af politikker på børneområdet (Smolinsky & Morabito, 2014:2). Derfor er det også vigtigt at få belyst udfordringerne omkring børnefattigdom i Danmark ved at bruge børnene selv som kilde til viden på området.

1.5 Problemformulering

På baggrund af ovenstående vil jeg belyse min problemstilling ved at rejse følgende spørgsmål:

Hvordan påvirker økonomisk fattigdom børns relation til andre jævnaldrende?

- 1) Hvordan oplever børnene at være fattige?**
- 2) Hvordan reagerer børnene på deres fattigdom, og hvilken betydning fortæller børnene, at dette har for deres relation til andre jævnaldrende?**
- 3) Hvordan kan man på analytisk niveau forstå børnenes mestringsstrategier?**

Formålet med undersøgelsen har været at skabe en større forståelse af, hvordan fattigdom påvirker børns relation til kammerater.

Betydningen af fattigdom for børn generelt er således ikke en uafhængig størrelse, som jeg som forsker kan afdække, men jeg kan videreformidle hvilken betydning, fattigdom har for de børn jeg talte med, hvilket kan være et bidrag til at få en større forståelse og indsigt i børnefattigdom i Danmark fra et børneperspektiv.

I processen med at finde fattige børn der ville deltage i et interview til belysning af min problemstilling, oplevede jeg en stor modstand fra de samarbejdspartnere og kollegaer, som jeg havde regnet med ville formidle kontakten til de pågældende børn. Således opstod der i forbindelse med indsamlingen af min empiri et yderligere spørgsmål, som omhandler følgende:

- 4) Problemstillinger og dilemmaer ved inddragelse af børn i forskning.**

Den modstand, jeg løbende stødte på fra professionelle, belyser jeg i metodeafsnittets kapitel 4, hovedsagligt ved at anvende citater fra et interview, jeg foretog med en inklusionspædagog samt en skolesocialrådgiver. Men jeg henviser også til forskellige oplevelser, jeg havde i forsøget på at kontakte børnene.

Det overordnede spørgsmål i interviewet var, hvorfor de mente, det har været svært for mig at få adgang til børn som oplever at leve i fattigdom.

2 Videnskabsteoretisk positionering

Jeg vil i det følgende kort redegøre for specialets videnskabsteoretiske optik. Den videnskabsteoretiske tilgang i mine interview, er nævnt under de afsnit der præsenterer interviewene.

Med specialet vil jeg gerne belyse, hvad fattigdom har af betydning for barnets relation til jævnaldrende set fra barnets vinkel. Således indtager jeg som sagt et børneperspektiv, hvor jeg giver ordet til børnene. Derfor er det videnskabsteoretisk set oplagt at indtage en fænomenologisk tilgang, hvor intentionen er at komme tæt på barnets egne oplevelser af og meninger om at være et fattigt barn. Tilgangen i mine to individuelle interview med Karen og Ingrid er derfor fænomenologisk.

Den fænomenologiske tilgang stemmer desuden overens med opgavens definition af, hvornår man er fattig, hvor jeg har valgt at definere børnene som fattige, hvis de vurderer sig selv som fattige. Her er udgangspunktet for fattigdom således ikke, om man ligger under en officiel fattigdomsgrænse, men om børnene definerer sig selv som fattige, og hvordan denne fattigdom opleves. Ved at give ordet til barnet, bestræber jeg mig på at belyse deres fattigdom, sådan som den viser sig for dem (Dahl Rendtorff, 2013). Fænomenologien er ikke optaget af, hvad der er og ikke er i den virkelige verden, den er optaget af fænomenets mening, i nærværende opgave, hvordan fattigdom påvirker børnene.

Når jeg indtager et børneperspektiv, hvor jeg giver ordet til barnet, er det, fordi jeg gerne vil skærpe opmærksomheden omkring børnefattigdom som fænomen og dets egentlige betydning for barnet. Derfor er det nødvendigt at sætte min egen viden og forudindtagethed i parentes, Husserls *epoché* (Sørensen 2012:236). På den måde kan vi skabe nye erkendelser og erhverve ny

viden ved at blive bevidste om børnenes reelle betingelser og medførende muligheder. Barnets mulighedsbetingelser for erfaringer og erkendelse kalder fænomenologien for *førstepersonsperspektivet*, hvor barnets perspektiv og viden kan bidrage til videnskaben (ibid:238). I min diskussion af de professionelles rolle som gatekeepere og i selve analysen af, hvordan fattigdom påvirker børns relation til jævnaldrende, har jeg et hermeneutisk udgangspunkt, da min tilgang er fortolkende.

Min tilgang i gruppeinterviewet af en 5. klasse, som jeg anvender i analysen, har ligeledes et hermeneutisk udgangspunkt, da interviewet tager afsæt i en kort film om børnefattigdom, som er rammesættende for diskussionen i klassen omkring selvsamme emne.

Med udgangspunkt i den nye barndomssociologi anser jeg børnefattigdom for at være afhængig af tid og rum, hvilket er i overensstemmelse med hermeneutikken, som ifølge Dilthey, "*... viser en åbenhed overfor menneskelivets konkrete historiske vilkår...*" (ibid:220). Fattigdom bliver således set i lyset af den historiske kontekst, børnene befinder sig i.

Børnefattigdommens afhængighed af omgivelserne, rum, indgår som et element i den *hermeneutiske cirkel* (ibid:221). Her tales om en fortolkningsform, hvor man bevæger sig mellem del og helhed, hvor omgivelserne netop udgør noget af helheden. For at kunne forstå og få mening ud af citaterne fra mine interview, ser jeg dem i den sammenhæng de indgår i. Samtidig forstår jeg den bredere sammenhæng ud fra citaterne (ibid).

I mødet med det fænomen jeg forsøger at fortolke, børnefattigdom, medbringer jeg min *forforståelse*, som jeg blandt andet har fra de erfaringer, jeg har fra mit arbejde. De fordomme og den *erfaringshorisont* jeg har, inddrager jeg i min fortolkning. Fordomme og forforståelse sættes på spil, ved at se på de enkelte udsagn i interviewene og se dem i den sammenhæng, de indgår i. Her ses den hermeneutiske cirkels ustandselige bevægelse mellem del og helhed, hvori min forforståelse eventuelt må revideres med dannelse af ny viden som konsekvens (ibid:222-223).

3 Adgang til data

Fordi jeg indtager et børneperspektiv i opgaven, var mit udgangspunkt at kunne belyse opgavens problemformulering gennem interview med børn. Jeg ville gerne tale med fattige børn, som kunne fortælle mig om deres oplevede fattigdom, og om økonomisk knaphed betød noget for relationen

til jævnaldrende. For at operere med så få sociale problemer som muligt udover fattigdom, havde jeg et ønske om at komme i kontakt med børn, som ikke havde tilknytning til et børnefamiliecenter. Jeg havde en forventning om, at kontakten ville være mulig at etablerer, gennem samarbejdspartnere fra mit arbejde, såsom eksempelvis lærer, pædagoger og sundhedsplejersker. Disse samarbejdspartnere, formodede jeg, ville kunne sætte mig i forbindelse med børn, som er fattige, men ikke har en børnesag i socialforvaltningen. Som jeg har beskrevet nedenfor er det i mange tilfælde ikke lykkedes for mig at få adgang til de pågældende børn, hvilket har resulteret i en diskussion i metodeafsnittet af, hvilke overvejelser de professionelle gør sig, når de ikke vil formidle kontakten til børnene.

Det lykkedes mig at få adgang til to børn, som jeg kunne interviewe individuelt, samt et gruppeinterview af en 5. klasse, hvilket er min empiriske baggrund til belysning af opgavens problemformulering i kapitel 6. For læsevenlighedens skyld præsenteres interviewpersonerne, samt hvordan kontakten til disse blev etableret, først i kapitel 5 lige før analysen af mit hovedspørgsmål.

3.1.1 Erfarede barrierer ved indsamling af min empiri

I dette afsnit vil jeg starte med en beskrivelse af de tiltag, jeg har gjort i forsøget på at finde relevante interviewpersoner, men hvor det ikke er lykkedes mig. Dernæst vil jeg præsentere den empiri, jeg har anvendt til at belyse, hvilke barrierer jeg har oplevet som led i indsamlingen af data. Herefter følger en diskussion af, hvorfor det har været så svært for mig som forsker at få adgang til at interviewe fattige børn.

Som sagt ville jeg som udgangspunkt helst interviewe børn, som ikke havde en sag i et børnefamiliecenter, derfor forsøgte jeg at få kontakt til fattige børn gennem kilder, hvor dette ikke var en forudsætning. Fattigdom ses måske sjældent i sin 'rene' form, men jeg formoder, at de sociale problemer som ligger til grund for en børnesag, kan være med til at 'forstyrre' billedet yderligere.

Jeg kontaktede følgende faggrupper:

Boligrådgivere. Jeg kontaktede en boligrådgivning, hvor de ansatte arbejder med mennesker, som de forsøger at hjælpe med at kunne fastholde i egen bolig. Mange af deres klienter er i fare for at miste deres lejlighed på grund af manglende huslejebetaling. Jeg formoder, at en del af disse familier, som er i fare for at miste deres lejlighed, har det økonomisk svært og er fattige. Jeg kontaktede rådgiverne både via mail og telefon men hørte ikke fra dem.

Derudover tog jeg personlig kontakt til tre **sundhedsplejersker**. De fortalte, at de kendte til en del familier, hvor fattigdom var et problem for både børn og forældre, men de var ikke indstillede på at spørge de pågældende familier, om de ville deltage. Deres argumenter var overvejende af beskyttende karakter. De mente, at de familier, de havde kontakt til som kunne være relevante for mig at tale med, var for sårbare og skrøbelige.

Skolesocialrådgiverne er ligeledes en faggruppe, som har kontakt til fattige børn uden en børnesag, som jeg derfor også kontaktede. To af dem opfordrede mig til at kontakte skolernes kontor, og en tredje svarede ikke på mine mails.

På en skole, hvor jeg gennem arbejde kender en af **lærerne**, forsøgte jeg at rekruttere interviewpersoner af to omgange. I første omgang fik jeg lov til at skrive et opslag omkring projektet på forældreintra, kommunikationsportal mellem skole og hjem. Således kunne forældre, som mente, de var målgruppe for projektet og gerne ville lade deres børn interviewe, henvende sig. Da opslaget ikke resulterede i nogen henvendelser, forsøgte jeg på ny efter 1 ½ måned. I anden omgang holdt jeg et kort oplæg til lærerne i deres frokostpause, hvor jeg præsenterede projektet, og fortalte dem, at det var svært for mig at få kontakt til børn, jeg måtte interviewe og derfor gerne ville bede om deres hjælp. En mindre gruppe af lærerne kom efterfølgende med kommentarer. De gav udtryk for, at det var et meget interessant og relevant projekt, men at de havde svært ved at skulle præsentere det overfor børn og forældre af frygt for at stemple dem som fattige. Enden på dette andet tiltag blev et genopslag på forældreintra med en ny og mere direkte formulering, hvor jeg kom med eksempler på hvordan man som familie kunne opleve ikke at have penge nok, for eksempel til at ens barn ikke kunne deltage i børnefødselsdage, fordi der ikke var råd til gaver eller til selv at holde fødselsdag.

Jeg fik en henvendelse fra en mor samme dag om, at hun gerne ville deltage sammen med sin dreng. Desværre lykkedes det mig ikke efterfølgende at komme i kontakt med den pågældende mor igen trods gentagne mails, sms'er og telefonopkald.

Efter ikke at have fået kontakt til nogen børn gennem de ovenstående faggrupper, kontaktede jeg **sagsbehandlerne** i det børnefamiliecenter hvor jeg arbejder. Dette indebar, at de potentielle børn, jeg kom i kontakt med, havde en børnesag, hvilket kan være en usikkerhedsfaktor, fordi fattigdomsproblematikken risikerer at blive 'forstyrret' af de faktorer, som ligger til grund for socialforvaltningens tilstedeværelse i familien, såsom forældres misbrug, psykisk sygdom og manglende forældreevne.

På børnefamiliecentret har jeg haft ledelsens opbakning til at foretage mit studie af børnefattigdom fra et børneperspektiv, men dette har ikke lettet min adgang til børnene. Det praktiske rekrutteringsarbejde har været delegeret til ansatte (sagsbehandlere og familiebehandlere), som har den direkte kontakt til børnene samt deres familier.

Måden hvorpå jeg henvendte mig til sagsbehandlerne var ved at holde et kort oplæg, hvor jeg præsenterede mit projekt og bad dem om at kontakte mig, hvis de kunne formidle kontakt til børn tilhørende min målgruppe. Disse oplæg har jeg foretaget i undersøgelses-, børne- og ungegruppen, hvor der tilsammen sidder 18 sagsbehandlere. Oplæggene blev fulgt op af skriftligt materiale, som jeg efterfølgende sendte på mail til hver sagsbehandler. Materialet bestod af tre dokumenter, som både var ment som information om projektet til professionelle samt til børn og forældre, som jeg gerne ville interviewe. Dokumenterne er nærmere beskrevet på side 51, og er vedlagt som bilag 1. Retrospektivt kan man overveje, om mængden af skriftlige dokumenter, trods det at de var forsøgt gjort korte, kan have virket demotiverende på de professionelle grundet en i forvejen travl arbejdsdag. Mængden af læsemateriale kan ligeledes have afholdt potentielle interviewdeltagere fra at deltage.

I min præsentation af projektet til børne-, unge- og undersøgelsesgruppen talte sagsbehandlerne om, at det ikke nødvendigvis var så svært at præsentere emnet for potentielle interviewdeltagere, da fattigdom er en del af familiernes udfordring og derfor noget, der tales om løbende med familierne. Et par af sagsbehandlerne i undersøgelsesgruppen og børnegruppen påpegede, at en af grundene til, at det var så svært for mig at få kontakt til familierne og deres børn, nok i højere

grad handlede om det ekstra arbejde, rekrutteringen ville betyde for den enkelte sagsbehandler. De ville blandt andet skulle gennemgå deres sagsstamme for at finde relevante interviewpersoner til projektet, bruge tid på at få fat i dem og ringe dem op for at spørge, om de ville deltage, hvilket ville stjæle tid i en i forvejen travl hverdag. Travlhed og det store arbejdspress hos sagsbehandlerne kan derfor være medvirkende til at hæmme tilgangen til interviewdeltagerne.

Ud af de 18 sagsbehandlere fik jeg tilbagemelding fra to om, at de ville forsøge at kontakte forældrene for at præsentere dem for projektet med henblik på, at jeg kunne få lov til at tale med deres børn. Jeg formoder at de resterende 16 ikke kontaktede nogen familier, da jeg bad dem om at fortælle mig, hvis nogen havde sagt nej til at deltage. Dette er dog en usikkerhedsfaktor i forhold til, om familierne selv har taget stilling til at deltage i projektet, eller om de ikke er blevet spurgt. Det kan være en forglemmelse fra sagsbehandlernes side ikke at give mig besked, hvis forældre ikke har ladet deres barn interviewe, eller hvis barnet selv har sagt nej.

Ud af de to sagsbehandlere, som kontaktede forældre for at spørge, om deres barn måtte deltage i min undersøgelse, var der en mor, der gav afslag på at lade sin søn interviewe, og en far som selv lod sig interviewe samt spurgte sin datter, om hun ligeledes ville deltage, hvilket resulterede i mit interview med Karen, som jeg yderligere præsenterer på side 57.

Den pågældende sagsbehandler, som formidlede kontakten til Karen og hendes far, gennemgik sin sagsstamme med mit projekt for øje. Jeg oplevede, at hun foretog nogle valg, i forhold til hvilke familier, hun mente, var relevante at kontakte. Således blev familier, som var svære at kommunikere med, valgt fra, hvorimod den familie, hun valgte at kontakte, var en, hun beskrev som meget talende og åben. Sådanne 'screeningsmekanismer' foretaget af sagsbehandlerne er med til, at bestemte kategorier af familier ikke bliver spurgt. Anden forskning viser, at konfliktfyldte relationer mellem sagsbehandler og klient, eller hvis det er svært og krævende at få kontakt til klienten, har betydning for, hvem sagsbehandlerne udpeger som mulige informanter der kan kontaktes. Omvendt vil en god relation mellem sagsbehandler og familien øge sandsynligheden for, at familien bliver udpeget til at deltage (Redalen m. fl., 2013:23). En af grundene til, at jeg kom i kontakt med far og datter, skyldtes netop, at den pågældende sagsbehandler havde et godt samarbejde med familien, og at både far og datter desuden er meget udadvendte og talende.

Derudover har jeg sendt en mail til de 15 **familiebehandlere**, som er tilknyttet børnefamiliecentret. I mailen beder jeg om hjælp til formidling af kontakt til relevante børn. Vedhæftet var samme skriftlige materiale som til sagsbehandlerne. Heller ikke herfra fik jeg nogen respons.

Jeg kan konkludere, at trods en relativ tæt tilknytning til det pågældende børnefamiliecenter i form af en deltidsstilling som sagsbehandler i børnegruppen ikke er lykkedes mig at få adgang til mere end et barn samt hendes far. Min erfaring viser, ligesom andre forskeres, at opbakningen fra ledelsen som tidligere nævnt heller ikke har gjort nogen forskel (ibid:21).

I en newzealandsk undersøgelse (Powell & Smith, 2009) pointeres det, at sværhedsgraden for rekruttering af børn blandt andet lader til at være afhængig af graden af forskerens tilknytning til rekrutteringsstedet, og hvor personfølsomt det emne, man undersøger, er. Ifølge undersøgelsen letter det forskerens adgang til børnene, hvis denne har en tæt tilknytning til den arbejdsplads, hvorfra man rekrutterer. Derimod er det sværere at få adgang til interviewdeltagere jo mere personfølsomt det emne, forskeren har valgt at belyse, er. Der kan være tale om, at det både er personfølsomt for de professionelle og/eller børnene.

En kollega gav mig telefonnummeret til en institutionsleder, som var i kontakt med en del fattige børn, og derfor måske kunne være behjælpelig med at formidle kontakten til disse. Under telefonsamtalen afviste hun meget kategorisk at kunne sætte mig i kontakt med nogen børn, og sagde blandt andet, at hun mente, det var at træde på folk, der i forvejen lå ned, at jeg ville tale med børn om deres fattigdom. Hun fandt imidlertid emnet meget relevant at belyse og tilbød derfor selv at stille op til et interview. På det tidspunkt telefonsamtale fandt sted, havde jeg endnu ikke opgivet ideen om, at min empiri udelukkende skulle bestå af børneinterview, så jeg takkede nej til at interviewe hende.

Jeg kontaktede også en inklusionspædagog, som ligeledes gav udtryk for, at hun ikke kunne hjælpe mig med at skabe kontakt til nogen af de fattige børn, hun kendte. Hun fandt det meget svært at skulle kontakte dem, da det ville stå i kontrast til en stor del af det, hendes arbejde gik ud på, nemlig at forsøge at 'normalisere' familiernes fattigdom og fortælle dem, at mange andre har det som dem. Formålet med at 'normalisere' er at opfordre familierne til eksempelvis at tage imod gratis tilbud om fritidsaktiviteter til deres børn. Inklusionspædagogen fortalte, at mange forældre

giver udtryk for, at det er nedværdigende at skulle tage imod disse tilbud, fordi de dermed frygter at blive opfattet som fattige og anderledes af deres omgivelser. Da gratistilbudene kun er målrettet de børn, hvis forældre ikke har råd til selv at betale, er de bekymrede for, at deres børn kun kommer til at omgås andre børn fra familier med en dårlig økonomi, hvilket de ikke anser som hensigtsmæssigt.

Derimod aftalte vi, at hun sammen med sin kollega, en skolesocialrådgiver, ville stille op til en samtale, hvor vi diskuterede, hvilke overvejelser og begrundelser der kunne ligge til grund for ikke at ville give en forsker adgang til at interviewe børn om deres fattigdom. Således opstod mit gruppeinterview med skolesocialrådgiveren og inklusionspædagogen.

3.1.2 Præsentation af interview anvendt i analysen i metodeafsnittet

Gruppeinterviewet med en socialrådgiver og en inklusionspædagog fra en københavnsk skole anvender jeg til belysning af de barrierer, jeg er stødt på, da jeg skulle finde børn, jeg kunne interviewe til at belyse min problemformulering.

I min samtale med inklusionspædagogen og skolesocialrådgiveren var jeg inspireret af vignetmetoden, hvis karakteristika gennemgås på side 56. De vignetter, jeg anvender i mit interview med de to professionelle, er meget kritiske overfor gatekeepernes argumenter for ikke at lade børn deltage i forskning og kan ses i bilag 2.

Vignetterne er udvalgte citater fra en undersøgelse, som behandler de udfordringer, man støder på som forsker, når man beskæftiger sig med personfølsomme emner. Citaterne belyser meget præcist nogle af de dilemmaer/udfordringer, jeg som forsker har oplevet, og fungerer som udgangspunkt for den videre diskussion. Ved dette interview havde jeg udarbejdet en semistruktureret interviewguide. Både interviewguide og vignetter er vedlagt som bilag.

3.2 De professionelle begrundelser for ikke at formidle kontakten til barnet

Som det er fremgået, har de væsentligste gatekeepere været de professionelle, som i en lang række situationer har sagt nej til at viderefordre kontakten til børnene. Problemstillingen, hvorfor det har været svært at få fat i børn, jeg kunne interviewe, belyses her ud fra de professionelle argumenter og synspunkter. Argumenterne stammer hovedsageligt fra interviewet med skolesocialrådgiveren og inklusionspædagogen, men jeg har også inddraget hændelser erfaret i forsøget på indsamling af empiri på min arbejdsplads.

Kapitlet behandler ikke særskilt, i hvilket omfang forældre og/eller det enkelte barn ville have modsat sig deltagelse. Således kan man sige, at jeg kun behandler barrierer, som relaterer sig til det første 'led' af gatekeepere til barnet, hvor det andet typisk ville være barnets forældre.

I det følgende vil jeg belyse, hvordan sårbarhed er de professionelles hovedargument, når jeg får afslag på at tale med børn om deres fattigdom. Grunden til at jeg starter med at gennemgå emnet omkring sårbarhed, skyldes, at det er en tilbagevendende og gennemgående problemstilling i både interviewet med de professionelle samt også en begrundelse, jeg stødte på i indsamlingen af empiri på min arbejdsplads.

Derefter vil jeg diskutere gatekeepernes argumenter ud fra det børneperspektiv, som anvendes i denne opgave. På denne baggrund vil jeg behandle en række enkeltstående dilemmaer og problemstillinger, som gennemgangen giver anledning til.

3.2.1 Anvendelse af sårbarhedshensynet

I dette afsnit gennemgås indledningsvist de forhold, hvor de professionelle afviser at formidle kontakten til barnet, fordi de mener, der er risiko for, at det vil skade barnet at tale med mig. Derefter behandles dette forhold analytisk.

Skolesocialrådgiveren giver i følgende citat udtryk for, at det forhold, at man som forsker ikke har barnets fortrolighed, kan betyde, at et interview vil være en belastning:

"Jeg tænker i forhold til relationen er det jo rigtig vigtigt at kunne tale med dem om sårbarhed og dilemmaer til dem som de har en relation til. Du og jeg har i vores rolle som socialrådgiver jo mødt dem før. Det har du som forsker ikke. Der er du et fremmede ansigt som lige pludselig stiller dem nogle spørgsmål uden for konteksten. Det tænker jeg har en betydning. Forældrene har nok de samme tanker, om det kan være ok for deres børn at gå ind i en samtale med dig om det."

(Skolesocialrådgiver)

Her forudsætter skolesocialrådgiveren, at fattigdom er et belastende emne for det enkelte barn at tale om, og at dette derfor kun bør ske, med hvem barnet har en fortrolig relation.

Som forsker og professionel omkring barnet må man foretage en vurdering af risikoniveauet, som er forbundet med interviewpersonens deltagelse i projektet. Vurderingen kan handle om, hvorvidt barnet vil opleve muligt ubehag ved interviewet eller få det psykisk dårligt. En undersøgelse peger på, at sårbare børn *kan* opleve deltagelse i forskning som belastende, og derfor bør de skærmes (Strandbu & Thørnblad, 2010:34). Anden forskning gør på den anden side opmærksom på, at man ikke kan pege på bestemte aldersgrupper eller kategorier af interviewdeltagere, som er særligt udsatte i forbindelse med forskning (Powell & Smith, 2009).

I følgende citat bruger inklusionspædagogen som begrundelse for at afvise en inddragelse af barnet ikke 'blot', at det kan skade barnet, men at barnet ikke positivt vil få noget ud af det:

"Men jeg synes, det er noget andet at skulle kontakte børnene for at høre, om de ville tale med dig, det er et stort spring at tage. Også fordi jeg er ikke sikker på, hvor meget mening det ville give for barnet. De har jo ikke nogen relation til dig, og så kan jeg være i tvivl om, hvilken gavn barnet ville få af samtalen med dig. Det er noget andet, hvis jeg taler med børnene om fattigdom, fordi det ikke er taget ud af en kontekst, men jeg har en relation til dem." (Inklusionspædagog)

Bag denne begrundelse må det antages, at der ligger en holdning svarende til det ovenfor anførte citat om, at en sådan inddragelse kan (men ikke nødvendigvis gør det) skade barnet, og at dette skal holdes op over for den gavn, som en sådan inddragelse ville kunne give barnet. Det interessante er, at inklusionspædagogen foretager en afvejning af, hvilke fordele og ulemper en inddragelse vil have for det enkelte individ.

Ovenstående holdning understreges af følgende citat:

"Men igen vil jeg sige, at jeg kun vil tale med barnet om det, hvis jeg havde en relation til barnet, og desuden skulle der opstå en situation, hvor det ville være oplagt at tale om dårlig økonomi med barnet. Jeg vil ikke forcere et samtaleforløb, jeg lader barnet føre" (Inklusionspædagog).

Dette illustrerer, at det afgørende for vurderingen er, hensynet til hvilke fordele barnet kan opnå overfor de ulemper en eventuel deltagelse kunne medføre.

Inklusionspædagogen fortsætter:

"Jeg taler ofte med børn om fattigdom, så det er ikke det her med at børn ikke kan holde til at tale om det, det er mere det her med, for hvis skyld skal de tale og med hvem?" (Inklusionspædagog)

Følgende udtalelse illustrerer meget godt de forskellige barrierer jeg er stødt på hos de professionelle så som sårbarhed hos barnet, betydningen af relationen mellem professionel og barn og hensyntagen til barnets 'nettogevinst':

"Jeg tror ikke, jeg er kommet så langt som til at tænke over det, fordi jeg bare har kunnet mærke at jeg slet ikke skulle spørge børnene. Jeg er vant til at tale med dem om sårbare ting, og selvfølgelig kan relationen være i fare, men så handler det mere om, hvordan man får indgang til det, hul på emnet. Så det er egentlig ikke, fordi jeg har været bange for, det skulle gå ud over min relation til børnene. Det handler mere om at beskytte dem mod en ubehagelig samtale, som de måske ikke får noget ud af." (Inklusionspædagog)

Powell & Smith (2009) fremhæver, at sårbare børns ret til deltagelse i forskning " ... are particularly compromised when the potential child participants are considered vulnerable and the topic of the research is regarded as sensitive" (ibid:124). I samme undersøgelse giver en af de adspurgte forskere udtryk for at være meget overrasket over, i hvor høj grad professionelle vurderer, at børn er i risiko for at lide overlast i forbindelse med deres deltagelse i forskning. Han undrer sig over, hvor sårbart det betragtes for børnene at tale om forhold, de allerede har gennemlevet, og pointerer desuden, at vi ikke kan beskytte børn fra forhold ved ikke at tale om dem. Han taler om en yderst paternalistisk og protektionistisk tankegang hos de professionelle, som bunder i, at vi som voksne mener at vide, hvad der er bedst for børn. Til slut giver han udtryk for, at alt dette skyldes det forhold, at vi føler et ubehag ved at se børn mistrives uden at kunne gøre noget ved det (ibid:138).

Skolesocialrådgiveren fortæller i følgende udtalelse om den problemstilling, hun ser, der kan opstå, hvis hun spørger børnene, om de vil deltage i mit projekt. Hun gør opmærksomt på, at hun udstyrer børnene med en 'fattigdomsidentitet', dels ved at spørge dem, hvilket medfører, at hun definerer børnene som fattige, og dels ved at bevidstgøre børnene om, at man kan se, de er fattige.

”Også den identitet, der kan ligge i hvad vi er med til at sætte op omkring de her børn. Hvis jeg går hen og prikker et barn på skulderen og siger: Der er noget jeg rigtig godt kunne tænke mig at tale med dig om. Der er jo masser af børn, jeg kan kontakte ude på skolen. Men hvad er det for en identitet, jeg tilbyder dem, hvis jeg gør det? Fordi det bliver jo meget tydeligt lige pludseligt for børnene, at jeg ved, de er fattige, eller at folk kan se det.” (Skolesocialrådgiver)

Skolesocialrådgiveren pointerer, at de som professionelle kan være med til at skabe en uhensigtsmæssig identitet hos barnet ved at pege det ud i mængden og dermed udstille barnet som noget, der kan have negative konsekvenser for barnets identitet, dets selvopfattelse og derfor interaktionen med andre.

Inklusionspædagogen fortæller i følgende citat, at hun bruger meget tid på at nedtone familiernes dårlige økonomi, således at de ikke føler sig anderledes og stigmatiseret af omgivelserne. Dette ville stå i kontrast til at spørge børnene, om de ville lade sig interviewe til projektet, fordi det omvendt ville skabe opmærksomhed omkring deres fattigdom:

”En stor del af mit arbejde består i at normalisere fattigdommen overfor de forældre, som er ramt af fattigdom, så de ikke føler, de stikker ud fra mængden. Det gør jeg for eksempel ved at fortælle forældrene, at der er masser af andre forældre, som heller ikke har råd til at betale for deres børns fritidsaktiviteter, og det derfor er helt normalt at søge om økonomisk hjælp til en fritidsaktivitet eller ’friplads’ i en SFO eller klub. Ved at normalisere deres situation, undgår de at føle sig stigmatiseret. Hvis jeg spurgte nogen, om de ville lade sig interviewe, ville jeg derimod gøre dem opmærksomme på deres fattigdom, hvilket ville stå i modsætning til mit daglige arbejde ”

(Inklusionspædagog)

Det er vigtigt at understrege, at i det børneperspektiv, som anvendes i denne opgave, er hensynet til barnets sårbarhed ikke et uvedkommende hensyn, eller et hensyn som automatisk skal vige for de rationaler, som ligger bag børneperspektivet. (Warming 2007,2011). Børn kan være sårbare, og en inddragelse af børnene kan være en belastning for dem. Den protektionistiske diskurs er imidlertid mest dominerende i forbindelse med personfølsomme emner, hvor man opfatter børn som værende sårbare og med brug for beskyttelse. Men graden af beskyttelse bør være til diskussion, fordi overbeskyttelse af børn er skadeligt. Beskyttelse af børn set i en helhed må indbefatte, at der tages højde for alle rettigheder, herunder retten til deltagelse (Powell & Smith,

2009:138). Hvis man i tilgangen til barnet har barndomssociologiens grundpositioner for øje, kan overbeskyttelse undgås.

3.2.2 Problemstillinger og dilemmaer ved inddragelse af børn i forskning

Empiriindsamlingsprocessen og interviewet med skolesocialrådgiveren og inklusionspædagogen kan give anledning til en lang række overvejelser og problemstillinger. Jeg finder i midlertidig, at følgende problemstillinger/dilemmaer i særlig grad baseret på den empiriske gennemgang er relevante i diskussionen mellem begreberne: beskyttelse og inddragelse.

- Hvilke problematikker omkring de professionelles ageren rejser det børneperspektiv, som nærværende opgave anvender?
- Udfordringer når de professionelle træffer afgørelser på barnets vegne.
- Kan måden, man inddrager barnet på, afhjælpe de professionelles bekymringer?
- Dilemmaet når individ- og samfundshensyn skal afvejes.
- Udgør de professionelles egne forhold også en skjult barriere?

3.2.2.1 Hvilke problematikker omkring de professionelles ageren rejser det børneperspektiv, som nærværende opgave anvender?

De professionelle, jeg har talt med i forbindelse med nærværende opgave, tilslutter sig alle (i forskellige former og grader) den nye barndomssociologi. Det er ikke noget de eksplicit har givet udtryk for, men i interviewet ses det i den måde, de omtaler barnet på. Blandt kollegaer på børnefamiliecentret er rationalerne bag det nye børnesyn dels indskrevet i den anvendte lovgivning, samt i arbejdsredskabet, Signs of Safety-metoden, som blandt andet tager udgangspunkt i barnets ressourcer. Hos mine samarbejdspartnere, navnlig på skoler, er der også fokus på barnets kompetencer til at italesætte, fremstille og reflektere over sig selv (Kampmann, 2003:88).

Trods disse ovenstående rammer, der er sat op omkring det professionelle arbejde med børn, viser det sig dog også, at de professionelles holdninger ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med det perspektiv, denne undersøgelse anlægger, hvor ordet gives til barnet selv. Derfor vil jeg pege på nogle af de tilfælde og forhold, hvor der ikke er overensstemmelse med det

børneperspektiv, denne undersøgelse har. Dette vil jeg gøre ved at inddrage de tre rationaler, som Hanne Warming (2011) fremhæver. Formålet er at belyse, hvilke dilemmaer og vanskelige overvejelser som gør sig gældende hos de professionelle.

De tre hovedgrunde til at indtage børneperspektivet, som er desuden er beskrevet under punkt 1.4 er følgende:

Demokratirationalet, vidensrationalet og anerkendelses- og værdsættelsesrationalet.

3.2.2.1.1 Demokratirationalet

Ifølge dette rationale er det vigtigt, at alle kommer 'til orde', også børnene. Politisk har rationalet desuden den betydning, at man ikke vil kunne imødekomme børnenes behov på den mest hensigtsmæssige måde, hvis de ikke bliver hørt (Ridge, 2013).

I empirien er der ikke nogen som direkte anfører, at de er uenige med betydningen af demokratirationalet. Skolesocialrådgiveren fremhæver følgende og tilslutter sig dermed vigtigheden af demokratirationalet:

"Jeg tænker, det er meget oppe i tiden at tænke sådan her, og det er det jo også i det sociale arbejde generelt. Børn skal betragtes mere som deres egne og komme til orde. Jeg tænker, det er den rigtige retning, og så er det bare spørgsmålet om, hvor meget og hvor lidt de skal bære deres egen individualitet, eller mere hvad det er for nogen temaer, de skal inddrages i"
(skolesocialrådgiveren).

Dette ændrer ikke på, at hun fortsat vil være modvillig til at give adgang til barnet. Herudover er der imidlertid ikke nogen af de øvrige, som direkte eller indirekte tilkendegiver, at de er enige, og at dette hensyn indgår i deres vurdering af, om de vil give adgang til barnet eller ej. Dette kan selvfølgelig skyldes, at de blot ikke har oplyst det under interviewet (og jeg ikke har spurgt direkte ind til det), men udeladelsen af overhovedet at berøre demokratirationalet direkte eller indirekte tyder dog på, at de professionelle bortset fra skolesocialrådgiveren ikke tillægger dette stor værdi og dermed ikke nødvendigvis følger opgavens børneperspektiv.

3.2.2.1.2 Vidensrationalet

Vidensrationalet tager udgangspunkt i, at barnet har en unik viden, som man kun kan få ved at spørge barnet selv. Af følgende citater fra de to professionelle fremgår det, at de fuldt ud tilslutter sig, at børns specifikke viden er vigtig at få adgang til:

"De belyser jo alting anderledes end os andre langt hen ad vejen, de bruger nogle andre refleksioner og nogle andre ord for, hvad der er hvad. På den måde er de da klart en kapacitet til at brede perspektivet ud. Måske har vi pakket børnene for meget ind. Det gør sig da også gældende i det kommunale system. Og det lægger lovgivningen jo også op til. Man skal snakke mere og mere med børnene, inddrage dem mere og mere, og tidligere og sådan noget. Så tanken om, at de skal komme til orde er jo en generel tankegang, og det, tænker jeg, er en rigtig god vej"
(Skolesocialrådgiver).

"Børnenes personlighed spiller for eksempel ind. Vi har et søskendepar for tiden, hvor der er stor forskel på dem. Den ene vil helt vildt gerne tale omkring sin fattigdom og andre ting, den anden er fuldstændig lukket til. Men i forskningsøjemed er jeg med på, at det er et kæmpe problem, at du ikke kan komme i kontakt med børnene, og det er bare så vigtigt, så derfor går jeg med til, at du interviewer sådan en som mig. Det barn du kan sidde og tale med... det kan nærmest være et overgreb på barnet at du taler med det om sådan et sårbart emne." (Inklusionspædagog)

Omvendt kan institutionslederen fremhæves, som anfører, at det er et meget relevant emne, men som de andre giver hun mig afslag på at måtte få adgang til børnene. Hun tilkendegiver imidlertid ikke på nogen måde, at hun mener, at børnene har en unik viden, som det er væsentlig at få direkte fra børnene men tilbyder i stedet sig selv som informant.

Samlet kan man sige, at der generelt er en tilslutning til synspunktet om, at børns viden er unik og væsentlig at inddrage, hvilket er i overensstemmelse med denne opgaves børneperspektiv. Der er imidlertid ikke tale om noget entydigt billede. Der er således ikke nogen af deltagerne som f.eks. anfører, at det ikke ville være relevant at få adgang til børnenes viden, eller at det ville være bedre f.eks. alene at bruge den viden, der ligger i de voksnes erfaringer bortset fra institutionslederen. Alle afviser imidlertid at give mig adgang med henvisning til hensynet til børnene og deres sårbarhed.

3.2.2.1.3 Anerkendelse- og værdsættelsesrationalet

I det følgende vil jeg i nærværende afsnit se på, i hvilket omfang anerkendelse- og værdsættelsesrationalet medtænkes i overvejelserne om at inddrage børnene.

Den grundlæggende tanke er, at barnet er aktør i sit eget liv, herunder i egen udvikling, læring og velfærd, og børn skal derfor ses som sociale og selvstændige aktører (Kampmann 2003:83). Denne aktørstatus kan enten ske i samspil med de voksne eller med de voksne som modspillere (Warming 2011:24). I naturlig forlængelse af denne aktørstatus er det i den nye barndomssociologi, og i særdeleshed i det børneperspektiv der anvendes i denne opgave, en forudsætning, at barnet er motiveret og deltagende, hvis det pædagogiske og sociale arbejde med børn skal være succesfuldt.

De, som siger nej til at lade barnet deltage, gør det nok ud fra, hvad de mener er bedst for barnet, men måske overser de, at selve det at deltage også kan give noget positivt til barnet. Det kan være i form af, at barnet får "lettet sit hjerte", men også den glæde der kan opstå ved, at der ikke alene er nogen, som interesserer sig for det pågældendes barns problemer men også har så meget respekt for barnet, at man ønsker at høre det enkelte barns refleksioner. Inklusionspædagogen er inde på værdien heraf i det nedenfor anførte citat:

"Der er måske mange børn, der ville være lettet over, hvis vi turde få det ud i det åbne. Det er jo også vigtigt for børn at have en voksen at reflektere sammen med, er vi egentlig fattige? Min oplevelse er, at børn har mange spørgsmål, når man har fået taget hul på et svært emne, som de bare så gerne vil tale med en voksen om. Man kan ikke nødvendigvis give dem et svar, men de har brug for en at kunne spille bold op ad. Måske undgår man at tale om fattigdom med børnene, fordi man føler, det er noget, der ligger inden for de voksnes verden. Men måske kan jeg godt se, det kan være en lettelse for børnene at få talt om eksempelvis deres fattigdom med voksne"
(Inklusionspædagog).

Derudover hersker der også tvivl om, hvad det enkelte barn kan få ud af at lade sig interviewe. Flere af de professionelle fremhæver, at det indgår i deres overvejelse, at de anser det for tvivlsomt, at barnet vil få noget ud af at tale med mig. Bag ved disse udtalelser kan ligge, at de

enten i den konkrete situation ikke mener, at barnet vil få noget ud af at blive inddraget eller mere generelt, at det ikke vil være tilfældet. Det er ikke til at sige, men det kan konstateres, at de ikke positivt anfører, at det kunne være af værdi.

Dette gælder dog ikke helt for Skolesocialrådgiveren, som generelt tilslutter sig tanken om at inddrage børn. Hun fremhæver dog ikke direkte, at inddragelsen i sig selv kan være til gavn for det enkelte barn.

Hvis barnet ikke deltager, vil der ikke alene være en risiko for, at barnet vil optræde som en modspiller, men barnet kan også føle den manglende inddragelse som direkte krænkende. Omvendt vil en inddragelse af barnet give barnet en oplevelse af at blive lyttet til og inddraget og dermed anerkendt og værdsat, hvilket i sig selv kan øge barnets livskvalitet og selvværd (ibid:22). Som en naturlig konsekvens af dette syn bliver det ikke så meget et spørgsmål om, hvorvidt børn skal inddrages, men mere hvordan de skal inddrages. Dette argument gør sig umiddelbart gældende, når der er tale om f.eks. socialt arbejde, som retter sig direkte imod et enkelt barn og dets konkrete problemer. Er der derimod tale om forskning, hvor inddragelsen af et konkret barn ikke udspringer af et ønske om at hjælpe dette specifikke barn, kan der argumenteres for, at andre interesser gør sig gældende. Denne problemstilling behandles særskilt under punkt 3.2.2.4. Som det imidlertid anføres af Warming (2007), gør det grundlæggende argument om værdien for barnet i at føle sig hørt og værdsat sig også gældende, når der tales om inddragelse i forskning.

I den nye barndomsforskning er det blevet påpeget, at selvom indflydelse og inddragelse kan være belastende, kan det være endnu mere belastende for barnet ikke at have indflydelse og blive inddraget (Warming, 2011:31).

3.2.2.1.4 opsummering

Sammenfattende viser empirien, at de professionelle i varierende omfang argumenterer i overensstemmelse med det børneperspektiv, som nærværende opgave anvender. Tilslutningen giver sig til udtryk ved, at de under interviewet anerkender betydningen af vidensrationalet og anerkendelsesrationalet. Med hensyn til demokratirationalet er der kun en enkelt som er inde på

dette, og det kunne tyde på, at det ikke vægtes højt. Alle henviser imidlertid til hensynet til barnet og barnets sårbarhed som begrundelse for ikke at ville give adgang til barnet, jf. punkt 3.2.1.

Ses der på empirien i denne opgave, er det imidlertid karakteristisk, at de, som afviser at give adgang til børnene, ikke foreslår, at beslutningen om at deltage overlades til børnene. Der tages i stedet udgangspunkt i, at barnet vil blive belastet, og at barnet ikke selv vil være i stand til at tage stilling.

Jeg vil i det følgende se på de dilemmaer, som ligger i, at de professionelle træffer beslutning på vegne af børnene, og derefter belyse, i hvilket omfang en ændret adgang til børnene kunne løse bekymringen. Dernæst ser jeg på det dilemma, som ligger i, at der er tale om at skulle afveje forskellige hensyn, hvor ikke alle direkte relaterer sig til det enkelte individ. Afslutningsvist behandler jeg, i hvilket omfang der kan være barrierer, som udspringer af de professionelles egne forhold.

3.2.2.2 Udfordringen ved at de professionelle træffer afgørelse på barnets vegne

Som det fremgår ovenfor, er der ikke nogen af de professionelle, som tilkendegiver, at de vil overlade til barnet selv at træffe beslutning om, hvorvidt det vil deltage eller ej. Dette er noget, som den professionelle tager stilling til.

De professionelle er i forskningsmæssig forstand de 'stærke', fordi de som gatekeepere vil være i stand til at formene forskere adgang til barnet og dermed forhindre det i at udtale sig. På baggrund af ovenstående kan man påpege, at børns mulighed for deltagelse i forskning er præget af magtforhold og synet på barnets kompetencer og sårbarhed. Derfor er det vigtigt, at man som professionel holder sig nøglekarakteristikaene for det nye børnesyn for øje, således at magtbalancen bibeholdes mellem barn og voksen/professionel. Som konsekvens af den nye barndomssociologi etableres der nemlig en større grad af lighed i denne balance mellem barn og voksen/professionel (ibid:14-15). Børnene ligger lavt i samtykke-hierarkiet, hvilket betyder, at de ofte ikke selv får mulighed for at tage stilling til om de vil deltage (Powell & Smith, 2009:136-137). Således bliver det dem, der har magten, i dette projekts tilfælde de professionelle samt få gange forældrene, som sætter dagsordenen for, hvilken retning forskning tager.

Man risikerer hermed, at der handles hen over hovedet på børnene, hvilket bl. a. kan resultere i, at deres problemer og underprivilegerede situation negligeres (Warming, 2007:8-9).

Jeg anser det som relevant, at man som professionel nøje overvejer, hvilke fordele og ulemper der er for børns deltagelse i forskning, således at man ikke unødigt umyndiggør børnene ved på forhånd at træffe en beslutning om, at de er for sårbare til at lade sig interviewe. Konsekvensen af denne umyndiggørelse kan vanskeliggøre et af nøglekarakteristikaene i den nye barndomssociologi om, at børn er aktører i eget liv (Warming, 2000).

Et beslægtet problem er, på hvilket grundlag de professionelle træffer deres beslutning, særligt i relation til hvilken indsigt, de reelt har i, hvad der er en belastning for barnet, hvilket følgende citat illustrerer:

"Jeg tænker også, at det, at man ikke taler så meget om økonomi med familierne, har noget med kultur at gøre. Det opfattes som noget meget privat. Måske er det ikke så sårbart for dem at snakke om, som vi forestiller os. Børn ved rigtig meget om, hvad der foregår i familien. Både om man kommer fra en ressourcestærk eller en mindre ressourcestærk familie, det er måske nogle gange os omkring der tænker, det er for sårbart og privat at tale med dem om. Måske begrænser det nogle i at fortælle om deres fattigdom, og dermed kan de ikke få den økonomiske hjælp, som især frivillige organisationer står klar med. Jeg tror, det ligger rigtig meget i vores kultur, at økonomi det er privat, og hvis der ikke lige er en sprække til det, så får jeg ikke lige spurgt ind til det i mine sager" (Skolesocialrådgiver)

Skolesocialrådgiveren giver udtryk for, at dårlig økonomi ikke er et så sårbart emne for børnene at tale om, som de professionelle forestiller sig. En newzealandsk undersøgelse påpeger ligeledes, at det ikke er sikkert, at der er overensstemmelse mellem, hvad forskere, professionelle, forældre og børn opfatter som et sensitivt emne (Powell & Smith 2009). Tilsvarende har svenske forskere (Oeye, Bjelland & Skorpen, 2007) i deres observationsstudie på et psykiatrisk hospital peget på, at det ikke er til at forudsige, hvem som er mest udsat og har behov for beskyttelse i forskningsprocessen. De oplevede gennem deres studier, at der stod mere på spil for terapeuterne end for patienterne, hvilket stod i modsætning til den forforståelse terapeuterne havde givet

forskerne. Således kan den man antager som 'stærkest' være den der har det største behov for beskyttelse i forskningskontekst.

Ligeledes bemærker hun, at tilbageholdenhed omkring det at tale om økonomi og fattigdom med familierne og børnene måske ligger hos de professionelle og ikke hos børnene. Hun pointerer desuden, at det for børnene måske ikke er så sårbart at tale om, som de professionelle tror, det er. Derfor kan det være relevant at spørge børnene selv, da de har en viden omkring sig selv og deres forhold, som andre ikke er i besiddelse af.

3.2.2.3 Kan måden man inddrager barnet i forskning på, afhjælpe de professionelle bekymringer?

I interviewet med de professionelle samt mine erfaringer med at komme i kontakt med børn, jeg kunne interviewe, blandt kollegaer og samarbejdspartnere, tegner der sig et billede af en enten eller situation. Dette skal forstås således, at det ikke har været muligt at indgå i en dialog med de aktuelle gatekeepere om, i hvilket omfang processen kunne tilrettelægges på en måde, hvor bekymringen for barnets sårbarhed kunne imødekommes.

Warming (2007) taler om, at det er vigtigt at have fokus på processen og måden, man inddrager børn på i forskning. Afvejningen af børnenes sårbarhed i forbindelse med forskning må ikke føre til, at forskning fra et børneperspektiv udebliver. I stedet peger hun på vigtigheden i måden, man inddrager børn på. Hun taler om "*... en omsorgsfuld inddragelse, som tager hensyn til og aktivt modvirker barnets sårbarhed*" (Warming 2007:9).

Ligeledes peger en norsk undersøgelse på, at interviewdeltagernes egenskaber, sårbare situationer og svære livssituationer ikke bør ligge til grund for, at professionelle omkring familierne og børnene ikke lader dem deltage i forskning. De etiske overvejelser skal snarere handle om, *hvordan* de deltager (Strandbu & Thørnblad 2010, s. 30-31).

Den etiske diskussion på børneforskningsområdet bliver ofte reduceret til en konflikt mellem barnets ret til at blive beskyttet versus dets ret til at blive hørt (Powell & Smith 2009:139).

Tilsvarende kan siges at have været tilfældet i min situation, hvor det ikke var muligt at få igangsat en dialog om, hvorvidt børnene kunne inddrages på en måde, som tog højde for deres sårbarhed.

En bedre balancegang mellem beskyttelse og deltagelse er imidlertid nødvendigt, således at børn kan høres, uden at man udnytter dem beskyttes, uden at de gøres tavse og ekskluderes og udføre grundige undersøgelser uden at stresse dem (Powell & Smith 2009:139).

Jeg har gjort følgende for at tage størst muligt hensyn til de børn, jeg interviewede:

- Jeg har sørget for ikke at gøre interviewene for lange, således at det ikke blev for belastende og trættende for barnet. De to individuelle interview har været af en varighed på 45 og 37 minutter og gruppeinterviewet på 52 minutter.
- Barnet har sammen med den person, der satte mig i kontakt med dem, valgt afholdelsestidspunkt og sted for interviewet.
- Jeg forsøgte at skabe nogle hyggelige rammer for interviewet ved at tage kage og saft med.
- Inden interviewet startede gjorde jeg barnet opmærksomt på, at deltagelsen var anonym, at deltagelse var frivillig, og at det ligeledes til hver en tid var muligt at sige fra, hvis der var spørgsmål, det ikke havde lyst til at svare på. Derudover fik barnet at vide, at det til hver en tid kunne springe fra projektet. Barnet blev også fortalt, hvorfor jeg gerne vil høre, hvad det havde at sige om temaet, og hvordan oplysningerne vil blive brugt.
- Jeg har i samarbejde med den professionelle, som formidlede kontakten til barnet, samt barnet aftalt, om enten den professionelle kontaktperson eller jeg skulle kontakte barnet efter et par dage, eller om barnet selv ville tage kontakt til en af os. Dette for at imødekomme eventuelt opståede bekymringer og spørgsmål hos barnet efter afholdt interview.
- For at undgå at børnene ender i en loyalitetskonflikt mellem forældre og forsker, er adgangen til børnene hver gang foregået gennem forældrene. Dette for at undgå, at børnene skulle føle ubehag ved at fortælle om deres fattigdom, fordi de kunne være bange for at 'røbe' uensigtsmæssige forhold i familien. Man kunne også forestille sig, at de lidt ældre børn er klare over, at de kan risikere at stille forældrene i et dårligt lys, fordi fattigdom ofte opfattes som et selvforskyldt problem.

Ovenstående overvejelser og tiltag i forbindelse med børneinterviewene præsenterede jeg ligeledes for de professionelle, som havde kontakt til børnene, for at gøre dem opmærksomme på, at jeg havde øje for børnenes sårbarhed.

Andre tiltag og overvejelser ville givetvis være relevante at have med i forsøget på at imødekomme barnet og mindske barnets risiko for at lide overlast ved deltagelse i mit projekt. Men da der ikke har været tale om at indgå i nogen form for dialog med gatekeeperne, er det 'kun' de overvejelser jeg selv har haft, som jeg har med ovenfor.

På baggrund af min empiri og egen erfaring læner jeg mig op ad Warmings (2007:9) argument om, at de professionelles bekymring for barnets sårbarhed kan være velbegrundet, og derfor mener jeg, det er vigtigt at have fokus på processen om, hvordan inddragelsen af børn i forskning bedst muligt tilrettelægges på en sådan måde, at der tages hensyn til barnet og dennes sårbarhed. Processen må starte med en dialog med de omsorgspersoner, der findes omkring barnet. Der skal tages højde for børnenes sårbarhed, men når de professionelle samtidig anerkender, at det kan være til barnets fordel at deltage i forskning, kunne det have været ønskværdigt at finde en måde at inddrage børnene på ved at ændre processen.

3.2.2.4 Dilemmaet mellem individ- og samfundshensyn

Når de professionelle gatekeepere ikke vil sætte mig i kontakt med de relevante børn, er det som tidligere nævnt af beskyttelseshensyn overfor det konkrete barn. Derudover er der tale om, at den professionelle også kan foretage en nyttekalkyle på barnets vegne, som det var tilfældet med inklusionspædagogen, som satte spørgsmålstegn ved, hvad det enkelte barn kunne få ud af at være med i forskning. Ligeledes var der en frygt for at stigmatisere børnene ved at pege dem ud som fattige. På den anden side udtrykker både mange af mine kollegaer samt de professionelle interviewpersoner anerkendelse overfor projektet og dets relevans og vigtighed. Anerkendelsen handler ikke kun om projektets fokus på børnefattigdom, men indbefatter også, at jeg gerne vil have problemet belyst fra børns synspunkt. Denne forståelse har dog ikke resulteret i adgang til børnene.

De vignetter, jeg præsenterede inklusionspædagogen og skolesocialrådgiveren for (Se bilag 2), handlede om det dilemma, der opstår, når udsatte børn på baggrund af deres sårbarhed ikke høres. Deres sårbarhed kan være reel nok, men hvis de gøres tavse, risikerer man, at der træffes

beslutninger hen over hovedet på dem. I den tredje vignette udtaler en forsker, at han mener deltagelse er en del af beskyttelsen. Han opfatter ikke børn som hjælpeløse ofre, men betragter dem som en ressource, man som voksen skal lytte til.

På trods af disse vignetter, som påpeger forsknings vigtighed både for det enkelte barn og for gruppen af børn, fastholdt de professionelle deres argumenter for, at barnet ikke skulle deltage i undersøgelsen.

Mit empiriske materiale peger på, at der udover de ovenfor anførte forhold kan ligge et dilemma i, hvilke hensyn som kan indgå i de professionelles overvejelser, og som ligeledes kan bevirke, at de ikke giver adgang til børnene.

Nærmere bestemt er der tale om, at de ikke anser det for deres opgave at varetage forskningsinteresser; de ser det alene som deres opgave at varetage det konkrete barns interesser. Dette giver sig udtryk i den "nyttekalkyle", som inklusionspædagogen flere gange vender tilbage til. Forskningen vil generelt gavne børn i fremtiden, således at den viden og indsigt, der skabes, vil kunne være med til at forbedre forholdene for børnene generelt som gruppe. Forskningen vil imidlertid næppe "nå" at gavne det enkelte barn, der skal deltage i forskningen.

Således vejer hensynet til det enkelte individ altså tungere end hensynet til forskning. Resultatet af min empiriindsamling - 2 børneinterview - vidner om, at jeg ikke har kunnet overbevise de professionelle, jeg har mødt i min søgen efter interviewpersoner om, at man gennem den rette inddragelse kan tage hånd om børns sårbarhed.

Selvom de professionelle gatekeepere ikke har den formelle autoritet til at tillade eller nægte deltagelse i forskning, har de alligevel en af de mest centrale roller i rekruttering af interviewpersoner (Redelan m.fl., 2013:20). Blandt andet derfor er det vigtigt at overveje, hvad der kunne bidrage til at forbedre forskernes adgang til interviewpersonerne. Hvis de professionelle mener, det ikke er op til dem at inddrage børn som nævnt ovenfor, eller ligefrem ikke er berettiget til det, kunne man forestille sig, at man kunne forbedre dette ved at skabe det nødvendige grundlag herfor. Dette kunne ske ved lovgivning, udarbejdelse af retningslinjer eller lignende, som direkte eller indirekte ikke blot legitimerer men også forudsætter, at de professionelle kan inddrage børnene i forskningen. Til illustration heraf kan henvises til Norge, hvor der er udarbejdet

etiske retningslinjer for svage gruppers deltagelse i forskning (Redalen m. fl., 2013:19). Uanset om retningslinjerne ikke nødvendigvis direkte giver den professionelle ret til at inddrage børn i forskningen, legitimerer sådanne retningslinjer det. Andre muligheder kan være, at der etableres råd eller lignende, som skal give tilladelse til inddragelsen. Forskning viser imidlertid, at dette ikke altid er nok (Redalen m. fl., 2013: 21). Det ligger imidlertid uden for dette speciale at søge at belyse sådanne løsningsmodeller i flere detaljer. Pointen er imidlertid i lige så høj grad, at det er et dilemma, man bør være opmærksom på, når man drøfter muligheden for inddragelse af børn med de professionelle gatekeepere.

3.2.3 Delkonklusion vedr. problemstillinger og dilemmaer ved inddragelse af børn i forskning

Det samlede billede, der tegner sig efter denne analyse, er, at de professionelle nok tilslutter sig opgavens børneperspektiv, men i afvejningen overfor barnets sårbarhed vægter sårbarheden klart højest. Tilslutningen giver sig til udtryk ved, at de under interviewet anerkender betydningen af vidensrationalet og anerkendelsesrationalet. Med hensyn til demokratirationalet er der kun en enkelt som er inde på dette, og det kunne tyde på, at det ikke vægtes højt. Alle henviser imidlertid til hensynet til barnet og barnets sårbarhed som begrundelse for ikke at ville give adgang til barnet, jf. punkt 3.2.1.

Hensynet til barnets sårbarhed er ikke i strid med børneperspektivet, men den kategoriske afvisning og den manglende dialog og refleksion over fordele og ulemper ved at inddrage barnet er problematisk, og kan skyldes flere forhold. Analysen efterlader indtrykket af, at nok tilslutter de sig børneperspektivet, men når det kommer til stykket, er dette måske mere på det teoretiske plan end i praksis.

Det problematiske kommer til udtryk, når de professionelle selv træffer beslutningen om ikke at lade børnene deltage, idet dette strider imod børneperspektivets ønske om at inddrage børn og forværres ved, at de professionelle ikke nødvendigvis ved, om det vil være en belastning for barnet.

Ved ikke at lade børnene blive inddraget, opnår børnene ikke de fordele, som ligger bag rationalerne. Skal der ske en holdningsændring hos de professionelle, må det dels forudsætte, at måden, børnene inddrages på, tilrettelægges således, at bekymringen for barnets sårbarhed så

vidt muligt adresseres, og samtidig skal der skabes et større fokus på de væsentlige fordele, som en inddragelse måtte have. I overensstemmelse med specialets børneperspektiv ville det således være hensigtsmæssigt, at de etiske overvejelser i højere grad handlede om, *hvordan* man inddrager, og ikke *om* man inddrager. Endeligt, har analysen vist, at det tillige vil være nødvendigt at adressere følgende problemstilling: når de professionelle skal foretage en afvejning, ligger der et skisma i, at der ved afvejningen af de forskellige hensyn indgår såvel individ som samfundshensyn. Dette kommer blandt andet til udtryk i afvejningen af de ulemper, der kan forekomme for det enkelte barns deltagelse overfor de fordele, der kan være for gruppen af børn. Det grundlæggende skisma kan ikke løses, men specialet påpeger fordele ved på forskellig vis at legitimere, at de professionelle inddrager hensynet til børn generelt som gruppe. Samlet illustrerer specialet, at man nok er kommet langt i den teoretiske udvikling af en ny barndomssociologi, men når den skal omsættes til praksis, giver det anledning til en række udfordringer inden for området omkring fattige børn. Dette er særligt problematisk, da specialet samtidig påviser, at fattigdommen har en indflydelse på børnenes relationer til jævnaldrende.

4 Teoretisk forforståelse

For at få svar på projektets problemformulering, har jeg anvendt flere teorier som redskab i analysen af mit empiriske materiale. Fælles for de teorier jeg har valgt er den interaktionistiske vinkel på relationen mellem mennesker, i det her tilfælde med barnet og dets omgivelser i fokus. Jeg anvender begreberne stigma og skam i analysen af følgende årsager:

- Stigma har fokus på, hvordan omgivelserne reagerer på de stigmatiserede og relationen mellem de 'normale' og 'afvigeren' (Goffman, 2014).
- Skam er den emotion som ifølge Scheef og Starrin (2004), påvirker den sociale interaktion mere end alle andre følelser.

4.1 Interaktionisme

Da fattigdoms betydning for børn i nærværende opgave undersøges i forhold til interaktionen med jævnaldrende, samt i forhold til barnets copingstrategier og meningsdannelse, udgør den symbolske interaktionisme et vigtigt teoretisk udgangspunkt. Teorien lægger vægt på sammenspillet mellem individer.

I mødet med hinanden forsøger mennesker at skabe en fælles definition af situationen, og med evnen til at kunne forestille sig, hvordan andre tænker og føler, at kunne rolle-overtage, er der tale om en gensidig respons, hvori der skabes en fælles mening (Trost & Levin 2004).

Aktørperspektivet er tydeligt i den interaktionistiske betoning af mening og interaktion, og fokuseringen på de implicerede parter konstruktion af virkeligheden. Thomas-teoremet beskriver denne pointe meget præcist:

”Når mennesker definerer en situation som virkelig, så er den virkelig i sine konsekvenser” (Charon, 2007).

Social interaktion udgør således en af hjørnestenene i denne teori.

I det følgende vil jeg behandle stigma og skam teoretisk, da jeg vil anvende begreberne senere i min analyse. Stigma og skam kan betragtes som konsekvenser af de interviewede pigers fattigdom og er af stor betydning for deres relation til jævnaldrende kammerater.

4.1.1 Stigma

Stigma er i sociologisk forstand betegnelse for en egenskab, der er dybt miskrediterende. Der er tale om egenskaber, der opleves som uforenelige med forestillinger om, hvordan et individ eller en gruppe bør være. Egenskaben kan være af fysisk eller mental art, eller en afvigende handling eller holdning, som er uønsket eller på anden måde miskrediterende. Erving Goffmans fokus er i mindre grad selve egenskaben, men i højere grad de sociale relationer og reaktioner, der effektuerer en stigmatisering (Goffman, 2014:43-45). Da jeg i dette speciale undersøger relationerne mellem fattige børn, har jeg derfor valgt at anvende Goffmans teori om stigma.

Der er tale om, at et individ, der ville være blevet accepteret uden vanskeligheder i almindeligt socialt samkvem, men som besidder en egenskab, som ikke kan undgå at tiltrække opmærksomhed, og som får dem som kender vedkommende, til at vende sig fra hende/ham, og se bort fra de øvrige egenskaber, vedkommende i øvrigt besidder. De stigmatiserede afviger dermed fra de forventninger, der gælder for en given lejlighed (Goffman 2014:46).

Med udgangspunkt i den antagelse, at personer belastet med et stigma ikke er rigtige mennesker, udøves der forskellige former for diskrimination, hvorved den pågældendes handlemuligheder

begrænses. Der opstilles en stigmatologi for at forklare vedkommendes underlegenhed. Ofte tillægges stigmatiserede en række defekter på basis af den oprindelige afvigelse (Goffman, 2014).

Et grundlæggende træk ved stigmatisering er desuden, at det hos den stigmatiserede manifesterer sig i en følelse af manglende accept fra de 'normales' side. Goffman påpeger, at stigma påvirker et menneskes sociale og personlige identitet. Social og personlig identitet definerer han som værende henholdsvis den sociale kategori, som individet er placeret i, og at være et accepteret menneske i en social sammenhæng (Skovgaard Møller, 2009:43-44).

Hvis den stigmatiserede tillægges uønskede egenskaber, kan det være, fordi det pågældende stigma bliver forbundet med en karaktermæssig fejl. Som eksempel kan nævnes, at fattigdom (stigma), ofte forbindes med karaktermæssige fejl så som dovne, promiskuøse og umoralske (Scheff & Starrin 2004:170). Dette er en af formerne for stigma (Goffmann, 2014:46). De tre forskellige former for stigma er således: 1. fysiske misdannelser, 2. forskellige karaktermæssige fejl, og 3. 'tribale' stigmata.

Informationskontrol. Ved at fremstille os selv på en bestemt måde, ønsker vi at kontrollere, hvordan andre opfatter os og dermed påvirke, hvordan de vælger at handle over for os. Fremtrædelsesformer er noget, der foregår hele tiden i hverdagens interaktionssituationer, og i dem indgår standardingredienser som fysisk miljø og personens facade. Til facaden knyttes en ekspresiv udrustning, som knyttes til aktøren i form af for eksempel klæder og alder. Varer og genstande, som personen er i besiddelse af, kan også knyttes til den personlige facade, som i interaktionen anvendes som symboler i kommunikationen med andre for at påvirke deres opfattelse af, hvem man er (Goffman, 2014:85). I forsøget på at give situationen en kollektiv mening benytter vi os af symboler. Ord og sprog udgør de mest almindelige og åbenbare symboler for kommunikation med andre, men fagter og ansigtsudtryk kan også være symboler. Der er tale om symboler, når ord, fagter og ansigtsudtryk får fælles mening for individer i interaktion (Trost & Levin 2004, Charon 2007). Der kan også være tale om symboler, som formidler social information, der er hyppige og tilgængelige og efterspørges og modtages rutinemæssigt (Goffman, 2014:84-85).

Et stigmasymbol, er ifølge Goffman et "*... tegn som særligt effektivt henleder andres opmærksomhed på en for identiteten nedværdigende brist, hvorved en ellers sammenhængende*

facade krakelerer – så vedkommende mødes med en heraf følgende nedvurdering fra vores side”.
(Goffman, 2014:85).

Prestigesymboler kan stilles op som modsætning til stigmasymboler. Hvis man besidder disse prestigesymboler, kan man opretholde en facade over for omgivelserne.

Goffman pointerer, at stigma skjuler et dobbelt perspektiv. Hvis den stigmatiserede tager det for givet, at vedkommendes særpræg allerede er kendt eller er umiddelbart synligt, betegner han den pågældende som den *miskrediterede*. Omvendt, hvis vedkommende går ud fra, at de tilstedeværende hverken kender til det eller umiddelbart lægger mærke til særpræget, er der tale om at vedkommende er *potentielt miskrediteret* (Goffman, 2014:83-84).

Når der er tale om at være potentielt miskrediteret, har man mulighed for at styre informationen af sin fattigdom (Goffman, 2014:83-84).

En analyse, af hvordan mennesker styrer den information, de formidler om sig selv, omfatter også, hvordan de forholder sig i de tilfælde, hvor de bliver iagttaget sammen med bestemte andre. Dette betyder, at mennesker i deres forsøg på at kontrollere den information, de sender videre om sig selv, kan være meget bevidst om, hvem de omgås og ses med, da dette sender nogle signaler om, hvem de selv er. Hermed kan disse andre selv risikere at blive stigmatiseret (Goffman, 2014:88).

Goffmans begreb *synlighed* handler om, hvor godt eller dårligt det pågældende stigma er indrettet til at kommunikere, at det enkelte individ har det. Synlighed er en afgørende faktor for, om stigma kan *'passere'* eller ej, da det, man i den daglige kontakt åbenlyst kan se hos et individ med hensyn til vedkommendes sociale identitet, vil være af stor betydning. At *'passere'* vil sige, at den, som bærer stigmaet, forsøger at holde dette skjult for de mennesker, vedkommende møder. I dette speciale er begrebet at *'passere'* relevant i erkendelsen af, *"... at nære relationer til andre mennesker i vores samfund ratificeres gennem gensidige bekendelser af usynlige fejl og mangler, hvilket får ham til enten at indvie den anden i sin situation eller til at føle sig skyldbetyngt over, at han ikke tør."* (Goffman 2014:114). Goffman tilføjer, at når et stigmatiseret menneske *'passerer'*, er der risiko for, at vedkommende bliver miskrediteret på grund af det, som kan blive afsløret, hvormed *'en pinlig hændelse'* kan opstå.

Forbrug. I opgaven ses børn som aktive forbrugere, både i forhold til at erhverve sig ting og deltage i aktiviteter, som tilføjer mening til deres hverdag. Et analytisk udgangspunkt er forbrugets praktiske, symbolske og sociale betydning. Forbrug udfylder forskellige funktioner både for børn og voksne. Foruden den grundlæggende hensigt, såsom brugen af tøj for at holde sig varm, anvendes varer og aktiviteter som symboler gennem hvilke vurderinger, identitet og gruppetilhørsforhold kommunikeres. På denne måde positionerer man sig selv i sociale sammenhænge (Harju 2008:36). Det er helt afgørende at være opmærksom på børns forventninger, hvad angår socialt nødvendigt forbrug, fordi deres udvikling er nært forbundet med børnefællesskaberne uden for familierne. Hjort (2004) definerer det socialt nødvendige forbrug, til forskel fra det basale materielle forbrug, som det forbrug, der forventes i de fællesskaber, barnet indgår i uden for familien, og som det forbrug barnet selv ønsker for at blive en del af fællesskaberne (Johansen, 2012).

Således har forbrug en social integrerende funktion. Mobiltelefoner og computere er ikke kun et udtryk for, hvad du besidder, de er også nødvendige for muligheden for at indgå i sociale sammenhænge. Også den symbolske betydning af forbrug kan virke integrerende, da man signalerer, at man interesserer sig for de samme ting. (Brusdal, 2004). Omvendt kan det manglende forbrug modvirke en social integration, som igen kan være medvirkende til, at den pågældende bliver stigmatiseret.

4.1.2 Skam

Goffman (2014) hævder, at mennesker altid er urolige overfor, hvordan andre opfatter dem, og forsøger derfor at vise sig fra deres bedste side for at undgå forlegenhed. Forlegenhed opstår som følge af, forventet eller indbildt mangel på respekt. Forlegenhed kan også ligestilles med skam (Dahlgren & Starrin, 2004).

Ud fra et interaktionistisk perspektiv ses skam som noget, der opstår og udveksles i sociale interaktioner. Det opstår som følge af vores egne forestillinger om, hvordan vi opfatter, at andre ser på os (Scheff, 2003; Dahlgren & Starrin, 2004), således er vi afhængige af andre menneskers vurdering af os og attituder mod os. Hvordan vi tænker at andre opfatter os, behøver dog ikke at stemme overens med deres virkelige vurdering og attitude, det kan lige såvel hænge sammen med, hvad vi forventer eller bilder os ind, folk tænker (Dahlgren & Starrin 2004:162). Skam opstår således, når man ser sig selv negativt gennem andre og stolthed (Scheff & Starrin 2004).

Skam opstår, når et menneske føler, det ikke kan leve op til sine standarder. Disse standarder er for det meste nogle, man har tilfælles med betydningsfulde andre i ens liv. Hvis man ikke som menneske har formået at leve op til ens egne standarder, vil der ofte være tale om en trussel mod ens sociale relationer (Scheff, 2003:254).

Sociologen Thomas Scheff (2003) hævder, at skam, som inkluderer følelser af forlegenhed, skyld, ydmygelse, afvisning og mislykkethed, er en nøglekomponent i opfattelsen af, hvad der er rigtigt og forkert. Han mener, at skamfølelsen er den vigtigste emotion ved social interaktion. Skam fungerer som et signal i forhold til moralsk overtrædelse og signalerer der, hvor de sociale koder/regler er truede. Skam tyder desuden på truede eller usikre sociale bånd.

Der er forskellige måder at beskytte sig mod skam på. I denne undersøgelse er det relevant at nævne formerne *tilbagetrækning* og *omgåelse*. Ved tilbagetrækning kan der være tale om, at man indtræder i en kognitiv fase, som består af tanker og erindringer om tidligere lignende oplevelser. Den kognitive fase kan handle om at ville flygte fra den andens dømmende blik. Denne fase handler også om ønsket om nærhed, at være elsket og set op til, samtidig med at man kan frygte selv samme nærhed.

Når man omgås skammen, handler det om, at man må holde sit selvbillede intakt. Dette kan ske ved at sætte sig selv i en situation, hvor man risikerer at kunne vække skamfølelsen (Scheff & Starrin 2004:161).

I den vestlige verden er der mere fokus på individet end på de sociale relationer. Et led i moderniseringen og et mål for socialiseringen har været, at individet ikke skal styres af sine emotioner. Mennesker opdrages til at stile efter nøgternhed og uafhængighed og i mindre grad emotionalitet og afhængighed (Scheff & Starrin 2004:162). Derfor forbindes afhængighed ofte med skam, hvilket Sennett (1999) skriver om i *Det fleksible menneske*. Han påpeger, at mennesker, der er afhængige af samfundets velfærdsydelser, såsom folk på overførselsindkomst og fattige, betragtes som samfundssnyltere, både af sig selv og af omgivelserne, hvilket gør, at de kommer til at føle skam.

En undersøgelse fra 2001 (Starrin & Kalender-Blomqvist) peger ligeledes på, at man kan føle skam over at være fattig, fordi man ikke kan få økonomien til at hænge sammen. Denne undersøgelse samt Sennets bog forholder sig til følelsen af skam i forhold til voksne, men andre undersøgelser viser, at skammen også rammer børnene (Scheff & Starrin 2004:172).

Skamoplevelsen kan være med til at skabe social underordning og ulighed og kan resultere i, at man betragter sig selv som underlegen. Passiv accept af uretfærdighed kan bunde i skamfølelse hos de socialt underordnede og i en idealisering af den herskende klasse. Dermed spiller skam også en rolle, når man taler om social ulighed (Scheff & Starrin 2004:170).

Skamfølelsen er uafhængig af social status, men underordnede grupper er i højere grad eksponeret for følelsen, da skam både opstår 'udefra', fra omgivelserne, og 'indefra', gennem individets eget indre referencesystem. Skamfølelsen kan skabe negativ selvfølelse og være med til at bekræfte og befæste menneskers underordnede sociale position. Personer, der befinder sig i en sådan position, kan være tilbøjelige til at overtage den dominerende gruppes holdninger og derfor se på sig selv gennem andres misbilligende blikke. Således er der tale om en selvforstærkende proces, hvor ubearbejdet skamfølelse kan være med til at reproducere samfundets uligheder (Scheff & Starrin 2004:173-174).

4.2 Copingstrategier

Som nævnt er mit udgangspunkt i det nye barndomsparadigme, at børnene reflekterer over såvel økonomiske som sociale og følelsesmæssige problemer og handler i forhold hertil. Børnene er ikke kun passive ofre for omstændighederne, men tilpasser sig vilkår og problemer i forbindelse med håndteringen af deres fattigdom. De handlinger, som er rettet mod håndteringen af de problemer og den stress, der opstår, når man er fattig, kan betegnes som mestring eller coping (Ejrnæs m. fl. 2013).

Børnenes mestringsstrategier påvirkes af deres helbredstilstand og mentale velvære således, at hvis man er i stand til at takle problemer og kriser, hænger det sammen med, at man har en oplevelse af sammenhæng i sit liv. Sammenhængsoplevelsen er sandsynligvis størst, hos de børn hvis forældre i forskellig grad, formår at skærme børnene fra fattigdommen, samt hos dem hvor antallet af sociale problemer, udover fattigdom, er mindst. Hvis børnene er udstyret med en sans for sammenhæng og har en generel holdning til, at livet er meningsfuldt og til at håndtere, vil de i højere grad være i stand til at kunne mestre de konsekvenser som fattigdommen har (Antonovsky, 2011).

Det samme barn kan reagere med forskellige copingstrategier afhængig af om situationen har økonomiske, sociale og/eller følelsesmæssige konsekvenser (Ejrnæs m. fl. 2013). Lazarus (2006) påpeger, at valget af mestringsstrategi både tager hensyn til problemfokuseret og følelsesfokuseret coping ved at tale om ydre og indre krav.

Aktørskabet ses som midlertidigt, intentionelt og relationelt. Hvordan situationen tolkes, det vil sige defineres, er udslagsgivende for, hvordan man vælger at handle (Närvänen & Näsman, 2006).

De forskellige måder, som de medvirkende børn vælger at handle på i forhold til familiens fattigdom, deles analytisk op i reaktive, respektiv proaktive strategier.

Denne kategorisering kan suppleres med Lister's (2004) opdeling af copingstrategier til mestring af fattigdom. Hun deler både den reaktive og den proaktive strategi op i yderligere to mulige strategier:

Proaktive strategier: - Forandringsrettet og problemfokuseret coping.
- Desperadocoping/Break-out-strategier.

Reaktive strategier: - Strategisk afventende tilpasnings- og tilbagetrækningsstrategier.
- Resignerede tilpasnings- og tilbagetrækningsstrategier.

Listers copingstrategier er idealtyper, som ikke empirisk udelukker hinanden. Det betyder, at samme person godt kan handle forskelligt afhængig af situationen, og at personen kan benytte sig af forskellige strategier i forhold til samme situation (Ejrnæs m. fl., 2013).

5 Etablering af kontakt til børneinterview

Ud fra et metodisk udgangspunkt havde jeg foretrukket at tale med børn, som ikke har en børnesag i socialforvaltningen, fordi mit fokus er økonomisk børnefattigdom, og ikke de problemer og udfordringer, som findes omkring barnet, som giver anledning til oprettelse af en børnesag. Derfor forsøgte jeg i første omgang at få kontakt til børn gennem andre kilder end socialforvaltningen.

Det har dog vist sig, at begge de børn, jeg har interviewet, har en børnesag, selvom jeg fik kontakt til Ingrid gennem hendes skole, hvilket betyder, at der ikke som udgangspunkt var en selvfølgelig tilknytning til socialforvaltningen. Gennem mit arbejde har jeg kontakt til flere skoler og lærere,

blandt andre Ingrids. Efter et samarbejds møde, som intet havde at gøre med Ingrid, præsenterede jeg mit projekt for tre lærere og spurgte dem, om de kunne være behjælpelige med at sætte mig i kontakt med børn og deres familier, som oplever at være fattige. De var alle tre meget åbne og gav udtryk for at kende flere potentielle familier, de kunne spørge. Den ene af lærerne var børnehaveklasseleder og mente, at hendes elever var for små til at kunne interviewes om emnet.

Den anden lærer kontaktede Ingrid, som først ifølge læreren havde syntes, det var lidt mærkeligt at skulle tale med mig om sin situation. Læreren og Ingrid aftalte, at Ingrid skulle tænke over det til næste dag, inden hun gav endeligt svar. Det endte med, at Ingrid indvilgede i at tale med mig.

Den tredje lærer gav mig adgang til sin 5. klasse, hvor jeg foretog et gruppeinterview. Samme lærer mente, at to af pigerne, hvoraf den ene var Line, tilhørte målgruppen for min opgave, og dem ville hun derfor spørge, om de ville interviewes individuelt af mig. Line endte jeg selv med at spørge, da hun havde været meget åben omkring moderens økonomisk dårlige situation, og hvilken betydning det havde for hende selv. Efter gruppeinterviewet med klassen spurgte jeg hende, om jeg måtte interviewe hende individuelt, da det sandsynligvis ville kunne føre til en mere detaljeret og nuanceret beskrivelse af hendes fattigdom, og hvad den betyder for hendes relationer med jævnaldrende. Vi aftalte, at hun skulle give mig svar efter et par dage, således at hun kunne gå hjem og tale om det med sin mor. Line endte med ikke at ville interviewes individuelt med den begrundelse, at både hun og hendes mor havde travlt. Den anden pige spurgte læreren ligeledes efter fokusgruppeinterviewet, men hun ville ikke deltage, fordi hun ikke oplevede sig selv og sin familie som fattig.

Jeg blev ret hurtigt i processen klar over, at det ville blive en udfordring at få kontakt til relevante interviewpersoner, og derfor udvidede jeg min målgruppe til også at omfatte børn med en sag i socialforvaltningen. Derfor præsenterede jeg projektet for mine kollegaer i børnefamiliecentret i håb om, de kunne formidle kontakten. Mulige interviewdeltagere opnået gennem denne kilde vil i sagens natur være klienter i børnefamiliecentret.

En af mine socialrådgiver-kollegaer kontaktede Karens far, som jeg interviewede. Faderen kontaktede derefter Karen, som jeg ligeledes interviewede.

Mit empiriske grundlag for besvarelsen af specialets oprindelige hovedproblemstilling er således:

- Individuelt interview af Karen.
- Individuelt interview af Ingrid.
- Gruppeinterview hvori Line indgår.

5.1 Dokumenter

Jeg har udarbejdet 3 dokumenter (bilag 1), som gerne skulle gøre det nemmere for de professionelle at præsentere projektet til potentielle interviewdeltagere. Dels for at de professionelle var godt orienteret, så de kunne videreformidle korrekte oplysninger og på den måde bidrage til, at forældre og børn kunne vælge at deltage på et informeret grundlag. Derudover var dokumenterne ment som en hjælp til de professionelle, som gerne skulle gøre det nemmere at præsentere et følsomt emne overfor deltagerne.

Mange af de professionelle fandt det svært at skulle præsentere emnet børnefattigdom overfor potentielle interviewdeltagere på grund af dets personfølsomme karakter. Derfor har jeg i dokumenterne også brugt formuleringer såsom *"... at leve med få penge"*, *"... knap økonomi"* og *"... børn som ikke har så meget som andre"*. Disse udtryk handler om fattigdom, men kan måske virke mindre stigmatiserende.

Det første dokument var en præsentation af mig selv som studerende ved Ålborg Universitet og af projektet. I præsentationen havde jeg valgt ikke at skrive, at jeg også arbejder som sagsbehandler på en børnefamilie-afdeling, da det kunne skræmme potentielle interviewpersoner væk. Præsentationen af mig selv og projektet kunne, udover det indlysende formål nemlig at fortælle om, hvem jeg var, og hvad jeg var ved at undersøge, også betyde, at man fjernede fokus fra den professionelle som den, der henvendte sig til barnet og familien. Det blev i højere grad mig som forsker, som henvendte sig.

Det andet og tredje dokument var de interviewguides, jeg har lavet til henholdsvis forældre og børn. Dokumenterne er udleveret med det formål, at både rekrutteringspersonale samt potentielle interviewdeltagere havde mulighed for at læse om det, de i første omgang havde fået fortalt mundtligt. At have materialet på skrift skulle gerne virke som en støtte i overvejelsesprocessen om hvem man skulle spørge, hvis man var professionel, eller om man ville deltage, hvis man var barn og familie.

Børneinterviewet kan også virke retningsgivende for, hvornår man er fattig. Hvis man som barn har oplevet nogle af de emner, jeg nævner i interviewet, såsom ikke at kunne deltage i fødselsdage fordi der ikke er råd til en gave, eller ikke selv at kunne holde fødselsdag, eller oplever man ikke har råd til nyt tøj og derfor går i noget, der er gammelt og umoderne, så kan man være målgruppe for projektet.

I det materiale, jeg har lavet, hvor jeg præsenterer projektet overfor professionelle, forældre og børn, gør jeg opmærksomt på, at jeg inden at tale med børnene vil bede forældrene om lov til dette. Dette gør jeg af etiske hensyn overfor barnet og forældrene. Barnet vil sandsynligvis være mere trygt ved en interviewsituation, hvis forældrene er inddraget, og barnet vil kunne drage nytte af at tale med forældrene efterfølgende, hvis der i nogle tilfælde opstår en negativ reaktion (Strandbu & Thørnblad, 2010:30-31).

5.2 Individuelle kvalitative interviews

I opgaven har jeg blandt andet valgt at foretage individuelle kvalitative interview for at få en forståelse for barnets situation og oplevelse af at leve i fattigdom. Der findes imidlertid flere måder at interviewe på. I kvantitative undersøgelser baserer man interviewene på spørgeskemaundersøgelser og lignende som effektivt kan danne grundlag for udfærdigelsen af statistik og metodologisk positivistisk viden, hvorimod kvalitative undersøgelser tager udgangspunkt i samtaler, der skal danne grundlag for en forståelse af menneskers livsverden (Kvale & Brinkmann, 2009:34).

Fordi jeg i min analyse beskæftiger mig med, hvordan børnene oplever og reagerer på fattigdommen, forsøger jeg at tilrettelægge mine to individuelle interview således, at der tegner sig et billede af deres *livsverden*, da denne danner udgangspunkt for deres handlinger og tænkning. Det er i livsverdenen børnene gør sig kropslige, sociale og praktiske erfaringer, som jeg gerne vil have kendskab til, og derfor indtager jeg et fænomenologisk udgangspunkt i mine interview med Ingrid og Karen. Som nævnt under min videnskabsteoretiske positionering, sætter jeg derfor mine egne grundantagelser i parentes, for at kunne kritisere disse og erhverve ny viden ud fra interviewene (Sørensen 2012:235-238).

Den kvalitative interviewform er effektiv i den samtalebaserede erkendelsesproces med mennesker for at forstå deres verden og deres liv. Igennem samtalen kan der opnås viden om

menneskers oplevelser, følelser og holdninger omkring den verden, de lever i (Kvale & Brinkmann, 2009:15). *”Det kvalitative forskningsinterview forsøger at forstå verden ud fra interviewpersonernes synspunkter, udfolde den mening, der knytter sig til deres opfattelser, afdække deres livsverden forud for videnskabelige forklaringer (Kvale & Brinkmann, 2009:17)”*.

En kvalitativ tilgang kan være særlig relevant, hvis man er interesseret i interviewpersonernes følelsesmæssige reaktioner på en case eller deres formuleringer af handlingsforslag og refleksioner herpå (Ejrnæs & Monrad 2012:40). Ved at foretage kvalitative individuelle interview ønsker jeg dermed at belyse, om børnefattigdom har nogen betydning for deres relation til jævnaldrende og i så fald, hvordan det kommer til udtryk. Herunder behandler jeg i min analyse også, hvordan børnene reagerer på deres fattigdom, og hvilken betydning de forskellige mestringsstrategier har på deres relation til andre jævnaldrende.

Som interviewer ønsker jeg gennem en aktiv intersubjektiv, social proces, systematisk at skabe viden i samspillet og interaktionen med interviewpersonerne (Kvale & Brinkmann, 2009:34). I selve interviewsituationen var jeg opmærksom på at give interviewpersonen mulighed for selv at præge interviewet ved at lade vedkommende fortælle og ikke bremse hende/ham. Interviewsituationen er dog ikke en samtale mellem to ligestillede parter, idet jeg som interviewer kontrollerer situationen ved at bestemme emnet for samtalen og styrer interviewet ud fra en semistruktureret interviewguide (Kvale & Brinkmann, 2009:19). Interviewsituationen indebærer dermed et asymmetrisk magtforhold og kan ikke betragtes som en udelukkende fri og åben dialog (Kvale & Brinkmann, 2009:50).

Svagheden ved det kvalitative interview er, at man ikke kan gå ud fra, at informanternes udsagn er ensbetydende med den måde, som de faktisk handler på i forhold til problemstillingen. Derfor kan inddragelse af andre kvalitative metoder, en såkaldt datatriangulering, f.eks. observation eller fokusgruppeinterview være en kvalitetssikrende procedure (Olsen, 2002:153). Dette har jeg dog ikke gjort i dette projekt.

5.3 Kvalitative interview på gruppeniveau

Udover individuelle kvalitative interview anvender jeg som empirisk grundlag for min analyse et interview af en 5. klasse, hvor jeg får et indblik i deres syn og oplevelser med børnefattigdom. Jeg er bevidst om, at et fokusgruppeinterview vil belyse fattigdomsproblematikken fra de omgivende

børns synsvinkel, og ikke ud fra mit fokus som er de fattige børns perspektiv. Derfor er mit fokusgruppeinterview, som udgangspunkt, ikke det mest frugtbare fokus på min problemformulering. Men interviewformen kunne have været en måde at komme i kontakt med de to potentielle interviewpersoner, som læreren havde fortalt mig om gik i klassen. Derudover vil jeg mene, at den måde fattigdom italesættes og behandles på af klassekammeraterne, ikke er uvæsentlig i forhold til, hvilke konsekvenser fattigdommen har for de fattige børn og deres takling af udfordringerne, hvilket vil blive belyst i den efterfølgende analyse. Desuden viste det sig, at Line, fortalte mange ting om sine oplevelser med fattigdom, som man dog skal være opmærksom på, højst sandsynligt har været meget påvirket af klassekammeraternes normer. Slutteligt vil jeg tilføje, jeg også har måtte forholde mig pragmatisk til min sparsomme indsamlede empiri, og inddrage det jeg havde til rådighed.

På mange måder minder dette interview om et fokusgruppeinterview. Jeg lægger mig derfor tæt op ad den forståelse, der er omkring fokusgruppeinterview, fordi metodens pointer også er relevant i nærværende opgave, idet jeg med inddragelse af min egen forforståelse af problemstillingen ønsker at undersøge, hvordan økonomisk fattigdom påvirker børns relation til jævnaldrende. I et fokusgruppeinterview er emnet på forhånd bestemt af interviewerens og baseret på dennes forforståelse, men data produceres via en gruppeinteraktion omkring emnet i interviewsituationen (Halkier, 2002:11). Værdier og holdninger i en bestemt praksis og mellem mennesker kan særligt belyses i fokusgruppeinterview, da disse lægger op til holdningspræget diskussion i gruppen. Dataene siger ligeledes noget om betydningsdannelse i den gruppe, hvor interaktionen foregår, hvilket giver mulighed for italesættelse af tavs viden, og ligeledes er effektivt til at belyse normer for gruppens praksisser og fortolkninger (Halkier, 2002:12-13). Ovenstående forhold, som er gældende for fokusgruppeinterview, kan også anvendes i min samtale med 5. klassen. Det er navnlig pointen om, at datamateriale i en fokusgruppe skabes via samtale, og at den interaktion, der foregår i en samtale, er med til at forme den sociale virkelighed, som også er relevant i mit interview af klassen (Halkier, 2008:86-93). Der sker i samtalerne blandt andet en meningsdannelse og antagelser mellem deltagerne, som samtidig bliver præget af forløbets sociale dynamikker (Halkier, 2008:86-93). Da jeg blandt andet anvender Goffman i min analyse, er det værd at nævne, at hans analytiske pointer kan anvendes til at belyse, hvad der foregår, når deltagere i fokusgrupper diskuterer-udover hvad de indholdsmæssigt

taler om, da han studerer, hvordan social interaktion foregår i praksis i interpersonel kommunikation (Halkier, 2008:90).

Halkiers følgende pointer omkring fokusgruppeinterview er også gældende for mit klasseinterview. Fokusgruppeinterview lægger op til en diskussion mellem gruppemedlemmerne og ikke mellem interviewer og interviewpersoner. Dermed besidder intervieweren en moderatorrolle og skal i højere grad sørge for at skabe grundlag for diskussion mellem gruppemedlemmerne fremfor selv at stille spørgsmål (Halkier 2008:48-51). Styrken er således, at de sociale dynamikker i gruppen skal fremhæve holdninger og meninger til området. Svagheden ved fokusgruppe kan være, at der er tendenser til konformitet eller polarisering i gruppen. Endvidere kan nogle i gruppen være mere dominerende end andre og derved hindre, at alle forskelle i erfaringer og perspektiver kommer frem, hvilket var tilfældet i dette gruppeinterview. Der var tale om, at 9 ud af de 25 elever i klassen bidrog med kommentarer og fortællinger omkring børnefattigdom, og nogle få dominerede samtalen meget, hvilket er en af grundene til, man ikke anbefaler mere end 10-12 deltagere i et fokusgruppeinterview (Halkier 2008).

I min rolle som moderator i klasses Diskussionen præsenterede jeg forskellige hverdagsemner (tøj, mad og bolig), ud fra hvilke børnene kunne diskutere og kommentere emnet. Herefter valgte jeg en lav involveringsgrad, da jeg var interesseret i at opleve, hvordan børnene reagerede på hinandens kommentarer og svar. Fordi den sociale interaktion skaber mit empiriske grundlag for klasses Diskussionen, ligesom i et fokusgruppeinterview, er det via introduktionen, at jeg kan foretage en overordnet styring af interviewet- uden at kontrollere (Halkier 2008:51). Fordi jeg sætter scenen for gruppeinterviewet, ved at vise klassen en kort film om børnefattigdom, bliver min videnskabsteoretiske tilgang i dette interview hermeneutisk.

Dermed bliver introduktionen til det overordnede emne, børnefattigdom, samt underemnerne, tøj, mad og bolig særlig vigtig. Derfor vil jeg i det efterfølgende afsnit gennemgå, hvordan jeg introducerede emnet for klassen.

5.3.1 Anvendelse af vignetmetoden til præsentation af emnet

For at inddrage min egen forforståelse af området og skabe grundlag for diskussion i klassen har jeg valgt at lade mig inspirere af vignetmetoden, ved at introducere klassen for en dokumentar angående børnefattigdom fra et børneperspektiv, der skal danne grundlag for en holdningspræget

diskussion i gruppen; *Vignetmetoden repræsenterer en meget frugtbar sociologisk tilgang til studiet af menneskers opfattelser, vurderinger, holdninger, værdier og normer* (Ejrnæs & Monrad 2012:11). Metoden er inspireret af hermeneutikken, da der i vignetterne allerede ligger en forståelse af problemstillingen. Vignetterne sætter derfor på afgørende vis en kontekst for respondenternes besvarelser (Ejrnæs og Monrad, 2012:33).

Vignetter kan være beskrivelser af samfundsmæssige fænomener, en social situation eller udgøre en fortælling af hændelsesforløb. Vignetmetoden består i, at nogle respondenter, hvis holdning man er interesseret i, præsenteres for en eller flere vignetter, f.eks. en case, og skal tage stilling hertil. Vignetmetoden betragtes således som en særlig form for holdningsundersøgelser (Ejrnæs & Monrad 2012:13).

Jeg anvender vignetmetoden ved at præsentere interviewpersonerne for uddrag af en dokumentarfilm "Den usynlige arv" fra 2012, instrueret af Louise Detlefsen, for at give børnene et oprids af min problemstilling. I dokumentaren fortæller børn om, hvordan fattigdom påvirkede deres liv. Jeg har udvalgt de scener i dokumentaren, hvor børnene fortæller om, hvordan det påvirker deres relationer til jævnaldrende. De valgte klip, jeg viser klassen, er blevet til et 13 minutter langt uddrag af dokumentaren, som i alt varer 50 minutter. Filmklippet er kritisk overfor børnefattigdom.

Udover udgangspunktet i vignetmetoden ønsker jeg ligeledes at stille spørgsmål i interviewet ved hjælp af en semistruktureret interviewguide for at sikre, at informanterne kommer ind på de emner, jeg ønsker at belyse. Jeg er opmærksom på, at den anvendte vignet, i form af klip fra dokumentarfilmen, kan lede interviewpersonerne til at svare i en bestemt retning.

5.4 Præsentation af interviewdeltagere

Alle interviewene er optaget digitalt efter samtykke fra interviewpersonerne. Interviewpersoner er alle anonymiseret, og deltagerne fra de individuelle interview har fået tildelt nye navne. Det samme har en af deltagerne fra fokusinterviewet, som er særlig fremtrædende.

5.4.1 Karen

Det første barn jeg interviewede, var en pige på 13 år, efterfølgende vil jeg omtale hende som Karen. Det meste af sit liv har Karen boet alene med sin far. Hun ser jævnligt sin mor, som bor i nabolaget. For et år siden blev Karen frivilligt anbragt på et børnehjem, som ligger i nærheden af,

hvor begge forældre bor. Karen ser henholdsvis sin far og sin mor hver anden weekend. Der er tale om fælles forældremyndighed, hvilket betød, at jeg kontaktede både moderen og faderen for at få deres tilladelse til at interviewe Karen. Karen blev ringet op af sin far og spurgt, om hun ville deltage i undersøgelsen i forbindelse med mit besøg i faderens hjem, da jeg skulle interviewe ham.

Faderen mente, at Karen ville tale mere 'frit', hvis jeg interviewede hende hjemme hos ham, hvorimod sagsbehandleren fra børnefamiliecentret mente, at Karen ville føle sig bedre tilpas på børnehjemmet. Interviewet af Karen endte med at finde sted på børnehjemmet på hendes værelse, da faderen var inde at afsone en dom på det tidspunkt, vi fandt en dato for mødet.

Interviewet med Karens far foregik i hans to-værelses lejlighed med køkken og bad. Faderen bor alene, efter Karens anbringelse.

Faderen er 41 år og har været på kontanthjælp i 6 år. Før det har han arbejdet som arbejdsmand på byggepladser, lagt gulve og været bager. Faderen har ADHD, hvilket han selv fortæller påvirker hans hukommelse og evne til at bevare overblikket.

Når faderen låner penge, er det tit fra venner, da han ikke har mulighed for at låne i banken, fordi han står i Riebers.

Interviewet fungerer som baggrundsviden i forhold til Karens situation, og dermed giver det mulighed for at tolke hendes interview i en større sammenhæng.

5.4.2 Ingrid

Jeg har kaldt det andet barn, jeg interviewede, for Ingrid. Ingrid er 14 år og skal på efterskole og gå i 9. klasse efter sommerferien. Hun har det sidste år været netværksanbragt hos sin moster. Fra hun var 3 til hun var 13 har hun boet sammen med sin farmor og farfar. Hendes far bor i Malmø, hvor han har stiftet en ny familie, som Ingrid ikke ser særlig meget. Hun ser sin mor hver weekend. Ingrids mor er skizofren. De 10 år, Ingrid boede hos sine bedsteforældre, levede hun under økonomisk fattige kår, hvor der blandt andet ingen elektricitet og varme var i huset. Ud over at Ingrid selv fortæller mig om forholdene i hjemmet under interviewet, har hendes lærer, som formidlede kontakten til Ingrid, også fortalt mig om disse basale mangler.

Ingrid går til ridning, som kommunen betaler.

Ingrids familie stammer fra det tidligere Jugoslavien, men hun er selv født og opvokset i Danmark.

Interviewene foregik på Ingrids skole i et fysiklokale. Det var Ingrids eget valgt at interviewet skulle foregå på skolen, og fysiklokalet fik vi tildelt af hendes lærer.

Fælles for de to piger er, at de begge er blevet anbragt for ca. et år siden. Anbringelsen har betydet, at deres økonomiske situation er forbedret, således at de ikke selv længere lever i fattigdom. De økonomiske forhold for deres tidligere primære omsorgspersoner har ikke ændret sig.

5.4.3 Fokusgruppeinterview af 5. klasse - Line

Fokusgruppeinterview af børn blev foretaget i en 5. klasse på en skole, hvor børnene ifølge læreren er bredt socioøkonomisk repræsenteret. Interviewet fandt sted efter at have vist min forkortede version af dokumentarfilmen "Den usynlige arv". På baggrund af filmen opstod en diskussion i klassen omkring emnet børnefattigdom i Danmark.

En pige, som havde gået i klassen i et år, gjorde sig særligt bemærket, fordi hun genkendte flere af de ting fra sin egen hverdag, som de udsatte børn fra dokumentarfilmen beskrev i forbindelse med deres liv i fattigdom. Mange af hendes udtalelser er indikationer på børnefattigdom og illustrerer flere af opgavens pointer. Jeg har kaldt pigen for Line.

6 Analyse

I det følgende vil jeg foretage en analyse af, hvilken betydning de interviewede børns fortælling har haft for deres relationer med jævnaldrende kammerater. Emnerne tøj, mad og bolig går igen i alle tre interview, og derfor har jeg valgt først i min analyse at behandle hvert emne særskilt og som selvstændige fattigdomsmarkører. Først illustrerer jeg gennem citater fra interviewene, hvordan fattigdommen opleves af pigerne. Derefter illustrerer jeg, hvordan det enkelte emne har betydning for barnets relation til andre børn.

Herefter går jeg i dybden med i hvilket omfang det børnene oplever, er stigmatisering og/eller skam og i det efterfølgende afsnit hvorledes en større åbenhed kan hjælpe børnene.

Efterfølgende vil jeg belyse børnenes reaktioner på den oplevede fattigdom, og hvorledes de har mestret dette livsvilkår.

6.1 Tøj

Dette afsnit behandler, hvordan tøj er en vigtig markør for fattigdom for Karen og Ingrid samt Line, som i den forbindelse fortalte om sin fattigdom til sin klasse. Herefter følger en vurdering af, hvilken betydning tøj har for pigernes relation til deres jævnaldrende kammerater.

6.1.1 Tøj som markør for fattigdom

De tre piger fremhæver spørgsmålet om tøj i forbindelse med drøftelsen om, hvordan de oplever fattigdom. Tøj er således et af de områder, hvor de har oplevet konsekvenserne af at være fattig, hvilket følgende tre citater er udtryk for:

”Min far har altid sagt, at han ikke har særlig mange penge, så vi bliver lige nødt til at spare resten af måneden. Det siger min mor også. Det er især på maden vi sparede, og så på at jeg ikke kunne få nye sko og lidt bedre tøj. De sko, jeg havde på, var tit alt for små, mine fødder vokser rigtig hurtigt”. (Karen)

”Mange af de ting, jeg har, er nogle jeg selv har købt for mine egne penge, for eksempel de her solbriller. Jeg ville gerne have dem, og så skulle jeg jo selv spare op til dem. Og det tøj, jeg har på, for eksempel det er også noget, jeg selv har købt, fordi jeg bor jo hjemme hos min mor, men jeg sparer på hendes penge. Jeg giver hende både mine penge, og hvis der er noget, jeg ønsker mig rigtig meget, så køber jeg det selv. Det er ikke noget, jeg gerne vil tænke på, for det er ikke vildt sjovt, men det er lidt svært ikke at tænke sådan” (Line)

”Altså jeg havde jo ikke ligefrem det smarteste tøj, jeg havde mest genbrugstøj og Føtex-tøj og sådan noget” (Ingrid).

Citaterne illustrerer, hvordan pigerne og deres familier skal spare, hvilket har betydning for deres indkøb af tøj og sko. Hos Karen giver det sig ifølge dette citat udslag i at skulle gå rundt i for små sko, fordi der ikke er råd til at købe nye i det tempo, hendes fødder vokser.

Line lægger vægt på selv at betale for tøj og accessories for at spare på sine mors penge, hvilket jeg tager som et udtryk for, at pengene i familien er små. Desuden siger hun i en anden sammenhæng i interviewet: *”Så er der min mor, hun har heller ikke så mange penge...”*

Ligeledes fortæller Ingrid, at hun mest havde genbrugstøj eller tøj indkøbt i Føtex, hvilket betød, at det hverken var særlig dyrt eller særlig smart.

Pigernes oplevelser af at føle sig fattige, blandt andet igennem deres meget begrænsede handlefrihed i forhold til tøjindkøb, ses løbende gennem interviewene. Tøj, og muligheden for at kunne købe tøj og accessories er for pigerne selv en meget stærk markør i forhold til fattigdom.

6.1.2 Tøjs betydning for relationen til jævnaldrende

Når man ser på, hvorvidt tøj har påvirket deres relation til jævnaldrende, er resultatet mindre entydigt.

Ingrid giver i interviewet udtryk for, at hun aldrig er blevet mobbet af sine venner på grund af usmart tøj. På mit spørgsmål om, hvorvidt hun nogensinde er blevet drillet med, at hun gik i umoderne tøj og genbrugstøj, svarer hun:

”Nej, overhovedet ikke” (Ingrid)

Efterfølgende spørger jeg hende, om hun mener, at tøj kan betyde noget for hvem, man har af venner. Ingrid svarer følgende:

”Det kan det jo på en eller anden måde. Man bliver jo ligesom bedømt på sit udseende på mange punkter. Så på en eller anden måde så betyder det da lidt. Men på den anden måde så tror jeg også, det mere er personligheden og sådan noget. Men det har da en betydning” (Ingrid)

Jeg spørger Ingrid, om hendes umoderne tøj og genbrugstøjet har haft nogen betydning, og om det betød noget i hverdagen. Hertil svarer hun:

”Ja, jeg syntes, det var irriterende, man ikke kunne gå i det tøj, som alle andre også havde. Jeg blev heller ikke særlig tit klippet, det var også ret sjældent, men det har ikke haft den store betydning.

Men jeg kunne ikke gå i det samme tøj, som de andre piger også havde. Når de for eksempel skulle i Frederiksberg Centret eller et eller andet center eller Strøget, så havde jeg ingen penge. Så havde jeg måske en 20'er. Hvor meget kan man nu få for en 20'er?

Så der havde jeg heller ikke så meget. Hvis jeg havde noget, var det, fordi jeg havde sparret op”
(Line)

Ingrids første udsagn kan umiddelbart godt virke modstridende med de efterfølgende. Imidlertid fortæller det første citat os om *omgivelsernes* respons på hendes usmarte tøj og genbrugstøj, mens de andre citater siger noget om, hvordan Ingrid *selv* har det med tøjet. Men med udgangspunkt i Thomas – teoremet, er det vigtige Ingrids egen oplevelse af, hvad fattigdom har af betydning, fordi det således vil have nogle konsekvenser for Ingrid, uanset hvordan omgivelserne reagerer.

Ud fra interviewet kan jeg ikke sige, om Ingrids klassekammerater ved, at hun er fattig. De gange jeg i løbet af vores samtale spørger hende, om de kender til de forhold, hun har levet under hos sine bedsteforældre uden el, vand, varme og gas på grund af fattigdom, svarer hun, at det mener hun ikke, at de gør. Uanset om klassen har kendskab til Ingrids fattigdom eller ej, vil de alligevel kunne have mobbet og drillet hende på grund af hendes anderledes påklædning. I stedet for mener Ingrid, at der i højere grad er tale om, at ens personlighed er udslagsgivende for, hvem man har af venner. Jeg formoder, Ingrid har pågældende antagelse, fordi det er sådan hun har oplevet sine klassekammerater agere overfor hende. Ingrid er ikke blevet bedømt ud fra sin påklædning men ud fra sin personlighed. Man kan tale om en gensidig meningsfuld respons mellem eleverne, og det kan tænkes, at Ingrid derfor ikke har oplevet at blive drillet i klassen. Der er blevet skabt en fælles forståelse.

Selvom Ingrids usmarte tøj tilsyneladende ikke har nogen negative konsekvenser for hendes relationer til klassekammeraterne, irriterer situationen hende. Det er uvist, hvad der ligger i ordet 'irriterer', men det er nærliggende at tro, at det kunne handle om skam, hvilket som forklaret i teoriafsnittet hænger sammen med, hvordan vi tror, andre opfatter os. Der er intet, som indikerer i interviewet at Ingrid opfattes negativt af sine omgivelser, men hendes irritation skyldes måske, at hun ser negativt på sig selv gennem sine kammerater. Man skal være opmærksom på, at det ofte er svært for et barn, der føler skam, at sætte ord på skamfølelsen (Sheff & Starrin 2004).

Skammen kan også opstå, fordi Ingrid oplever ikke at have penge med, når hendes venner skal ud at shoppe. Hun fortæller, at det i forhold til venner har gjort en forskel, at hun nu bor hos sin moster:

"Ja altså, jeg kan sådan mere tage ud med dem, tage på Strøget og sådan, for så har jeg jo penge"
(Ingrid)

Ingrid uddyber med følgende kommentar, da jeg spørger hende om, hvorfor hun nogle gange ikke tog med sine venner på Strøget, da hun boede hos sine bedsteforældre:

"For så kunne jeg jo ikke købe noget, det ville være kedeligt bare at gå og kigge. Hvis de andre for eksempel tog på Baresso eller Joe and the Juice, så havde jeg jo ikke nogen penge, så kunne jeg jo ikke bare sidde der og hænge. Så er det svært at være med, man føler sig udenfor" (Ingrid).

Skammen kan også være forbundet med brud på den sociale kode, såsom ikke at kunne købe sig noget at drikke på en kaffe- eller juicebar, man kan ikke bare sidde og hænge!

Som konsekvens af ikke at have penge med, eller for få penge med, føler Ingrid sig udenfor. Hun har et stort ønske om at være ligesom sine kammerater. På mit spørgsmål, om der var noget hun ønskede sig, som hun vidste, hun ikke kunne få dengang hun boede hjemme hos sine bedsteforældre, svarede hun følgende:

"Jeg ønskede mig rigtig meget tøj faktisk, noget nyt tøj, noget der var lidt smartere. Og så ønskede jeg mig bare at være ligesom alle andre" (Ingrid)

Uanset om Ingrids følelser om at høre til eller ej udelukkende skyldes noget inde i hende selv, har det nogle konsekvenser for hende, hvilket er i tråd med Thomas-teoremet, hvor en vigtig præmis er, at når vi definerer en situation som reel, så har det reelle konsekvenser, også selv om vores opfattelse er 'forkert' (Hutchinson, & Oltedal, 2006: 91). Anden forskning har vist, det er vigtigt for børn at føle, at de 'hører til' hos gruppen af jævnaldrende, og at de allerede fra en tidlig alder er under et betydeligt pres for at gå klædt i det rigtige tøj (Ridge, 2007). Ligeledes taler Eide & Winger (2011:38) om, at skoleklasser danner basis for tilhørighed og er naturlige referencerammer for børnene.

Tøj har haft en stor betydning for Karens relation til klassekammeraterne. Ud fra interviewet lader det til, at Karen i høj grad har oplevet at ligge under for presset om at gå 'rigtig' klædt, og som konsekvens af ikke at kunne leve op til denne sociale kode har hun følt sig set skævt til og ned på, og de andre børn har grinnet af hende og hvisket om det. Nedenstående er et uddrag af interviewet, hvor jeg taler med Karen om, hvilken betydning tøjindkøb har haft for hendes venskaber:

Kiggede folk skævt til dig? (interviewer)

"Ja, fordi det var al for stort tøj, helt poset tøj. Nogle gange var det tøj fra 80'erne. Det var noget folk kiggede mærkeligt på" (Karen)

Har du fået kommentarer på det? (interviewer)

"Jeg har kunnet høre folk hviske om det, og jeg har hørt folk grine af det" (Karen)

Det må have været hårdt... (interviewer)

Det var det også. (Karen)

"Og folk har jo kigget skævt ned på én, på det der mærkelige tøj. Det har været slidt og der har været huller i, og jeg ved ikke hvad. Så har folk gået og kigget, så har man jo ikke haft særlig mange venner" (Karen).

Karen fortæller her, at de andre børn har kigget mærkeligt på hende, hvisket om hende, og grint af hende på grund af hendes anderledes tøj, som også var slidt og hullet. Man kan tale om tøjet som signifikant symbol, hvor betydningen opstår ud fra den respons, man får fra andre. Jo ældre børnene bliver, kommer tøj, tasker, sko og andre accessories til at fungere som stærke sociale markører både i forhold til identitet og tilhørsforhold. De unge bruger moden til at udtrykke og danne deres identitet (Ridge, 2007), og især hos piger har tøj og sko stor betydning. De jævnaldrende kammerater stiller sig til dommere overfor hinanden og skaber rammerne og parametrene for, hvordan man som teenager definerer og redefinerer ens egen identitet, hvilket i høj grad præger deres forbrug og livsstil (Ridge, 2007). Det kan være svært for lavindkomst familiernes børn at leve op til de normer og forventninger om et bestemt forbrugsmønster, hvilket kan stille børnene dårligt både socialt og kulturelt i forhold til deres jævnaldrende. Dannelsen og opretholdelsen af et hensigtsmæssigt image er en essentiel forudsætning for social inklusion af jævnaldrende kammerater og for en sund udvikling af den sociale identitet (Ridge, 2007).

Jeg kan ikke ud fra ovenstående uddrag sige, om Karen reelt er blevet holdt udenfor, eller om hun mest af alt føler sig udenfor. Men igen jf. Thomas-teoremet og opgavens hensigt med at komme så tæt som muligt på børnenes egne oplevelser, er det hendes virkelighedsopfattelse af at blive

kigget mærkeligt på, set skævt til, hvisket om, som er afgørende. Konsekvensen for Karen har uanset hvad været, at hun ikke har haft særlig mange venner.

Karen fortæller desuden om, at der var elever, som ikke turde lege med hende af frygt for, hvordan andre ville reagere over for hende:

”Ja, også fordi folk vidste jo ikke, om de måtte være sammen med mig, eller om de så også blev drillet...”

Ovenstående citat er et eksempel på, hvordan betydningsfulde personer i ens omgivelser, og deres respons på ens handling har stor betydning for egen handling. Således er der opstået en norm i gruppen, som består i, man ikke er sammen med Karen af frygt for selv at blive drillet.

Det har sandsynligvis været en udfordring for Karen at skabe meningsfulde relationer med sine klassekammerater, fordi der har været tale om, at hendes kammerater ikke har været i stand til at sætte sig ind i Karens tanker og følelser. Desuden har Karens syn på sig selv og handling overfor sin klasse måske været påvirket af, hvordan disse har handlet og følt overfor hende. Her er der tale om antagelser vedrørende Karens selvforståelse, som tager udgangspunkt i den valgte interaktionistiske teori. Bortset fra at Karen i en enkelt sætning bekræfter, at det var hårdt at høre de andre hviske og grine ad hende, er der ingen citater, der siger noget om, hvordan hun havde det.

Slutteligt vil jeg påpege, at betydningen af de manglende penge blandt andet bliver bekræftet af det forhold, at Karen i forbindelse med sin anbringelse modtager flere penge. I denne forbindelse oplever hun en ændring i sine relationer:

”I forhold til nu, hvor jeg er sammen med dem, kan jeg få lov til at tage penge med. Jeg kan også få lov til at tage i biografen med mine venner. Bare sådan mig og en anden. Og det har jo betydet meget” (Karen)

Det lader således til, at Karens forbedrede økonomiske situation også har haft en positiv effekt på hendes relationer til de jævnaldrende kammerater.

Line siger ikke noget i gruppeinterviewet om, hvorvidt tøj har spillet en rolle i relationen til jævnaldrende.

Således kan tøj have følgende konsekvenser for pigerne:

- Pigerne går glip af hele den sociale interaktion og fællesskab, der er forbundet med indkøbet af tøj. Fællesskabet findes ikke kun omkring selve indkøbet af tøj men også i planlægningen af en shoppingtur og turen i sig selv.
- Den direkte konsekvens for Karen er, at hun har oplevet at blive mobbet.
- Ingrid's følelse af irritation over ikke at kunne gå i det samme tøj som vennerne kan opfattes som et udtryk for skam.

6.2 Mads betydning

I dette afsnit vil jeg starte med at give nogle eksempler på, hvordan Karen, Ingrid og Line har oplevet fattigdom gennem maden. Derefter vil jeg diskutere, hvilken påvirkning det har haft for deres relation til jævnaldrende.

Både Karen, Ingrid og Line giver udtryk for at have kunnet mærke fattigdom i forbindelse med mad, hvilket ses i følgende citater:

"Ja altså i begyndelsen af måneden købte min mor altid stort ind, sådan at vi havde kød, og så sparede hun resten af pengene til piller og sådan noget. Men til sidst havde vi jo ikke nok penge, så min mor blev nødt til at sælge noget af vores kød til nogen af sine venner. På et tidspunkt kan jeg huske, hun solgte noget kød til sine venner, og så fik vi i hvert fald penge til min mors piller"
(Karen)

"Men de gik i hvert fald rigtig højt op i, at de ikke måtte bruge for mange penge, fordi så havde de ikke til mad og sådan noget" (Ingrid)

"Der er nogle måneder, hvor min mor ikke har særlig mange penge, måske kun 200 kr til resten af måneden, og så spiser vi så hjemme hos min faster og låner penge af min mormor. Det er blevet bedre nu, men der var en ikke særlig sjov periode, hvor vi ikke havde særlig mange penge til at købe mad for, så vi skulle tit spise hjemme hos folk og alt muligt" (Line)

I alle tre udtalelser hører man om, hvordan manglen på penge har betydning for maden.

Karen fortæller om, hvordan hendes mor forsøgte at sikre, at de havde kød til hele måneden. Trods forsøget på at afværge manglen på kød, ser moderen sig nødsaget til på et tidspunkt, hvor pengene alligevel ikke rækker, at sælge ud af kødet til sine venner. Ingrid giver ligeledes udtryk for at pengene er små, og at der derfor skal spares, hvis der skal være råd til mad.

Line fortæller om hvordan hendes mor og hun selv, er afhængige af at spise hos fasteren og låne penge af mormoren for at kunne få økonomien til at hænge sammen. Line siger, at det ikke har været en særlig sjov periode.

Line og Karens afhængighed af venner og familie kan have en betydning for den måde, de fremstår på og opfattes af andre. Afhængigheden stiller dem i en uforudsigelig situation, som både kan føre til, at de opfattes som sårbare af dem selv, såvel som af deres omgivelser.

6.2.1 Mads betydning for relationen til jævnaldrende

Madens betydning for relationen til jævnaldrende ses i det følgende, hvor jeg henviser til to citater fra interviewet med Karen og en kommentar fra en af Lines klassekammerater.

Karen fortæller om den negative oplevelse, det har været for hende at holde fødselsdag blandt andet, fordi der ikke var råd til en stor fødselsdag. Karen og hendes far skulle selv bage kagen, der var ikke nok sodavand, og resten var noget billigt mad.

”På min egen fødselsdag havde vi ikke råd til en stor fødselsdag. Der havde vi bare råd til, at vi selv laver kage, og så er der måske tre sodavand og så noget billigt mad. Og så blev jeg endda nødt til at låne pengene. Og det har jo ikke været fedt.” (Karen)

Karen siger indirekte i citatet at, til hendes klassekammeraters fødselsdage er familierne ikke nødsaget til at bage deres egne kager, spare på sodavanden og købe billigt mad ind. Da jeg interviewede Karens far, fortalte han mig, at mange af Karens venner holdt fødselsdage i storcentre, hvor man køber sig til mad og drikke gennem firmaer, som arrangerer festen. Selv at skulle lave kage eller at servere billigt mad er ikke fattigdomstegn, men der er ingen tvivl om, at Karen ikke er tilfreds med det, de får at spise og drikke til festen. Karen føler, hun skiller sig ud, når hun har holdt fødselsdag. Hun fremstår ikke overfor sine kammerater, som hun gerne vil. Som det fremgår af det næste citat, mener Karen, at den lille tilslutning til hendes fødselsdag skyldtes, at vilkårene var for ringe:

”Det er også derfor, jeg næsten aldrig har holdt fødselsdag. I første klasse var vilkårene så lave, at næsten ingen gad komme. Der var kun fire, der kom. Det blev holdt på skolen” (Karen).

Den måde, Karen føler, hun fremstår på overfor sine kammerater, bryder hun sig ikke om, hvilket kan have en påvirkning på hendes udvikling. Udviklingen skabes blandt andet som beskrevet i teoriafsnittet i interaktion med andre og er en dialektisk proces mellem, hvordan vi ser os selv, og hvordan andre ser os, eller vi mener andre ser os.

At der ikke kom flere end fire til Karens fødselsdag, kan formentlig også skyldes andre sociale problemer, såsom faderens manglende overblik og overskud grundet psykisk sygdom og alkoholmisbrug. Disse faktorer har givetvis haft en betydning for, om de andre forældre har haft lyst til at sende deres barn af sted til Karens fødselsdag.

Det er derimod et fattigdomstegn, at de er blevet nødt til at låne penge for at kunne fejre hende. Anden forskning viser (Ejrnæs m.fl. 2013), at fattige låner penge både for at overleve i hverdagen men også i forbindelse med særlige begivenheder. En sådan særlig begivenhed kunne være afholdelse af fødselsdage. Undersøgelsen påpeger, at nogle optager lån hos venner, familier og bekendte, selvom det ofte er forbundet med en følelse af stor skam.

Hvis vi ser på Lines tilfælde, er nedenstående citat en kommentar fra en af hendes klassekammerater som respons på, at Lines mor nogle gange ikke har penge til mad:

”Jeg synes, det er meget flot af Line, at hun fortæller om, hvor svært de har det hjemme med økonomien. De er altid meget gæstfrie hjemme hos Line. Man er altid velkommen til at spise med, selvom de måske ikke har mega mange penge, men de er jo glade alligevel, og jeg synes, det er fedt, man bare kan komme og spise med alligevel, selvom de ikke har så mange penge” (Elev fra 5. klasse)

Det vidner om forståelse og empati fra venindens side, hvilket kan bunde i en evne til at kunne sætte sig i Lines sted og dermed se på situationen fra hendes perspektiv. Pigen er i stand til at flytte sig uden for sit eget perspektiv og dermed sætte sig ind i, hvordan Line tænker og føler. I interaktionen med hinanden skabes der mening og forståelse for hinanden og af sig selv.

Citatet giver ligeledes udtryk for en glad og gæstfri familie, som kan finde overskud til at kunne invitere Lines venner med hjem og spise. Som tidligere nævnt, er der forskel på, i hvor høj grad familien formår at skærme børnene for fattigdom, hvilket ofte hænger sammen med, hvor ressourcefulde børnenes primære omsorgspersoner er. Dette er igen som regel afhængig af, om familien er ramt af andre sociale problemer end økonomisk fattigdom, hvilket ofte er tilfældet (Agerlund Sloth, 2004).

Således kan man tale om, at fattigdommens konsekvenser for pigerne er følgende:

- Det er skamfuldt for Karen, at hun ikke kan holde den samme form for fødselsdag som sine klassekammerater
- I Lines tilfælde lader det derimod til, at moderen formår at skærme Line, således at hun godt kan have venner med hjem at spise, og dermed får maden ikke nogen betydning for hendes relation til jævnaldrende.

6.3 Boligens betydning

I mit interviewmateriale er det kun Karen og Ingrid, som fortæller om oplevelsen af fattigdom på baggrund af boligforhold.

Karen svarer følgende, da jeg spørger hende om, hvordan hendes værelse hos faderen er indrettet:

”Det var bare med, hvad vi havde. En seng og så havde vi en gammel fladskærm, som jeg tror, jeg altid har haft. Så er vi ellers bare gået ned i storskrald og fundet ting. Vi har lige fundet en sofa og et bord, som jeg gerne vil have” (Karen).

De ting, Karens værelse er indrettet med, er således genstande, de havde i forvejen, eller de har fundet i storskrald. Der er ikke tale om, at der er blevet indkøbt noget specifikt til hendes værelse.

Ingrid fortæller følgende om hvordan hun boede hjemme hos sine bedsteforældre:

”Der boede jeg rigtig dårligt. Vi boede i et rigtig stort hus, hvor der ikke var varmt vand, til sidst var der slet ikke vand, der var ingen strøm, og så var der ingen varme, så...”

Om badeforholdene fortæller hun følgende:

”Nej, jeg kunne ikke gå i bad hos dem, der var jo ingen varmt vand, faktisk havde vi kun vand i vasken ude i køkkenet...” (Ingrid)

Ingrid boede det meste af tiden i de 10 år hun boede hos sine bedsteforældre, uden varmt vand, varme, elektricitet og gas, fordi de ikke havde råd til at betale for regningerne.

6.3.1 Boligens betydning for relationen til jævnaldrende

Der er flere aspekter med hensyn til boligens betydning. Dels har boligens standard en betydning, men de fysiske ting, som børnene har i hjemmet, spiller også en rolle.

Ingrid fortæller, at hun ikke havde venner med hjemme, fordi hun var flov over, der ingen varme var i hjemmet.

”Jeg havde ikke venner med hjemme, jeg var altid hjemme hos dem. Jeg var flov over at have nogle med hjemme. Det kunne man jo ikke rigtig, der var jo ikke noget varme eller noget, og så var det jo rigtig koldt, så kan man ikke have venner med hjemme, og ja...” (Ingrid)

Karen svarer følgende, da jeg spørger hende, om hun havde venner med hjemme hos sin far:

Det måtte jeg ikke derhjemme, fordi der var altid rodet. Men her kan man jo også være andre steder. Man kan for eksempel være nede i stuen, man kan være udenfor og sådan noget.

Jeg havde heller ikke en computer eller noget, så det var lidt kedeligt at være hjemme hos mig, der var mere at lave hjemme hos nogle af de andre” (Karen)

De rodede forhold i hjemmet har betydet, at Karens far ikke brød sig om, at hun havde venner med hjem. Rod er ikke et udtryk for fattigdom men kan skyldes nogle af de andre udfordringer, som faderen selv har fortalt mig, at han har. Man kan forestille sig, at hans ADHD samt til tider store alkoholforbrug kan være årsag til et rodet hjem. Derudover tyder det på, at hjemmet er lille, da Karen i citatet fortæller om, at man på det børnehjem, hun bor nu, har mulighed for at være flere steder; både i stuen, indenfor og udenfor.

Derudover ses en kobling mellem hendes boligstandard og de materielle ting, som hun råder over. For Karen betyder det, at det ikke er hendes hjem, som kammeraterne mødes i, fordi mulighederne for aktiviteter herunder at bruge en computer er flere hjemme hos andre børn.

At det er mulighederne og rammerne for samværet, der er afgørende for, hvor man er sammen med sine kammerater, ses også i Sloths (2004) undersøgelse med børn fra familier med lav indkomst. Computeren bruges af mange børn til at se film, spille og gå på nettet. Nettet giver adgang til de sociale medier, hvor meget af den kontakt, de unge har med hinanden, foregår. Sørensen (2010) konkluderer blandt andet i sin rapport, at hvis børn ikke har adgang til de moderne kommunikationsmidler risikerer de at blive marginaliseret blandt deres kammerater. Noget tilsvarende gælder telefoner (Johansen, 2012), som er et vigtigt værktøj til at kunne deltage i det sociale liv med vennerne. Nedenstående citat fra Ingrid fortæller om, hvad hun blandt andet bruger mobilen til. Citatet skal ses i lyset af, at hun ikke havde adgang til internettet hos sine bedsteforældre:

”Altså jeg har sådan haft I-phone for dem har jeg fået af min mor, eller jeg har i hvert fald fået en af min mor, og så har hun betalt mit abonnement. Så kunne jeg også gå på nettet på min telefon, for, vi havde heller ikke noget internet hos min farmor og farfar. Så det var min mor, som betalte for at jeg kunne gå på det, og så har jeg brugt det” (Ingrid)

Man kan forestille sig, at den manglende internetadgang i Ingrids tidligere hjem også har været en medvirkende faktor til, at det var mere hensigtsmæssigt at være sammen hjemme hos andre.

Ingrid giver udtryk for, at hendes klassekammerater ikke var klar over, hvordan hendes boligforhold var:

”Der er nogle, som har været hjemme ved mig, men de har nok alligevel ikke helt vidst, hvordan jeg boede, ikke sådan helt...” (Ingrid)

Dette citat set i sammenhæng med det faktum, at Ingrid ikke har venner med hjemme, fordi hun er flov over forholdene indikerer, at hun forsøger at holde boligens stand skjult for sine kammerater.

Johansen (2012) taler om, at noget forbrug er mere privat end andet og derfor er nemmere at holde skjult for ens omgivelser. Især set ud fra et børneperspektiv kan det være relevant at skelne mellem et socialt synligt og et privat forbrug. Det er vigtigt for børnene at kunne leve op til fællesskabets normer, hvor det synlige forbrug i form af for eksempel tøj, mobiler og computer spiller en væsentlig rolle.

Derimod spiller det private forbrug i første omgang måske en mindre rolle for børnene, fordi det er mindre udadvendt. Elektricitet, gas og varme kan i denne sammenhæng være eksempler på privat forbrug. Således indvier Ingrid ikke sine venner i, hvilke forhold hun lever under hjemme hos bedsteforældrene, men forsøger at holde det skjult, ved ikke at have nogen med hjem.

Før eller senere vil det mere skjulte forbrug også komme til at spille en rolle, fordi børnene i deres samvær med andre børn vil blive klar over, at de forhold de selv lever med eller under, er anderledes end andres (Johansen 2012). I Ingrids tilfælde har det, som vi kan se, også den konsekvens, at hun er flov over boligforholdene. Ingrids forlegenhed er en følelse, der opstår i relation til hendes venner, og opstår som nævnt i teoriafsnittet som følge af mangel eller forventet mangel på respekt fra ens omgivelser.

I forhold til boligen er der således tale om følgende afsavn:

- De inviterer ikke venner med hjem. Karen fordi hun ikke må for sin far, og Ingrid fordi hun føler skam over boligforholdene.
- Som følge heraf forhindres de i at have den naturlige sociale oplevelse, der ligger heri.
- En konsekvens kan videre være, at de ikke selv bliver inviteret hjem til andre.
- En anden risiko vil være, at børnene er i fare for at blive miskrediteret af deres venner på grund af ovenstående ubalance i, hvem børnene er hos.

6.4 Stigma og skam – en opsummering

De ovenstående afsavn er i stort omfang udtryk for stigmatisering og/eller skam, hvorfor jeg vil behandle disse begreber nærmere. I den følgende analyse vil jeg indlede med at gøre brug af Goffmans teori vedrørende stigmatisering, og jeg vil derfor anvende følgende begreber, som er forklaret i den teoretiske forforståelse: miskrediteret og potentielt miskrediteret, 'good adjustment', 'normale', stigmasymboler og prestigesymboler, 'at passere', synlighed og informationskontrol.

Når Karen og Ingrid tog med deres venner ud for at shoppe, var der risiko for, at de blev miskrediteret af deres kammerater for ikke at kunne deltage i turen og købe tøj på samme måde som alle andre. Karen fortalte åbent om, hvordan dette for hendes vedkommende førte til marginalisering, og hun derfor blev opfattet som den miskrediterede. Hos Ingrid var der mere tale om en risiko for dette, idet hun som benævnt ovenfor i afsnit 6.1.2 ikke oplevede en negativ respons fra omgivelserne, og derfor kan man i stedet betegne hende som potentielt miskrediteret.

Børns forbrug er socialt i den forstand at de sammenligner sig med andre, og at de via forbrug får adgang til de børnefællesskaber de higer efter et tilhørsforhold til. Når børn ikke kan forbruge som andre børn, eller blot inviterer kammerater med hjem, marginaliseres de socialt og hæmmes i deres personlige udvikling (Johansen 2012:119).

I forhold til min undersøgelse forestiller jeg mig, at de fattige børn pendler mellem disse to positioner, da fattigdom i mange tilfælde kan være usynlig, samtidig med at den i andre situationer bliver synlig eksempelvis i form af anderledes tøj, bolig- og madforhold.

Ingrid kan være særlig tilbøjelig til at betragte sig selv med misbilligelse, fordi hun efter at have boet 10 år hos sine bedsteforældre opdager, at hun har været potentielt miskrediteret. Det kan 'ryste' hendes selvopfattelse og betyde en radikal omstrukturering af synet på hendes egen fortid, fordi hun ved, hvad der betragtes som normalt og stigmatiserende, længe inden hun selv er blevet klar over sin egne mangler og fejl. Denne betragtning forudsætter, at Ingrid ikke har været klar over sin fattigdom, hvilket hun giver udtryk for i interviewet, at hun ikke har, som jeg nævner senere i opgaven under reaktive strategier.

Stigmaet opstår på baggrund af den afvigende handling, det er ikke at kunne købe tøj på lige fod med vennerne. På en shoppingtur er det meningen, man køber og prøver tøj og har penge med til at kunne få lidt at spise og drikke. Pigerne afviger dermed fra de forventninger, der gælder for en sådan lejlighed, når de aldrig køber noget og ofte heller ikke har penge med til at sætte sig ind på en café.

For Karens vedkommende står det helt klart, at hendes stigma, slidt og gammelt tøj, tiltrak sig opmærksomhed, og derfor oplevede hun, at de vendte sig fra hende og talte grimt om hende bag hendes ryg. Således oplevede hun at blive diskrimineret og fik ikke lov til at deltage i

klassefællesskabet på lige fod med andre. Fordi hun blev holdt udenfor, blev hendes muligheder for at vise andre sider og kvaliteter af sig selv yderst begrænset. Dermed fik klassekammeraterne ikke mulighed for at se, hvilke egenskaber Karen i øvrigt besad, hvorimod hun højst sandsynligt blev tillagt yderligere defekter på baggrund af det oprindelige stigma. Hun blev behandlet og betragtet som underlegen, hvilket var med til at legitimere omgivelsernes ageren over for hende.

Godt integrerede, eller hvad Goffman kalder "a good adjustment" er, når de stigmatiserede vælger at afholde sig fra situationer, hvor 'normale' ville have svært ved at acceptere dem, samtidig med, at de ubevidst anerkender sig selv som værende lige så essentielle som de andre (Goffman, 2014). Dette var tilfældet, når Ingrid sommetider afstod fra at tage med ud at shoppe med veninderne, således undgik hun at stille sig selv i en situation, hvor det kunne forekomme svært for vennerne at forstå, hvorfor hun ikke købte tøj eller havde penge med til en cafétur.

En yderligere konsekvens af ikke at kunne købe nyt tøj er, at de også risikerede marginalisering fordi deres tøj var slidt, ikke passede i størrelserne og ikke var så smart som de andres. Således blev tøjet et stigmasymbol, fordi det påkaldte sig omgivelsernes opmærksomhed på en negativ facon, hvorved pigerne risikerede at blive nedvurderet og marginaliseret.

Som jeg senere påpeger under copingstrategierne, brugte de tre piger de fleste af deres opsparede penge på at anskaffe sig tøj og accessories, såkaldte prestigesymboler. Således slipper de for stigmasymbolerne, i form af slidt tøj eller tøj købt i Føtex, og kan i stedet iklæde sig mere prestigefuldt tøj og derfor opretholde en facade over for omgivelserne.

Fattigdom i Danmark er ofte et usynligt stigma, og pigerne formår da også i forskellig grad at 'passere' som 'normale' ved blandt andet at sørge for at gå klædt som deres kammerater. I gruppeinterviewet med Line, giver hendes klassekammerater udtryk for, at de ikke umiddelbart kan se på Line, at hendes familie har få penge. Line har kunnet 'passere' som normal, men vælger alligevel at fortælle klassen om sin families økonomiske situation. Ifølge Goffmann kan Lines valg handle om at opnå en nær relation til sine klassekammerater ved at fortælle om sin, for dem usynlige fattigdom.

Til forskel for Line, har Karens fattigdom været synlig for omgivelserne, og derfor har hun ikke kunne 'passere' som 'normal'. Karen har været miskrediteret, men oplevede en markant

forbedring i relationen til sine klassekammerater, da hun fortalte dem om, hvordan forholdene i hjemmet var, herunder deres fattigdom. Karen fortalte i interviewet om nogle rigtig gode drengevenner, hun efterfølgende havde fået, og om hvordan alting blev helt anderledes, efter hun stod frem.

Ovenstående er eksempler på, hvorledes pigerne har kontrolleret den information, de formidler om sig selv, og hvilke konsekvenser dette kan have. Et anderledes eksempel på informationskontrol er pågældende situation, hvor Karen fortæller om, hvorledes nogen undgik at ses med hende af frygt for selv at blive stigmatiseret, fordi det kunne sende et signal om, at de, der var sammen med Karen, var som hende. Dermed risikerede de der sås med Karen, selv at blive udsat for samme stigmatisering.

Ingrid giver udtryk for at være 'passeret' som 'normal', idet hun fortæller, at hendes venner ikke er bekendte med hendes ringe boligforhold, det vil sige, hun mener, hun har kunnet holde sine boligforhold skjult og dermed ikke er blevet opfattet som fattig. Det betyder, hun har været i risiko for at blive opdaget, hvilket kan føre til en pinlig situation. Som følge heraf har hun været i risiko for at blive miskrediteret og stigmatiseret.

Boligen spillede også en rolle i Karens tilfælde i forhold til stigmatisering. Det forhold, at nogle fra klassen i forbindelse med en organiseret aktivitet på skolen ikke kunne komme hjem og se, hvordan Karen boede, har måske også været en kilde til stigmatisering. Der har været tale om en afvigende handling forstået således, at de sikkert har kunnet komme hjem til de andre i klassen, og derfor har kammeraterne fundet det underligt.

Hvorvidt fattigdom knyttes til forældres manglende evne til at varetage børnenes opvækstvilkår bedst muligt, eller om det i højere grad skyldes påvirkningen fra ydre materielle forhold, strukturelle forhold, kan få afgørende konsekvenser. Dels for hvorledes den fattige selv reagerer, men også for omgivelsernes reaktionsform. Hvis forklaringen falder tilbage på den enkelte og dermed individualiseres, vil fattigdom i højere grad være et potentielt stigma (Kryger, 2011:668-669). Hvis børnene 'afslører', at de er fattige, kan de være bange for, at deres forældre vil blive stemplet og stigmatiseret, så for at afværge dette kan det være de skjuler deres fattigdom ved at bagatellisere konsekvenserne af fattigdommen. Eksempelvis bagatelliserede Ingrid sin fattigdom ved at sige, at det ikke gør noget, at hun ikke kom til frisøren.

Som et sidste eksempel på stigmatisering vil jeg nævne Karens fortælling om afholdelse af hendes fødselsdage. Som konsekvens af ikke at have råd til at holde den rigtige slags fødselsdag på grund af familiens fattigdom mærker Karen stigmaet ved, at der kun kommer fire til festen. Dette sker formodentligt, fordi der er visse forventninger til, hvordan en fødselsdagsfest bør afholdes, både af omgivelserne og af hende selv. Disse forventninger bliver ikke indfriet og dermed indtræffer stigmatiseringen. Som tidligere nævnt kan fødselsdagens lille tilslutning også skyldes nogle af de andre sociale problemer, som familien kæmper med, men disse andre faktorerers betydning kan risikere at øge i styrke, når først familien er udstyret med stigmaet fattig. Dette kan forekomme for at opstille en stigmatteori, som forklarer familiens underlegenhed, og som dermed legitimerer stigmatiseringen af de fattige ikke på grund af deres fattigdom men på baggrund af andre faktorer.

Det er typisk for stigmatiserede, at de har de samme forestillinger omkring dem selv som de 'normale', hvilket uundgåeligt forårsager, at de mere eller mindre føler, at de ikke formår at være som de burde være. Det er her skammen kommer ind i billedet, opstående af individets frustration over at besidde elementer, som det ikke ønsker at besidde, og som det hellere var fri for. Stigmatiserede individer kan således skamme sig over ikke at kunne leve op til den normative identitet og kan dybest set føle, at de er normale mennesker, der fortjener at få en chance (Goffman, 2014:48).

Selvom man ikke er stigmatiseret, kan man godt være skamfuld, men den skam, man føler, kan omvendt medføre stigmatisering. Dette vil være tilfældet, hvor de handlinger, man foretager som følge af, at man føler skam, bliver reageret negativt på af omgivelser med deraf følgende stigmatisering. Der er således tale om en vekselvirkning imellem stigmatisering og skam.

Skam medfører imidlertid ikke nødvendigvis stigmatisering. Hvis dine omgivelser ikke reagerer på din skam eller de forhold, som du er skamfuld over, opstår der ikke et stigma. I denne situation er skammen et mere indefra-kommende problem. Sondringen mellem stigma og/eller skam er relevant for at forstå, hvorledes børn reagerer på deres fattigdom, og hvilken indflydelse det har på relationen til deres jævnaldrende.

Således vil jeg i det følgende se på, hvordan skam kommer til udtryk i forbindelse med børnenes fattigdom.

Som nævnt i teoriafsnittet kan skam være medvirkende til at befæste social underordning og ulighed. Hvis man fokuserer på pigernes udsagn om, hvor vigtigt tøjet samt tøjindkøbet var for dem i forhold til at kunne være som deres kammerater og føle sig som en accepteret del af fællesskabet, er det nærliggende at forestille sig den skam, de må have følt, når pengepungen ikke har kunnet række til at deltage i disse sociale aktiviteter. Skammen kan have medført en følelse af underlegenhed og mindreværd, når de har oplevet ikke at kunne være en del af deres kammeraters idealiserede høje forbrugsverden. Derudover tyder skammen på, at de sociale bånd har været truet, og at der var tale om en skrøbelighed omkring relationerne.

Følelsen af underlegenhed og mindreværd må have været nærliggende for Karen i den situation, hvor kammeraterne kigger skævt til hende og hvisker om hende, fordi hun går i noget forkert tøj, og kan derfor være medvirkende til at cementere den ulighed og måske ligefrem klasseforskel, der findes blandt klassekammeraterne. Dette er et eksempel på en situation, hvor personen ikke blot er stigmatiseret men også føler en skam.

Under punkt 6.1.2 fortæller Ingrid, at hun nogle gange ikke tog med på Strøget med vennerne, fordi hun følte sig udenfor. Grunden til at hun følte sig udenfor, kan netop have været, fordi hun ikke havde råd til alle de goder, som hører med til en tur på Strøget. I denne forbindelse kan man pointere, at børns selvsocialisering i stort omfang er afhængig af de ressourcer, de får med sig hjemmefra, og at det er nødvendigt for deres positive udvikling, at de har mulighed for at forbruge socialt, altså sammen med deres kammerater (Johansen, 2012).

At Ingrid til tider undlod at tage med ud at shoppe, kan have skyldtes skam over manglende købeevne. At hun underlagde sig denne underordnede sociale position havde som konsekvens, at hun afskar sig selv socialt, hvormed der så blev tale om en selvforstærkende effekt. I Ingrids tilfælde lod det ikke til, at skammen blev genereret 'udefra', men i højere grad 'indefra'.

Ingrids normer, også omkring forbrug, var de samme som de bedre økonomisk stillede børn, hvilket betød, at hun besad, et indre referencesystem, hun ikke kunne leve op til. I Ingrids tilfælde er det nok mere sandsynligt, at hun så sig selv negativt gennem kammeraterne, og ikke at disse vurderede Ingrid på en nedværdigende måde, da hun ikke på noget tidspunkt påpegede at være blevet dårligt behandlet af sine omgivelser. Man kan tale om, at der har været en diskrepans mellem Ingrids ønskede og hendes faktiske selvbillede, hvilket har været med til at skabe følelsen af skam hos hende. Dette er et eksempel på at føle skam men ikke samtidig være stigmatiseret.

Som nævnt under præsentationen af interviewpersoner har Karens far været nødt til at trække på sine venner, når han har skullet låne penge. Jeg antager derfor, at de penge, de lånte til afholdelse af Karens fødselsdag, er lånt af venner. Det kan både være skammen ved at skulle låne penge, som jeg også nævner under punkt 6.2.1 Karen henviser til, når hun i citatet siger: *"Og det har jo ikke været fedt"*, men hun kan også føle skam over selve afholdelsen af fødselsdagen. I det tilfælde, det drejer sig om selve fødselsdagen, kan det skyldes, at Karen ser sig selv i et negativt lys gennem sine klassekammeraters negative reaktion over for hende. Den negative reaktion skal således ses i form af deres manglende fremmøde til Karens fødselsdag, som hun omtaler i ovenstående citat.

Som det ses af dette citat, giver det ikke mening for Karen at afholde fødselsdage, fordi hun ikke kan indfri den fælles forståelse blandt børnene, herunder også hendes egen, der findes omkring afholdelse af fødselsdage. Skammen opstår, når individet oplever, at andre har en bevidsthed om, at en norm er blevet overtrådt, men også Goffmans ide om, at de skamfulde individer har bekymringen om ikke at tage sig godt ud i andres øjne, spiller en rolle – for man tager sig ikke godt ud i andres øjne, når man ikke følger de gældende normer.

Således er Karen holdt op med at holde fødselsdag ud fra den erfaring, at hendes venner ikke gider komme, fordi vilkårene er for lave. Den følelse af mislykkethed og afvisning, som man kan formode, Karen har på baggrund af det lille fremmøde, forbinder Scheff med skam, som kan være et signal om, at man ikke kan leve op til de sociale regler. Afholdelse af fødselsdage i de mindre klasser kan betragtes som en social regel, da der er tale om en udbredt tradition, hvor barnet i interaktion med andre børn bliver fejret og hyldet af sine jævnaldrende. I den forstand er fødselsdage både en vigtig social begivenhed, der bekræfter børnenes fællesskab, og en begivenhed hvor fødselsdagsbarnet bliver fremhævet som noget særligt, der er værd at fejre (Johansen 2012).

Man kan tale om, at Karen anvendte tilbagetrækning som en måde at beskytte sig mod den opståede skam i forbindelse med fødselsdagen. Karen holdt op med at holde fødselsdag for kammeraterne, fordi hun indtrådte i en kognitiv fase, hvor hun tænkte tilbage på tidligere hændelser ved afholdelse af fødselsdage. Da hun undlod at holde fødselsdag, undgik hun dermed

de dømmende blikke, men samtidig med dette gav hun også afkald på den nærhed og fejring af sig selv, som forbindes med fejring af fødselsdage.

Ligeledes var der også tale om tilbagetrækning som et forsvar mod skam, da Ingrid holdt boligen skjult for kammeraterne ved ikke at invitere nogen med hjem.

Senere i specialet, hvor børnenes proaktive copingstrategier behandles, nævnes en episode, hvor Line inviterer sin mor ud at spise, fordi det er Ramadan. Det kan være forbundet med skam, at Line og hendes familie ikke har råd til at deltage i de traditioner og det fællesskab, der eksisterer omkring afholdelse af Ramadanen, og derfor bruger Line sine opsparede penge på at tage på restaurant med sin mor for at holde deres fattigdom skjult og kunne deltage i fællesskabet. Der er således tale om omgåelse som beskyttelse mod skam. De to reaktionsformer, tilbagetrækning og omgåelse, ligger tæt op ad hinanden, men forskellen ses blandt andet ved, at ved omgåelse foretages en aktiv handling i stedet for tilbagetrækningen alene. Scheff & Starrin (2004:166) påpeger således også, at de forskellige forsvarsmekanismer som reaktion på skam altid indledes med tilbagetrækning, hvorefter nogen går over i et andet reaktionsmønster.

Karen forsøgte ikke at holde boligen skjult, men hendes far ville ikke have at hun tog venner med hjem på grund af rod i lejligheden. Muligvis har han følt skam over dette og ville derfor gerne holde forholdene skjult. Karen har derimod sandsynligvis været skamfuld over ikke at kunne vise hjemmet frem i forbindelse med skoleaktiviteten, fordi hun ikke har kunnet indfri normen, som har været at se kammeraternes hjem.

Under punkt 6.2 fortalte Line om, hvordan de ofte spiste hjemme hos hendes faster og lånte penge af mormoren, fordi de manglede penge, og at det ikke var særlig rart. Det er ikke muligt direkte ud fra citatet at afgøre, om ubehaget "blot" skyldes det forhold, at de var afhængige af andre, hvilket i sig selv kan være en belastning/medføre sårbarhed. Det kan blandt andet skyldes begrænsede handlemuligheder, og at hun følte skam over afhængigheden. Som nævnt i den teoretiske forforståelse er det moderne menneske opdraget til uafhængighed, og derfor kan det modsatte, afhængighed, opfattes som en fiasko og medføre skam. Dette er tilfældet i relation til menneskers forhold til vældfærdsstaten, hvor særligt det at være arbejdsløs og dermed afhængig af offentlige ydelser kan opfattes som en fiasko og medføre skam. I Lines tilfælde er det ikke et spørgsmål om at modtage ydelser fra det offentlige men fra dele af familien, og det må antages, at tilsvarende skamfølelser tillige vil kunne opstå i sådanne relationer.

I nærværende afsnit er det blevet belyst, hvorledes fattigdommen for børnene på et mere overordnet plan har en påvirkning på dels følelsen af skam og dels stigmatisering som to overordnede og mere samlende begreber. En interessant del ved dette er, at der kan foreligge stigmatisering, uden der foreligger skam, og der kan føles skam hos den enkelte, uden denne er stigmatiseret. Denne indsigt har relevans ikke alene ved belysningen af påvirkningen af relationerne mellem børnene men også, hvis man skal se på, hvorledes man kan afbøde nogen af de skadevirkninger, som fattigdom kan have på relationen med jævnaldrende. Som det tidligere er fremgået, har det hjulpet børnene, når der er blev talt åbent om deres fattigdom. Dette vil klart have den største værdi i de tilfælde, hvor der foreligger stigmatisering, idet stigmatiseringen udspringer af omgivelsernes direkte reaktion, og denne kan ændres til noget positivt ved åbenheden. Er der derimod tale om skam som føles hos den enkelte men ikke tillige om stigmatisering, vil åbenheden ikke i samme omfang kunne hjælpe, idet der er tale om en mere indadvendt følelse. Her bør fokus i højere grad være på den enkelte og ikke på omgivelserne, om end omgivelserne selvsagt også spiller en væsentlig rolle ved oplevelsen af skam.

6.5 Børnenes åbenhed omkring deres fattigdom gavner dem

Afslutningsvis vil jeg behandle, hvordan det at fortælle åbent om sine problemer på hjemmefronten til klassekammeraterne, herunder også fattigdom, har resulteret i positiv respons fra kammeraterne. Dette er et interessant forhold, som er blevet afdækket i analysen, og som illustrerer den risiko for misforståelser, der er forbundet med ikke at tale åbent om fattigdommen.

I det følgende kommer jeg udelukkende med uddrag fra interviewene med Karen og Line. Ingrid giver flere gange i interviewet udtryk for, at hun ikke har oplevet at blive mobbet, drillet eller fået negative kommentarer fra sine venner.

I interviewet med Karen fortæller hun om en markant forskel i klassekammeraternes opførsel over for hende, før og efter hun har fortalt dem om sine forhold i hjemmet, herunder at hun var fattig.

Under punkt 6.7.1 fortæller Karen, at hun efter at have fortalt sin klasse om, hvad der foregik, og hvordan forholdene i hjemmet var, blev de mere omsorgsfulde, og hun fik flere venner. Karen siger, at det blandt andet skyldtes, at de fik en forklaring på, hvorfor hun skilte sig ud fra de andre, eksempelvis ved at gå i anderledes tøj, fordi det var for stort, slidt og hullet.

Nedenstående citat tyder ligeledes på, at når børnene ikke kender til de bagvedliggende årsager, kan de være uforstående overfor situationen. I citatet fortæller Karen om en organiseret aktivitet i skolen, hvor man skulle besøge hinandens hjem for at se, hvordan man boede:

"Alle ville gerne hjem til alle, men folk havde lidt svært ved at forstå, hvorfor de ikke måtte komme med mig hjem" (Karen)

Som tidligere nævnt, måtte Karen ikke have kammerater med hjem, fordi faderen sagde, der var for rodet.

Da jeg i interviewet spørger Karen, om hun har nogen at tale med sine problemer om, svarer hun følgende:

"Ikke rigtig. Men her nu, snakker jeg rigtig meget med nogen af mine rigtig gode drengevenner, som jeg har fået efter dét. De har haft det dårligt med det, fordi de har grinede af det, men nu ved de, hvordan det har været... efter at jeg har fortalt dem, at jeg er flyttet på børnehjem, så er det, som om de nærmest selv har fundet ud af, at det er forkert det de har gjort. Så er folk selvfølgelig kommet med undskyldninger, så det har været helt anderledes over i skolen, efter jeg har fortalt, hvordan jeg havde det" (Karen)

Udover endnu engang at påpege den positive indflydelse, italesættelsen af Karens sociale problemer har i form af undskyldninger for kammeraternes dårlige behandling af hende, tyder det også på, at Karen har fået nogle venner at tale med sine problemer om. Det er vigtigt for børns udvikling, at de har nogen, som de kan spejle sig i og rådføre sig med, samtidig med at de bliver anerkendt og respekteret for, hvem de er.

Følgende kommentar til Line fra en pige fra klassen fortæller os, at Line allerede har fortalt noget om sin situation til nogle af sine venner, men det lader til, at de ikke har vidst, hvor få penge Line og hendes mor nogle gange har til rådighed. Det virker som om, at jo mere Line fortæller om deres fattigdom, jo mere forståelse er der at hente hos kammeraterne.

"Hvis man kigger på Line første gang, altså et førstehåndsindtryk så ser du ikke ud, som om du mangler penge eller noget, men når man så kommer lidt bag på dig og høre noget; du har jo sagt

det nogen gange. Men vi ved jo ikke, at din mor kun har levet for 200 kr, så meget ved vi jo ikke. Man lægger ikke mærke til det” (Pige)

Derudover viser citatet, at den økonomiske fattigdom kan skjules bag et tilsyneladende ’normalt’ ydre, men resten af interviewet viser, at Line lider under familiens fattigdom. Den usynlige fattigdom er den fattigdom, som ikke umiddelbart er synlig for det blotte øje men som kræver mere indgående kendskab til personen, herunder hvilke afsavn vedkommende har, og hvilke forhold han/hun lever under.

Ligeledes får Line under fokusgruppeinterviewet udelukkende positive bemærkninger og tilkendegivelser, når hun fortæller om familiens svære økonomiske situation. I Lines tilfælde er der således ikke tale om en ændret opførsel men i den interaktion, som forekommer i fokusgruppeinterviewet, opleves der en tone præget af omsorg, forståelse og beundring overfor hende. Dog ved jeg, at Line for nyligt har skiftet skole, fordi hun havde nogle problemer i den forrige klasse, som blandt andet havde at gøre med hendes fattigdom. Det indikerer følgende uddrag fra fokusgruppeinterviewet:

Dreng:

”Så har jeg bare ét andet spørgsmål: Da du gik på den gamle skole og blev mobbet, havde det noget med det her at gøre, eller havde det kun noget med det andet at gøre?”

Line:

”Ja, det var det her med pengene, og så var det det der med min far og alt muligt”

Dreng:

”Ja, ok”

I ovenstående ordveksling mellem Line og en dreng fra klassen fornemmede man forståelse og ømhed fra drengens side gennem hans ansigtsudtryk og toneleje.

Under punkt 6.2.1, hvor en pige i klassen siger, hun synes, det er meget flot af Line at fortælle om sin fattigdom, og at man altid er velkommen til at spise med i Lines hjem, er udtryk for beundring og anerkendelse af Line.

Andre positive tilkendegivelser fra klassekammeraterne er ikke direkte henvendt til Line men er generelle holdninger til fattigdom, som en reaktion på dokumentarfilmen børnene så inden interviewet:

"Jeg synes det er rigtig synd og, at man skal gøre noget ved det" (Pige)

"Det er skide ærgerligt for børn, der har det sådan. Jeg har engang set en lille dreng sammen med sin far over i parken gå rundt og samle flasker. Det er jo ikke sjovt for dem". (Dreng)

"Jeg synes ikke, det er vigtigt om ens venner er fattige eller rige, jeg vil lige så gerne have en veninde, som ikke havde så mange penge som en veninde, som var super rig, det gør ingen forskel. Og jeg synes, det er synd for dem, der ikke har det godt" (Pige)

Citaterne vidner om, at børnene er i stand til at sætte sig i andres sted og indtage disses perspektiv. Man kan sige, at klassens generelle synspunkt og norm er, at det er synd for de fattige, at der skal gøres noget ved fattigdommen, og at fattigdom ingen rolle spiller i forhold til venskaber.

Line, Karen og deres respektive klassekammerater oplever på grund af italesættelsen af blandt andet deres fattigdom at kunne skabe en fælles mening og forståelse for pigernes svære situation. Gennem symboler som det talte sprog, kropssprog og ansigtsudtryk i børnenes indbyrdes kommunikation dannes der en fælles mening.

Hvis man ikke italesætter tingene, kan forståelsen for hinanden let udeblive, og således vil børnenes interaktion med hinanden i højere grad være baseret på uvidenhed og fordomme. For Karens vedkommende kan det have gjort det nemmere for hende at italesætte fattigdommen over for sine klassekammerater, fordi hun nu, set fra et økonomisk perspektiv, befinder sig i en bedre situation efter sin anbringelse. I Lines tilfælde kan det have en indflydelse, at hendes fattigdom er midlertidig, da hendes mor snart bliver færdig med en mellemlang videregående uddannelse.

6.6 Delkonklusion vedrørende fattigdomsmarkører

Analysen har som et gennemgående træk vist, at "relativ mangel på penge" påvirker de interviewede børn direkte i relation til tøj, mad og bolig, men det er mere varierende, i hvilket omfang disse markører tillige påvirker de enkelte børns relation til jævnaldrende.

Tøj, mad og boligs betydning for relationen til de jævnaldrende varierer mellem at være direkte og indirekte. Den direkte påvirkning ses i form af direkte negative reaktioner fra deres jævnaldrende, mens den indirekte ses, hvor de ikke umiddelbart er udsat for belastende reaktioner, men selv oplever, at det er et problem og agerer herpå. For det ene barn (Ingrid) opleves betydningen som mere indirekte, fordi hun aldrig har oplevet negativ respons fra sine klassekammerater på grund af fattigdom. For det andet barn (Karen) er der tale om en mere direkte påvirkning, da hun oplever at blive holdt udenfor fællesskabet.

Dette billede støttes af anden forskning, blandt andet Anne Harju (2008), som påpeger i *"Barns vardag med knapp økonomi"*, at økonomisk knaphed har en stor betydning for relationen til andre børn, og at børnenes muligheder for at deltage i børnefællesskabet gennem materielle goder og aktiviteter i forskellig grad er påvirket. Tilsvarende konkluderer Sloth (2004) i *"Færre penge end andre børn"*, at materielle forbrugsmuligheder spiller en rolle for børnenes muligheder for social deltagelse blandt jævnaldrende.

Belastningen kan have et sådan omfang, at det kan resultere i stigmatisering og eksklusion fra deres kammeraters fællesskaber, ligesom børnene kan føle skam, eller begge dele.

Stigmatiseringen opleves af de fattige børn ud fra, hvordan deres omgivelser reagerer på fattigdommen, eventuelt med regler og sanktioner overfor de fattige børn. Skam opstår som følge af de fattige børns egne forestillinger om, hvordan andre ser på dem. Karen oplever at blive stigmatiseret af sine jævnaldrende klassekammerater, indtil hun fortæller dem om sin situation. Ingrid er ikke marginaliseret, men det som Goffman betegner potentielt miskrediteret. Det skyldes, at Ingrid formår at skjule sin fattigdom ved at skjule og/eller håndtere de markører, som hendes fattigdom har givet sig udslag i, og dermed 'passere' ifølge teorien. Det potentielle ligger i, at såfremt Ingrid på et tidspunkt ikke længere formår at 'passere', vil hun risikere at blive stigmatiseret.

Begge piger føler skam, fordi de har set sig selv i et negativt lys gennem deres venner. I Karens tilfælde er der formentlig tale om en 'udefra' genereret følelse som en konsekvens af kammeraternes negative attitude overfor hende. Derimod kommer Ingrids skam i højere grad 'indefra' hende selv, da hun ikke oplever, omgivelserne reagerer negativt overfor hende.

Line er ikke stigmatiseret, og er heller ikke i risiko for at blive det. Om dette skyldes hendes jævnaldrendes generelle holdning eller det forhold, at kammeraterne kender til familiens dårlige økonomiske situation, er ikke klart. Det kan imidlertid konkluderes, at selve fattigdommen ikke stigmatiserer hende. Men interviewet indikerer flere gange, at hun føler skam på grund af den dårlige økonomi.

Undersøgelsen foretaget af Heidi Sørensen (2010) *'Fattigdom i børnehøjde'* påviser, at børnenes opvækst i fattigdom er præget af stigmatisering og eksklusion, og at de materielle afsavn betyder, at de befinder sig i periferien af børnefællesskabet. Hendes undersøgelse belyser imidlertid ikke, i hvilket omfang at disse børn har været åbne omkring deres fattigdom, og hvis det er tilfældet, om dette har hjulpet, som jeg har påpeget i dette speciale.

Om barnet enten føler skam eller er stigmatiseret, kan være afgørende for, hvorledes man kan hjælpe den enkelte. Åbenhed omkring fattigdommen kan, som det er blevet belyst, have en positiv indvirkning på fattige børns relationer til deres jævnaldrende, og dermed afværge en stigmatisering. Effekten af åbenheden er, at de fattige børn kan opnå en større forståelse fra deres omgivelser. Omgivelserne reagerer således ikke negativt på fattigdommen, men på de markører, som fattigdommen har givet sig udslag i, fordi de ikke kender baggrunden for dem. Markørerne bliver hermed fejlopfattet af omgivelserne og tilskrevet den fattige som noget negativt.

Åbenheden vil imidlertid ikke direkte have den samme positive indflydelse på oplevelsen af indefra-kommende skam, hvor fokus i højere grad må være at arbejde med det enkelte fattige barn. Dette skyldes, at skammen udspringer af børnenes egne opfattelser af, hvordan omgivelserne ser på dem. Line er her et godt eksempel på, at omgivelserne ikke reagerer negativt, men hun føler alligevel skam.

6.7 Børnenes copingstrategier på den oplevede fattigdom

I dette afsnit vil jeg behandle, hvorledes børnene reagerer på den oplevede fattigdom. Deres copingstrategier vil dreje sig om måder at handle på i forhold til fattigdommens konsekvenser inden for tøj, mad og bolig. Afsnittet er delt op i to underafsnit afhængig af, om der er tale om proaktive eller reaktive strategiformer, og ikke efter om der er tale om en reaktion, som har at gøre med henholdsvis tøj, mad eller bolig. Bevæggrunden for denne opdeling, er at sætte fokus på pointen om, at børn er aktører i eget liv.

Som i andre studier af børnefattigdom (Ridge, 2002; 2007; Backe-Hansen 2004) viser det sig, at børnene ikke er passive omkring deres begrænsninger og sociale risici, som deres økonomiske situation kan medføre. Som aktører analyserer og reflekterer de over deres situation og vælger at handle på forskellige måder ud fra deres tolkning af situationen og ud fra deres muligheder og begrænsninger (Närvanen & Näsmans 2006). Børnenes handlinger kommer til udtryk gennem forskellige strategier, som kan være proaktive, hvor de forsøger at påvirke og ændre deres egne og familiens muligheder og reaktive, hvor de tilpasser sig de begrænsede forhold.

Begrebsapparatet anvendes således for at betegne strategier som svar på, hvordan barnet aktivt, proaktivt, påvirker situationen, eller hvordan det vælger at tilpasse sig situationen og handle inden for de eksisterende rammer, reaktiv strategi.

6.7.1 Proaktive strategier

Den mest afgørende proaktive strategi, som var gennemgående hos de tre piger, var at bruge deres opsavede penge på at afhjælpe nogle af fattigdomsmarkørerne, som de oplevede påvirkede deres relation til jævnaldrende.

Ingrid havde indtil for kort tid siden haft et fritidsjob, hvorfor hun kunne spare penge op.

"Jeg er lige stoppet med at arbejde ved en bager nede ved stationen. Der er jeg stoppet, fordi jeg skal på efterskole. Jeg har mest brugt penge til tøj, og så har jeg købt en I-phone, fordi den anden blev stjålet, så har jeg selv betalt den" (Ingrid).

Ved anvendelse af Listers fire typer af mestringsstrategier, vil jeg betegne Ingrids fritidsjob som en forandringsrettet og problemfokuseret copingstrategi, fordi der er tale om en langsigtet og proaktiv handling, hvor hun har en fast og stabil indkomst, som hun selv råder over. Ingrid er den ældste pige af de tre, jeg har interviewet. Hun er 14 år og den eneste af de interviewede børn, som arbejder. Alderen, med større bevægelsesfrihed til følge, antager jeg har en betydning for muligheden for at kunne arbejde og dermed kunne spare flere penge op, hvilket imødekommer et behov påpeget i anden forskning (Sloth, 2004) nemlig, at kravene til eksempelvis tøj, mad og bolig blandt jævnaldrende stiger, jo ældre børnene bliver.

En anden måde, børnene forholder sig proaktivt til deres fattigdom på, er ved at ønske sig penge i fødselsdagsgave eller til jul og dermed være i stand til at købe noget af det, de ønsker sig og har brug for. Følgende citater er fra Ingrid og Karen:

"Jeg fik penge til min fødselsdag, så jeg kunne gå ud og købe noget, jeg gerne ville have og havde brug for" (Ingrid)

"Jeg ønsker mig altid penge til min fødselsdag, så jeg kan købe nogle af de ting, de andre allerede har. Mange af mine kammerater får det automatisk af deres forældre, men jeg må selv sørge for at købe det, hvis det er noget jeg rigtig gerne vil have eller har brug for" (Karen)

Pigerne kan således købe nogle af de ting, som de gerne vil have. Ingrid fortæller, at hun også køber nogle ting, som hun har *brug* for, hvilket godt kan tolkes, som om hun selv må anskaffe sig genstande, som andre automatisk får betalt af deres forældre. Karen siger direkte i citatet, at hun selv køber mange af de ting, som hendes kammerater oplever, at forældrene køber til dem.

Som eksempel kan nævnes udstyr til fritidsaktiviteter, som må anses for en naturlig følgeudgift, som forældre normalt betaler. I Ingrids tilfælde køber hun selv hjelm og støvler til ridning:

"Jeg har selv betalt mine ridestøvler og hjelm, det er to ting, man skal have, når man går til ridning" (Ingrid)

Både i forbindelse med Ingrids fritidsjob og pigernes fødselsdagsønsker i form af penge er der tale om, at de skaber muligheder for at påvirke deres eget forbrug, hvilket understreger den proaktive strategi. Pigernes opsparing er koblet til de muligheder, de skaber for sig selv i forhold til at få adgang til de oplevelser og genstande, som de oplever, at klassekammeraterne har lettere adgang til end dem selv. Således kan de anskaffe sig genstande, eksempelvis tøj og mobiler, som symboliserer et tilhørsforhold til det fællesskab, man gerne vil accepteres af og være en del af. Set i lyset af den interaktionistiske tankegang forekommer det naturligt, at pigerne handler på ovenstående måde, da det er med til at skabe mening i deres interaktion med andre.

Det må anses for normalt, at børn, uanset økonomiske forhold i familien, bruger deres opsparing til at dække egne behov. Pengene anvendes sjældent til løbende forbrug, eftersom børn som oftest får deres basale behov opfyldt af forældrene (Harju, 2008). Som nævnt bruger pigerne ofte de

penge de sparer sammen, på tøj accesories og mobiler, altså genstande, som i højere eller mindre grad kan defineres som dækkende egne behov. Dog er der et eksempel på i interviewet med Line, hvor hun hjælper sin mor med at dække de basale behov, mad og tøj:

”Det gør jeg også nogle gange med min mor hvis det er hun ikke har råd nogen gange. For eksempel til mad, så giver jeg hende også mine penge. Jeg får ikke sådan lomme penge, men det er penge jeg sparer op, for eksempel hvis jeg får penge af min mormor. Så kan jeg godt sådan give min mor pengene, fordi hun har ikke særlig mange penge. Så... man skal jo have noget mad.

Eller for eksempel til tøj, så giver jeg bare min mor mine penge og så, ja...” (Line)

Der er her tale om endnu en proaktiv strategi, hvor Line låner penge til moderen fra sin opsparing for at opfylde et basalt behov for familien, som Line pointerer i citatet, skal man jo have mad!

Line fortæller ligeledes om, hvordan hun sparer op blandt andet med de penge, hun får af sin bedstefar.

”Hver gang jeg går til fodbold, så kører min bedstefar mig, og så får jeg altid en 50'er. Så kan jeg jo bruge den til at spare op”

Følgende citat belyser endnu en proaktiv strategi, hvor Line inviterer sin mor ud at spise.

Restaurantbesøg i løbet af Ramadanen er en tradition, og for at sikre denne tradition betaler Line med de penge, hun har fået i gave, og således opretholdes en vigtig social kode.

”Muslimer de har jo sådan noget Ramadan, hvor man så kan få penge i gave. Så kan det også være, man tager ud og spiser for de penge, man har fået i Ramadan. De fleste tager ud og spise for at fejre Ramadan, så det er også en måde at hjælpe på, at jeg kan invitere min mor ud at spise”

Desuden påpeger citatet også, at hvad, der anses for normalt at gøre, har en betydning. I dette tilfælde er der tale om at tage på restaurantbesøg under Ramadanen, og hvis hendes mor ikke har råd til dette, vil Line gerne ofre nogle af de penge, hun har fået i gave, til at kunne opretholde normaliteten og dermed sørge for, at familien måske kan deltage i fællesskabet omkring Ramadanen.

Alle ovenstående citater er eksempler på, at børnene som aktører reflekterer over økonomiske problemer og handler aktivt i forhold til dem. Efterfølgende vil jeg belyse, at de også handler proaktivt i forbindelse med problemstillinger af mere social karakter.

Både Karen og Line fortæller deres klassekammerater om deres fattigdom, hvilket også kan betegnes som en forandringsrettet og problemfokuseret form for proaktiv coping, fordi de handler på deres fattigdom ved at fortælle deres klassekammerater om det.

I citatet nedenfor fortæller Karen om, hvordan venskaberne har udviklet sig på en positiv måde ved at fortælle om, hvorfor hun blandt andet gik i alt for stort arvetøj:

”Altså venskaber? Altså med venskaber der har folk jo bare tænkt, at jeg ikke havde stil og sådan noget. Men efter jeg er flyttet hertil, og jeg bare var træt af det hele, har jeg forklaret dem, hvad der foregik. Så er det, som om folk har åbnet øjnene og sagt: Ah, det er derfor! Så det har påvirket, at jeg ikke har haft så mange venner, men efter det har jeg selvfølgelig fået venner, og folk er blevet mere omsorgsfulde. De har troet at jeg bare gerne ville gå i det, men det var jo ikke så meget derfor” (Karen)

Citatet viser, hvordan Karen i forbindelse med sin anbringelse på børnehjem har handlet aktivt ved at stå frem og fortælle om sin svære situation. Derudover fortæller Karen, at hendes kammerater har reageret positivt over for hende, efter hun har fortalt dem om sin situation. Denne positive respons er blevet behandlet yderligere under punkt 6.5.

Når Karen siger, hun har været træt af det hele, tyder det på, der også har været andre udfordringer end fattigdom, hvilket også fremgår af min samtale med hende. Karens udfordringer har ikke entydigt nødvendigvis noget med økonomisk fattigdom at gøre, og hvordan det påvirker relationen til hendes jævnaldrende. Det store ansvar Karen har haft over for begge forældre siger mere noget om relationen til hendes forældre, men da jeg nedenfor nævner det alligevel, er det, fordi det er med til at tegne et billede af kompleksiteten i hendes liv.

Karen har stået for en stor del af oprydningen og vasketøjet hjemme hos faderen, fordi denne har dårlig ryg. Derudover fortæller hun om, hvordan hun selv har smurt sin madpakke om morgenen, hvis hun skulle være sikker på at have en med. Hun fortæller også om, hvordan hun har ligget i

sengen og overhørt ting, hun ikke skulle have hørt, såsom at faderen ingen penge havde og desuden skyldte rigtig mange væk.

Karen fortæller, at hendes mor spiser mange piller, fordi hun er syg, hvilket har betydet, at de har måttet spare andre steder. Desuden siger hun i begyndelsen af interviewet, at *"... min mor har ikke været moden nok til at have mig, så hun valgte fester frem for mig"*.

Ovenstående tyder på, at Karen har stået med et stort ansvar alene over for begge forældre, og at dette ansvar fører til bekymringer hos hende i en allerede kompleks situation. Harju og Thorrød (2011:1) peger på, at fattige børn bærer på mere ansvar end deres jævnaldrende fra bedre stillede familier, fordi byrden af bekymringer og angst er større hos den førstnævnte gruppe.

En Anden undersøgelse peger ligeledes på, at børns forhold til deres forældre påvirkes af, at børnene påtager sig et ansvar over for familiens økonomi (Harju, 2008).

Afslutningsvis vil jeg sige, at alle Lines udsagn i fokusgruppeinterviewet er eksempler på den proaktive coping, fordi hun i situationen sidder overfor sine klassekammerater og fortæller om sin fattigdom.

Nedenfor vil jeg behandle nogle af pigernes mere reaktive strategier, som har en betydning for deres venskabsrelationer.

6.7.2 Reaktive strategier

Blandt de reaktive strategier er der også tale om en problemløsende adfærd, men med handlinger som tilbagetrækning og tilpasning som omdrejningspunkt (Ejrnæs m fl., 2013).

Ovenfor har jeg beskrevet Ingrids handlingsorienterede tilgang i forbindelse med hendes fritidsjob. På andre områder kan man betegne hendes valg af strategi som mere reaktiv.

"Jeg tror ikke rigtigt, det er gået op for mig før nu, hvor slemt det egentligt har været, fordi man tænker jo bare, det er hverdag. Det er ikke rigtig gået op for mig. Det har selvfølgelig været rigtig koldt at bo der. Man kunne ikke rigtig have nogle med hjemme... så var der ikke lige strøm, eller så var der koldt, og så... var der mus i huset. Det var rigtig ulækkert at bo i. Men jeg tænkte ikke rigtig over det, sådan havde det jo altid været, så jeg var vandt til det" (Ingrid).

I dette citat er der tale om, at Ingrid i højere grad tilpasser sig det kolde hus uden strøm og med mus. For hende har det været en normal tilstand, hun har vænnet sig til gennem de 10 år, hun har boet hos bedsteforældrene. Det er først gået op for Ingrid, hvor ekstreme forhold hun har levet under, efter hun nu bor hos sin moster. Der er derfor i dette tilfælde tale om en reaktiv resignerende tilpasnings- og tilbagetrækningsstrategi, hvor Ingrid mestrede situationen ved at tilpasse sig. Det, at hun ikke havde nogen med hjemme, kan ligeledes betegnes som en afværgemanøvre, som bunder i en reaktiv strategi, fordi hun tilpassede sig husets forhold, og derfor tog hun ikke nogen med hjem. Ingrid kan ikke gøre noget ved kulden i huset og musene, og derfor valgte hun ikke at have venner med hjem for at afværge en mulig ubehagelig situation, hvor kammeraterne fandt husets tilstand mærkeligt og forkert. Ud fra citatet formoder jeg, at Ingrids valg af reaktiv copingstrategi har taget udgangspunkt i den sociale og følelsesmæssige ubehagelighed, der kan blive tale om, hvis kammeraterne reagerer negativt på husets manglende varme og uhygiejniske tilstand, med eksempelvis drillerier eller eksklusion fra fællesskabet. Dette er således et eksempel på, hvordan valg af handlemåde også er afhængig af de følelser og de sociale konsekvenser, som er involveret jf. Lazarus (2006).

Både Karen og Ingrid fortæller, at de ikke holdt fødselsdag fordi de levede under fattige forhold, inden de blev anbragt. Karen fortæller i et citat, jeg også har anvendt under punkt 6.2.1, at hun holdt op med at holde fødselsdag fordi vilkårene var for ringe, og der derfor kun kom fire.

Nedenstående citat fra Ingrid belyser ligeledes hendes reaktion på de dårlige forhold i hjemmet på baggrund af hendes bedsteforældres fattigdom:

"Jeg gad heller ikke rigtig holde fødselsdag. Jeg syntes, det var sådan lidt pinligt at have nogen med hjemme, når der ikke var varme og sådan noget" (Ingrid)

Der er hos begge piger tale om en reaktiv copingstrategi, da de tilpasser sig situationen ved at lade være med at holde fødselsdag. Hos Karen skyldes det, at hun har oplevet at der i første klasse kun kom fire, fordi vilkårene var for ringe. Det er nærliggende at forestille sig, at dette kan have ført til en følelse af skam hos hende. Ingrid giver i sit citat direkte udtryk for, at hun synes, det var pinligt at have nogen med hjem i huset, når der ikke var varme. For at undgå disse følelser af skam og pinlighed over for deres klassekammerater, lader de være med at holde fødselsdag.

I interviewene med Ingrid og Karen er der flere gange, hvor de giver udtryk for en copingstrategi, som handler om at tilpasse sig familiens økonomiske situation. Denne reaktive form for mestring kan ses som en måde at beskytte sig selv og sine nærmeste for omgivelsernes mulige negative reaktioner på deres fattigdom. Eksempelvis siger Ingrid flere gange i interviewet, at det ikke var gået op for hende, hvor grell situationen hjemme hos hendes bedsteforældre var, fordi forholdene for hende altid havde været sådan, hvilket blandt andet ses i følgende citat:

Men jeg kunne ikke sådan mærke det i forhold til mine venner. Jeg tænkte jo bare, at det var normalt for mig... agtigt. Men nu, hvor jeg er flyttet hjem til min moster, hvor der er penge og sådan, kan jeg da godt se, at den har været helt gal. Men det er ikke noget mine venner har generet mig med, eller mobbet mig" (Ingrid)

Ingrid indleder og slutter citatet med at sige, at hun ikke kunne mærke på sine venner, at hun levede under helt andre forhold end dem. Det kan skyldes, at Ingrid er lykkedes med sine strategier i forhold til at skjule sin fattigdom. Hendes reaktionsmønster kan sidestilles med, hvad Diken kalder for 'usynlighedsstrategier'. Diken anvender begrebet i forbindelse med etniske minoritetspersoner, som søger sammen med andre med samme baggrund i tilbagetrukne enklaver for at undgå stigmatiseringens dømmende øjne (Diken, 1998). På samme måde kan man tale om, at Ingrid undgår interaktion med vennerne i sit hjem i bestræbelserne på ikke at blive konfronteret med en eventuel smerte som konsekvens af stigmatisering. Ingrid undgår interaktion med sine klassekammerater for ikke at blive konfronteret med sin afvigelse i form af et hjem uden de mest basale fornødenheder og det mindreværd, dette eventuelt henviser til (Skovgaard Møller, 2009:48).

Det kan også skyldes, at det i Ingrids omgangskreds ikke har nogen betydning, om man er fattig eller ej. Hvis dette er tilfældet, har hendes flovhed og pinlighed over hendes boligsituation samt hendes irritation over ikke at gå lige så smart klædt som hendes kammerater været ubegrundet. Som læseren af dette projekt allerede er blevet gjort opmærksom på et par gange tidligere, bliver disse følelser dog ikke mindre reelle i deres konsekvenser for Ingrid, jf. Thomas-teoremet, hvilket hendes reaktive handling, såsom ikke at holde børnefødselsdage, er et udtryk for.

Under punkt 6.1.2 har jeg anvendt et citat fra Ingrid, hvor hun fortæller om, hvor irriterende det var, at hun ikke havde mulighed for at gå i det samme tøj som sine venner, fordi hun ingen penge

havde. I den forbindelse nævner hun også, at hun meget sjældent var til frisøren, men i samme sætning giver hun udtryk for, at det ikke har haft den store betydning. Det kan vitterligt være, at det ikke har haft den store betydning ikke at blive klippet. Omvendt er det oplagt at spørge sig selv om, hvorfor Ingrid så nævner det, navnlig i ovenfor beskrevne sammenhæng, hvor hun fortæller om de ting, som hendes kammerater havde, og som hun ikke selv var i stand til at få, da hun boede hos sine bedsteforældre. Derfor kan det meget vel være, at der i denne sammenhæng også er tale om en reaktiv copingstrategi, hvor Ingrid forsøger at tilpasse sig en økonomisk virkelighed, hvor der ikke så hyppigt er råd til at gå til frisøren. Derudover formår hun desuden at skærme sig selv og sine nærmeste for kritik ved at sige, at det ikke har den store betydning. Man kan forestille sig, at Ingrid befinder sig i en loyalitetskonflikt, når hun på den ene side er irriteret over ikke at have penge eller have råd til at gå til frisøren, samtidig med ikke at ville udstille sine bedsteforældre. Hun tilpassede sig således bedsteforældrenes fattigdom og udøver selvcensur i loyalitet med disse. Anden forskning (Wegler, 2000:144) peger således på, at børn i de fleste tilfælde er særdeles loyale overfor 'deres voksne'.

Der er ligeledes et eksempel i interviewet med Karen, hvor hun indretter sine ønsker ud fra forældrenes økonomi:

"Og af mine forældre ønskede jeg mig..., det var forskelligt, det kom an på, hvor gammel jeg var. Hvis det var My Little Pony, der interesserede mig, så i stedet for den helt store pakke ville jeg bare gerne have én" (Karen)

Ved at tilpasse gavens størrelse til det mulige stiller Karen ikke forældrene i en svær situation, hvor de ikke kan indfri hendes fødselsdagsønske, og samtidig kan hun over for sine klassekammerater sige, at hun har fået præcist, hvad hun ønskede sig. Således skåner hun sine forældre for nogle ubehagelige følelser samt sig selv for eventuelle drillerier.

6.7.3 Delkonklusion vedr. copingstrategier

Børnene anvender forskellige copingstrategier i håndteringen af deres fattigdom, og det enkelte barn anvender således både en reaktiv og en proaktiv strategi, afhængig af situationen. Ser man på, hvilken strategi børnene anvender i relation til de enkelte fattigdomsmarkører, tegner der sig et mere ensartet billede. Alle børnene vælger en reaktiv strategi i relation til hjemmet, og en proaktiv strategi i relation til tøjet. Hvad angår mad, er billedet mere blandet.

Dette mønster kan ud fra en copingstrategi-teori forklares med, at for så vidt angår hjemmet, har børnene dels mulighed for at skjule forholdene, dels begrænset mulighed for at ændre disse. Omvendt har børnene en reel mulighed for at påvirke tøjet og samtidig svært ved at skjule mangler eller fejl ved denne markør, hvilket tilsiger valget af en proaktiv copingstrategi. Mønstret er i overensstemmelse med Anne Harjus undersøgelse fra 2008, som viser, at børn anvender proaktive eller reaktive strategier afhængigt af, om de forsøger aktivt at ændre deres situation, eller vælger at underordne sig forholdene.

7 Metode kritik

I det følgende vil jeg behandle de væsentligste forhold, som har påvirket min dataindsamling og deraf afledte analyse negativt, således at det klarere fremstår, med hvilke forbehold konklusionerne skal læses.

Jeg har valgt at lave kvalitative interview, og disse er i deres natur ikke repræsentative (Kvale & Brinkmann 2009). Der kan derfor ikke udledes generelle konklusioner på baggrund af den fremkomne data. Styrken i kvalitative interview ligger i stedet i at frembringe flere nuancer og vinkler. Hvis de kvalitative interview imidlertid peger i en bestemt retning, kan de med fordel bruges som grundlaget for efterfølgende kvantitative undersøgelser. Allerede fordi jeg har så begrænset et antal interview vil det være svært at sige, at de peger i en bestemt retning for dermed at bruge resultaterne til yderligere undersøgelser.

Et andet væsentligt forhold er, at jeg ikke har været kritisk nok under interviewene, og dermed ikke fået spurgt helt ind til de konkrete problemstillinger (Kvale & Brinkmann 2009:275). Dette har medført et svagere datagrundlag, som derfor har ledt til mere uklare analyseresultater. En væsentlig grund til dette er min manglende erfaring i at gennemføre sådanne interview, men der er også andre grunde. Med hensyn til interview af børnene har jeg været tilbageholdende med at gå i dybden og stille kritiske spørgsmål som følge af en bekymring for, at de skulle føle, det var for ubehageligt. Et sådan hensyn er ikke irrelevant, idet interviewet skal gennemføres, således at det minimerer de skadelige konsekvenser (Kvale & Brinkmann 2009:275). Taget i betragtning at ingen af børnene direkte eller indirekte tilkendegav, at de følte noget ubehag, og at jeg heller ikke fik en oplevelse heraf, har der imidlertid været mulighed for at spørge yderligere i dybden. Alternativt kunne jeg have lavet flere samtaler under, så jeg efterfølgende kunne få spurgt ind til de ting, som

var uklare (Kvale & Brinkmann 2009). Med hensyn til interviewet med de professionelle er det et andet forhold som gør sig gældende, nemlig at jeg forsker i "eget felt". Som det er blevet fremhævet af blandt andet er der i sådan henseende en risiko for, at man dels bliver for indforstået, dels ikke overfor "kollegaer" stiller kritiske spørgsmål. Da jeg kender forskningsfeltet fra mit arbejde, er jeg præget af dets logikker og rationaler og ved, hvad der er centralt og vigtigt at trække frem (Nielsen & Repstad, 1993). Dette betyder omvendt, at jeg ikke kan påkalde mig neutralitet i forskningsfeltet og skal være opmærksom på risikoen for, at jeg reproducerer allerede eksisterende forestillinger og fordomme (Hallberg, 2009).

Som anført under afsnit 3.2.2.3, har jeg forsøgt at undgå, at børnene skulle stilles i en loyalitetskonflikt overfor deres forældre. Dette kunne medføre, at de ville være bange for at fortælle om forhold, som deres forældre ikke ønskede skulle komme frem (Bo & Gehl 2012:275). For at undgå dette var det min hensigt at tale med forældrene, således at børnene med rette kunne føle, at det var i orden at fortælle om deres belastninger til mig, og at det ikke var en "familiehemmelighed". Det lykkedes mig imidlertid alene at tale med en af børnenes forældre. Dette har formodentlig været medvirkende til, at børnene ikke har åbnet helt op omkring, hvor hårdt påvirkede de var af fattigdommen.

Andersson påpeger (1998), at det er vigtigt at spørge ind til barnets situation på en sådan måde, at man får belyst det, man gerne vil vide noget om gennem konkrete beskrivelser af hverdagshændelser og situationer. Det er i den forbindelse vigtigt ikke at stille spørgsmål, som kan stille barnet i en loyalitetskonflikt overfor forældrene. Efterfølgende kan jeg se, at jeg nogle steder i interviewene ikke har formået at følge denne anvisning. Eksempelvis sagde jeg under interviewet med Karen: "*Din far snakkede om, at du nu fik en masse gode oplevelser med børnehjemmet men ikke med ham...*". Denne kommentar, må man sige, stiller Karen i en loyalitetskonflikt over for sin far, og denne type spørgsmål har formodentlig medvirket til, at svarene er blevet mindre åbne.

Afslutningsvis vil jeg fremhæve som anført i indledningen, at børnene også har andre sociale problemer, såsom psykisk sygdom, vold og misbrug. Andersson (2012) påpeger, at når fattigdom interagerer med andre belastninger, er det vanskeligt at udrede årsagskæder. Ligeledes antager hun også, at den kumulative effekt af samspillet imellem fattigdom og andre belastningsfaktorer er større end summen af de enkelte faktorer (Andersson, 2012). Der kan derfor argumenteres for,

at nogle af de konklusioner, der bliver draget om påvirkningen af relationerne, måske skyldes andre forhold. Når børnene føler skam, er det så kun på grund af fattigdom, eller er det også på grund af misbrug og vold? Jeg kan ikke udelukke denne "fejlkilde", men det er min vurdering baseret på interviewene, at hvis det har påvirket konklusionerne, har det været i mindre grad.

8 Konklusion

Jeg har gennem en analyse af kvalitative interview med fattige børn belyst disse børns oplevelser, forståelser og behov i relation til jævnaldrende. I det følgende vil undersøgelsens resultater blive præsenteret, baseret på en besvarelse af følgende overordnede problemformulering:

- **Hvordan påvirker økonomisk fattigdom børns relation til andre jævnaldrende?**

Som en konsekvens af den store modstand, jeg oplevede i indsamlingen af min empiri, opstod der en yderligere selvstændig problemstilling i specialet i form af en analyse af professionelles begrundelser for ikke at formidle kontakten til barnet, og hvorvidt dette er i overensstemmelse med det børneperspektiv, der er anvendt i specialet. Denne problemstilling er analyseret gennem et fokusgruppeinterview med en skolesocialrådgiver og en inklusionspædagog, og vil blive præsenteret i anden del af konklusionen.

I begge problemstillinger har jeg tillige inddraget egne erfaringer fra mit arbejde som socialrådgiver i en børnefamilieafdeling.

Del I

Jeg har valgt ikke at fokusere på en fast definition af fattigdom/fattigdomsgrænse, men derimod definere børnene som fattige, hvis de voksne, der har formidlet kontakten til dem, samt de selv opfatter sig som fattige. Dette valg er begrundet i metodiske og praktiske forhold men også i en formodning om, at oplevelsen af at være fattig er afgørende for børnene. Analysen har som et gennemgående træk vist, at "relativ mangel på penge" påvirker de interviewede børn direkte i relation til tøj, mad og bolig, men det er mere varierende, i hvilket omfang disse markører tillige påvirker de enkelte børns relation til jævnaldrende.

Tøj, mad og boligs betydning for relationen til de jævnaldrende varierer mellem at være direkte og indirekte. Den direkte påvirkning ses i form af direkte negative reaktioner fra deres jævnaldrende, mens den indirekte ses, hvor de ikke umiddelbart er udsat for belastende reaktioner, men selv oplever, at det er et problem og agerer herpå. For det ene barn (Ingrid) opleves betydningen som mere indirekte, fordi hun aldrig har oplevet negativ respons fra sine klassekammerater på grund af fattigdom. For det andet barn (Karen) er der tale om en mere direkte påvirkning, da hun oplever at blive holdt udenfor fællesskabet.

Dette billede støttes af anden forskning, blandt andet Anne Harju (2008), som påpeger i *"Barns vardag med knapp økonomi"*, at økonomisk knaphed har en stor betydning for relationen til andre børn, og at børnenes muligheder for at deltage i børnefællesskabet gennem materielle goder og aktiviteter i forskellig grad er påvirket. Tilsvarende konkluderer Sloth (2004) i *"Færre penge end andre børn"*, at materielle forbrugsmuligheder spiller en rolle for børnenes muligheder for social deltagelse blandt jævnaldrende.

Belastningen kan have et sådan omfang, at det kan resultere i stigmatisering og eksklusion fra deres kammeraters fællesskaber, ligesom børnene kan føle skam, eller begge dele.

Stigmatiseringen opleves af de fattige børn ud fra, hvordan deres omgivelser reagerer på fattigdommen, eventuelt med regler og sanktioner overfor de fattige børn. Skam opstår som følge af de fattige børns egne forestillinger om, hvordan andre ser på dem. Karen oplever at blive stigmatiseret af sine jævnaldrende klassekammerater, indtil hun fortæller dem om sin situation. Ingrid er ikke marginaliseret, men det som Goffman betegner potentielt miskrediteret. Det skyldes, at Ingrid formår at skjule sin fattigdom ved at skjule og/eller håndtere de markører, som hendes fattigdom har givet sig udslag i, og dermed 'passere' ifølge teorien. Det potentielle ligger i, at såfremt Ingrid på et tidspunkt ikke længere formår at 'passere', vil hun risikere at blive stigmatiseret.

Begge piger føler skam, fordi de har set sig selv i et negativt lys gennem deres venner. I Karens tilfælde er der formentlig tale om en 'udefra' genereret følelse som en konsekvens af kammeraternes negative attitude overfor hende. Derimod kommer Ingrids skam i højere grad 'indefra' hende selv, da hun ikke oplever, omgivelserne reagerer negativt overfor hende.

Line er ikke stigmatiseret, og er heller ikke i risiko for at blive det. Om dette skyldes hendes jævnaldrendes generelle holdning eller det forhold, at kammeraterne kender til familiens dårlige økonomiske situation, er ikke klart. Det kan imidlertid konkluderes, at selve fattigdommen ikke stigmatiserer hende. Men interviewet indikerer flere gange, at hun føler skam på grund af den dårlige økonomi.

Undersøgelsen foretaget af Heidi Sørensen (2010) *'Fattigdom i børnehøjde'* påviser, at børnenes opvækst i fattigdom er præget af stigmatisering og eksklusion, og at de materielle afsavn betyder, at de befinder sig i periferien af børnefællesskabet. Hendes undersøgelse belyser imidlertid ikke, i hvilket omfang at disse børn har været åbne omkring deres fattigdom, og hvis det er tilfældet, om dette har hjulpet, som jeg har påpeget i dette speciale.

Om barnet enten føler skam eller er stigmatiseret, kan være afgørende for, hvorledes man kan hjælpe den enkelte. Åbenhed omkring fattigdommen kan, som det er blevet belyst, have en positiv indvirkning på fattige børns relationer til deres jævnaldrende, og dermed afværge en stigmatisering. Effekten af åbenheden er, at de fattige børn kan opnå en større forståelse fra deres omgivelser. Omgivelserne reagerer således ikke negativt på fattigdommen, men på de markører, som fattigdommen har givet sig udslag i, fordi de ikke kender baggrunden for dem. Markørerne bliver hermed fejlopfattet af omgivelserne og tilskrevet den fattige som noget negativt.

Åbenheden vil imidlertid ikke direkte have den samme positive indflydelse på oplevelsen af indefra-kommende skam, hvor fokus i højere grad må være at arbejde med det enkelte fattige barn. Dette skyldes, at skammen udspringer af børnenes egne opfattelser af, hvordan omgivelserne ser på dem. Line er her et godt eksempel på, at omgivelserne ikke reagerer negativt, men hun føler alligevel skam.

Børnene anvender forskellige copingstrategier i håndteringen af deres fattigdom, og det enkelte barn anvender således både en reaktiv og en proaktiv strategi, afhængig af situationen. Ser man på, hvilken strategi børnene anvender i relation til de enkelte fattigdomsmarkører, tegner der sig et mere ensartet billede. Alle børnene vælger en reaktiv strategi i relation til hjemmet, og en proaktiv strategi i relation til tøjet. Hvad angår mad, er billedet mere blandet.

Dette mønster kan ud fra en copingstrategi-teori forklares med, at for så vidt angår hjemmet, har børnene dels mulighed for at skjule forholdene, dels begrænset mulighed for at ændre disse.

Omvendt har børnene en reel mulighed for at påvirke tøjet og samtidig svært ved at skjule mangler eller fejl ved denne markør, hvilket tilsiger valget af en proaktiv copingstrategi. Mønstret er i overensstemmelse med Anne Harjus undersøgelse fra 2008, som viser, at børn anvender proaktive eller reaktive strategier afhængigt af, om de forsøger aktivt at ændre deres situation, eller vælger at underordne sig forholdene.

Del II

Det samlede billede, der tegner sig efter denne analyse, er, at de professionelle nok tilslutter sig opgavens børneperspektiv, men i afvejningen overfor barnets sårbarhed vægter sårbarheden klart højest. Tilslutningen giver sig til udtryk ved, at de under interviewet anerkender betydningen af vidensrationalet og anerkendelsesrationalet. Med hensyn til demokratirationalet er der kun en enkelt som er inde på dette, og det kunne tyde på, at det ikke vægtes højt. Alle henviser imidlertid til hensynet til barnet og barnets sårbarhed som begrundelse for ikke at ville give adgang til barnet, jf. punkt 3.2.1.

Hensynet til barnets sårbarhed er ikke i strid med børneperspektivet, men den kategoriske afvisning og den manglende dialog og refleksion over fordele og ulemper ved at inddrage barnet er problematisk, og kan skyldes flere forhold. Analysen efterlader indtrykket af, at nok tilslutter de sig børneperspektivet, men når det kommer til stykket, er dette måske mere på det teoretiske plan end i praksis.

Det problematiske kommer til udtryk, når de professionelle selv træffer beslutningen om ikke at lade børnene deltage, idet dette strider imod børneperspektivets ønske om at inddrage børn og forværres ved, at de professionelle ikke nødvendigvis ved, om det vil være en belastning for barnet.

Ved ikke at lade børnene blive inddraget, opnår børnene ikke de fordele, som ligger bag rationalerne. Skal der ske en holdningsændring hos de professionelle, må det dels forudsætte, at måden, børnene inddrages på, tilrettelægges således, at bekymringen for barnets sårbarhed så vidt muligt adresseres, og samtidig skal der skabes et større fokus på de væsentlige fordele, som en inddragelse måtte have. I overensstemmelse med specialets børneperspektiv ville det således være hensigtsmæssigt, at de etiske overvejelser i højere grad handlede om, *hvordan* man inddrager, og ikke *om* man inddrager. Endeligt, har analysen vist, at det tillige vil være nødvendigt

at adressere følgende problemstilling: når de professionelle skal foretage en afvejning, ligger der et skisma i, at der ved afvejningen af de forskellige hensyn indgår såvel individ som samfundshensyn. Dette kommer blandt andet til udtryk i afvejningen af de ulemper, der kan forekomme for det enkelte barns deltagelse overfor de fordele, der kan være for gruppen af børn. Det grundlæggende skisma kan ikke løses, men specialet påpeger fordele ved på forskellig vis at legitimere, at de professionelle inddrager hensynet til børn generelt som gruppe. Samlet illustrerer specialet, at man nok er kommet langt i den teoretiske udvikling af en ny barndomssociologi, men når den skal omsættes til praksis, giver det anledning til en række udfordringer inden for området omkring fattige børn. Dette er særligt problematisk, da specialet samtidig påviser, at fattigdommen har en indflydelse på børnenes relationer til jævnaldrende.

9 Perspektivering

En af de væsentligste konklusioner i specialet er den belastning, som fattigdom kan medføre for børns relationer til deres jævnaldrende. Ser man nærmere på, hvad det er, som skaber belastningen, er det uligheden mellem de jævnaldrende skabt af den relative økonomiske forskel, som gør, at de kan føle skam og/eller blive stigmatiseret. Heraf kan der udledes en række interessante overvejelser.

Der er i den politiske debat fokus på, om, og i givet fald hvordan, man skal definere en fattigdomsgrænse, og hvor den skal ligge. For børnene er det imidlertid ikke særlig relevant, om der er en grænse, og om de er lige over eller under denne. For dem er det afgørende, om de økonomisk adskiller sig markant fra deres jævnaldrende og dermed risikerer at blive presset ud af børnefællesskabet. Herved illustreres risikoen for at have et forkert fokus, når diskussionerne fokuserer på grænser og ikke på den relative forskel.

Det må antages, at betydningen af den relative ulighed minskes, jo mere velstillet børnene er (uligheden parallel-forskydes), men det vil være interessant at klarlægge yderligere. Dette kunne give et bedre billede af, hvilke udfordringer der kan være i relationen mellem unge, selv om ingen af dem ligger under den "politisk" fastsatte fattigdomsgrænse, og dermed ikke fastlåser fokus på en grænse. Dette perspektiv bliver ikke mindre interessant af det faktum, at uligheden i Danmark er stigende.

Et andet forhold, som kunne være interessant at belyse, er samspillet mellem at være stigmatiseret, både fordi man er en etnisk minoritet, og fordi man er fattig. Er dette en "dobbelt" belastning, og hvordan reagerer børnene? Et etnisk barn kan vælge forskellige forsvarsmekanismer, som f.eks. fornægtelse, hvor barnet prøver at ligne danske børn mest muligt for at opnå social accept (Skytte, 1999:88). Vil sådan adfærd blive vanskeliggjort af den økonomiske ulighed og forhindre, at barnet reelt kan bruge denne forsvarsmekanisme, idet tilnærmelsen til sine jævnaldrende forhindres af den stigmatisering, som kan følge af fattigdommen? Vælger det etniske barn i stedet en forsvarsstrategi, som går ud på isolation og undgåelse (ibid:89), ville situationen måske være anderledes. Barnet isolerer sig i sin etniske gruppe og danner en opposition til majoriteten og normen. En parallel hertil er situationer, hvor børn på grund af provokerende tøjstil eller anderledes interesser stigmatiseres, og derfor søger mod alternative fællesskaber i periferien eller udenfor det børnesociale felt (Sørensen, 2010). Det ville være interessant at forstå, om belastningen af at være fattig vil være lidt mindre, idet barnet så at sige allerede har lidt nederlaget ved at stå uden for det sociale samvær med sine jævnaldrende, eller om det i stedet for er en selvforstærkende negativ spiral.

En beslægtet problemstilling er, i hvilket omfang noget af det, som vil kunne afhjælpe belastningen for danske unge fattige såsom åbenhed, vil have den samme effekt, hvis der er tale om etniske børn. Dette vil forudsætte en kortlægning af, hvilke kulturforskelle der er mellem de etniske børn og deres familier i forhold til interview personerne. En nærliggende overvejelse vil være, at eksempelvis en meget stolt kultur vil tilsige, at åbenhed ikke vil være ønsket.

Ovenstående illustrerer betydningen af at undersøge forholdene yderligere ud fra intersektionalitetsprincippet. Dette kunne særligt være i relation til etniske børn da de statistisk er hårdere ramt (Enevoldsen & Wandsøe, 2013)

Afslutningsvis vil jeg fremhæve, at empirien viser, at de fattige børn tager et større ansvar i hjemmet og søger at tilpasse sig. Det ville være interessant at belyse og forstå, hvilken selvstændig belastning dette er for børnene, og om det indirekte påvirker deres relationer til andre børn. Bliver de voksne før tid, og har de overskud til at fungere i børnefællesskabet?

10 Litteraturliste

Bøger

Andersen, John & Larsen Elm, Jørgen (2011). Fattigdom og social eksklusion. I: Hornemann M., Iver & Larsen E., Jørgen (red). *Socialpolitik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Andersson, Gunvor (2012). Barn, fattigdom og social barnavård. I: Sward, Hans & Engelmark, Lena (red). *Fattigdom utan granser*. Stockholm: Carlsons.

Bo, Karen-Asta & Gehl, Ingrid (2012). Samtaler med børn. I: Bo, Karen – Asta, Guldager, Jens & Zeeberg, Birgitte (red). *Udsatte børn: et helhedsperspektiv*. København: Akademisk Forlag.

Antonovsky, Aaron (2011). *Helbredets mysterium: at tåle stress og forblive rask*. København: Hans Reitzels Forlag.

Charon, Joel M. (2007). *Symbolic Interactionism. An Introduction, An Interpretation, An Intergration*. New Jersey: Prentic-Hall Inc.

Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt (2004). *Emotioner, vardagslivet & samhälle: en introduktion till emotionssociologi*. Malmö : Liber.

Dencik, Lars (1999). Fremtidens børn. I: Dencik, Lars & Schultz J., Per (red.). *Børn og familier I det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

Diken, Bülent (1998). *Strangers, ambivalence and social theory*. Ashgate.

Eide, Johanne, B. & Winger, Nina. (2011). *Fra Barns synsvinkel: Intervju med barn - metodiske og etiske refleksjoner*. Oslo: Capellen Akademisk Forlag.

Ejrnæs, Morten & Monrad, Merete. (2012). *Vignetmetoden: sociologisk metode og redskab til faglig udvikling*. Lindhardt og Ringhof.

Elm Larsen, Jørgen & Andersen, John. (2013). Fattigdom, marginalisering og social eksklusion. I: Guldager, Jens & Skytte, Marianne (red). *Socialt arbejde – teorier og perspektiver*. København: Akademisk Forlag.

- Goffman, Irving (1990). *The Presentation of self in everyday life*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Goffman, Irving (2005). *Interaction ritual: essays in face-to-face behavior*. Chicago: AldineTransaction.
- Goffman, Irving (2014). *Stigma – om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Halkier, Bente (2002). *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur.
- Halkier, Bente (2008). *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur.
- Hallberg, Margareta. (2009). Teori og praksis som forskningsobjekt. I: Meeuwisse, Anna; Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red). *Socialt arbejde: en grundbog*. København: Gyldendal Akademisk.
- Hjort, Torbjörn (2004). *Nödvändighetens pris - Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan.
- Honneth, Axel (2003). *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hutchinson, Gunn S. & Oltedal, Siv. (2006). *Modeller i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- James, Alison; Chris Jenks & Alan Prout (1999). *Den teoretiske barndom*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Johansen, Adam (2012). Fattige børn. I: Bo, Karen – Asta, Guldager, Jens & Zeeberg, Birgitte (red). *Udsatte børn: et helhedsperspektiv*. København: Akademisk Forlag.
- Kampmann, Jan. (2000). Børn som informanter og børneperspektiv. I: Schultz Jørgensen & Kampmann (red.). *Børn som informanter - antologi*. København: Børnerådet.
- Kryger, P.; Inge (2011). Stigma Stigmatisering. I: Kryger, P.; Inge & Larsen N.; Steen (red.). *Sociologisk leksikon*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kvale, Steiner & Brinkmann, Svend. (2009): *Interview – Introduktion til et håndværk*, København: Hans Reitzels forlag.

Lazarus, Richard S. (2006). *Stress og følelser – en ny syntese*. København: Akademisk Forlag.

Nielsen, R., Jens Carl (1993): Fra nærhet til distance og tilbake igjen. I: Nielsen, R., Jens Carl m. fl. *Anderledes tanker om livet i organisationer*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Olsen, Henning. (2002). *Kvalitative kvaler: kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet*. København: Akademisk Forlag.

Rendtorff, D., Jacob (2013). Fænomenologien og dens betydning. I: Fuglsang, Lars & Olsen B., Poul (red). *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – på tværs af fagkulturer og paradigmer*.

Samfundslitteratur

Ridge, Tess. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: from a child's perspective*. Bristol: Policy.

Ridge, Tess. (2007). Negotiating childhood poverty: Children's subjective experiences of life on a low income. I: Wintersberger, Helmut; Alanen, Leena; Olk, Thomas & Qvortrup, Jens (red). *Childhood, generational order and the welfare state: exploring children's social and economic welfare*. University Press of Southern Denmark

Skovgaard Møller, Simon. (2009). Etnisk stigmatisering og outsider identitet i Danmark. I: Larsen Elm, Jørgen & Mortensen, Niels (red). *Udenfor eller indenfor: sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. København: Hans Reitzels Forlag.

Skytte, Marianne (1999). *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde*. København: Hans Reitzel Forlag.

Skytte, Marianne (2013). Det kulturelle perspektiv i socialpædagogikken. I: Erlandsen, Torsten m. fl. (red). *Socialpædagogik – en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Sørensen, B., Anders. (2012). Hermeneutik og fænomenologi. I: Jacobsen, H., Michael m. fl. (red.). *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. København: Gyldendal Akademisk.

Townsend, Peter (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin Books.

Trost, Jan & Levin, Irene. (2004). *Att förstå vardagen: med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Warming, Hanne, (2011). *Børneperspektiver: børn som ligeværdige medspillere i socialt og pædagogisk arbejde*. København: Akademisk Forlag.

Wegler, Bibi (2000). *Hvordan vurderer vi troværdigheden af børns udsagn?* I: Schultz Jørgensen & Kampmann (red.). *Børn som informanter - antologi*. København: Børnerådet.

Artikler og analyser

Andersson, Gunvor (1998). Barnintervju som forskningsmetode. *Nordisk psykologi*. 50(1), 18-41.

Backe-Hansen, E (2004). *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår*. Rapport 12/04. Oslo: NOVA.

Enevoldsen, S., Sune & Koch, Joachim V (2013). *Fordobling af børn, der har været fattige i mindst 5 år*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Enevoldsen, S. Sune & Wandsøe L., Helene R. (2013). *Flest fattige børn blandt indvandrere og efterkommere*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Ejrnæs, Morten; Larsen Elm, Jørgen & Müller, Maja (2013, juli). Fattigdom og overlevelsesstrategier. *Dansk sociologi*, 24(1), 97-117.

Harju, Anne & Thorød, Anna B (2010). Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context - From Children's Point of View. *Springer* 4(2), 283-299.

Jonsson-Reid, Melissa; Drake, Brett & Kohl, Patricia L (2009). Is the overrepresentation of the poor in child welfare caseloads due to bias or need? *Children and Youth Services Review* 31(3), s.422-427

Juul, S., Jonas (2012). *Gennem 00'erne har Danmark haft Vesteuropas største stigning i ulighed*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

- Johansen, Adam (2013). Fattigdom og omsorgssvigt. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, (1), 83-93.
- Kampmann, Jan (2003). Barndomssociologi: fra marginaliseret provokatør til mainstream leverandør. *Dansk sociologi*. 14(2), 79-93.
- Lister, Ruth (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Nilsson, Kirsten (2013, 13. juni). 12.000 børn sidder fast under ny fattigdomsgrænse. *Politiken*, s. 7.
- Näsmans, Elisabet & Närvanen, Anna-Liisa (2006). Age order and children's agency. *Children's Welfare*, volume 1, COST ACTION 19A, 227-251.
- Nørrgaard, A., Thomas (2014, 22. maj). Ekspert revser regeringens fattigdomsredegørelse. *Berlinske Tidende*, s. 9.
- Oeye, Christine ; Bjelland, Anne Karen ; Skorpen, Aina (2007). Doing participant observation in a psychiatric hospital - research ethics resumed. *Social Science & Medicine*, 65 (11), 2296-2306.
- Powell, Mary Ann & Smith, B., Anne (2009, februar). Children's Participation Rights in Research. *Childhood*, 16(1), 124-142.
- Redalen, Knut; Ellingsen, t. Ingunn; Studsrød, Ingunn & Willumsen, Elisabeth (2013). Portvakt eller døråpner - Å rekruttere informanter til barnevernsforskning. *Tidsskriftet Norges barnevern*, (1), 18-31.
- Ridge, Tess (2013, september). We are All in This Together? The Hidden Costs of Poverty, Recession and Austerity Policies on Britain's Poorest Children. *Children & Society*, 27(5), 406-417.
- Scheff, Thomas (2003). Shame in Self and Society. *Symbolic Interaction*, 26, (2), 239-262.
- Strandbu, Astrid & Thørnblad, Renee (2010): Sårbare barn som deltager i kvalitativ forskning: forskningsetikk og etisk forskning. *Barn*, 28(1), 27-41.
- Warming, Hanne (2000). Barn og klient: dobbelt umyndiggørelse og usædvanlige læreprocesser. *Social Kritik*, (70), 74-79.

Warming, Hanne (2007). Diskussioner om børneperspektiv og inddragelse af børn: er barnet på vej ud med badevandet? *Dansk pædagogisk tidsskrift*, (1), 4-13.

Rapporter

Adamson, Peter (2013). *Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview*. Innocenti Report Card 11. Firenze: UNICEF.

Agerlund, S., Dorthe (2004). *Færre penge end andre børn: Interviewundersøgelse med børn fra familier med lav indkomst*. Socialforskningsinstituttet.

Brusdal, Ragnhild (2004). *Kommersiell oppvekst – noen tankar omkring kommersialiseringen og dens konsekvenser*. Prosjektnotat nr 7. Oslo: SIFO.

Deding, Mette & Gerstoft, Frederik. (2009). *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Dreyer, E., Lene (2006). *Opvækst med afsavn: Interview om børns trivsel i familien, skolen, og fritid, når familiens økonomi er stram*. Socialforskningsinstituttet.

Ekspertudvalg om fattigdom (2013). *En dansk fattigdomsgrænse – analyser og forslag til opgørelsesmetoder*. København: Ekspertudvalg om fattigdom.

Harju, Anne (2008). *Barns vardag med knapp ekonomi: en studie om barns erfaringer och strategier*. Växjö University Press.

Sandbæk, Mona & Pedersen, Axel. W. (red.) (2010). *Barn og unges levkår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000–2009*. Rapport 10/10. Oslo: NOVA.

Smolinsky, Manuela & Morabito, Christian (2014). *Child Poverty and Social Exclusion in Europe – A matter of children's rights*. Bruxelles: Save the Children.

Sørensen, Heidi, (2010, november). *Fattigdom i børnehøjde: Børns oplevelser af en opvækst i fattigdom*. København: CASA.

Økonomi- og indenrigsministeriet (2014). *Familiernes økonomi: fordeling, fattigdom og incitamenter*. København: Økonomi- og indenrigsministeriet.

TV – program

Detlefsen, Louise (2012). *Den usynlige arv*.

Danmark: DR 1: november 2012- 50 min.

Bilag 1

Ålborg Universitet, København Institut for socialt arbejde

Speciale 2014

Vil I være med i mit studie?

Mit navn er Lise Ørsted og jeg er specialestuderende i socialt arbejde på Ålborg Universitet, København.

Ifølge statistikken lever mange børn i Danmark med få penge. Jeg vil gerne undersøge hvordan en knap økonomi kan påvirke børns relation til jævnaldrene. For eksempel om børns mulighed for at købe tøj, have den rigtige mobil og gøre ting i deres fritid, har nogen betydning for relationen til andre børn og unge.

En families erfaring er en vigtig grund til en øget forståelse af, om og hvordan knap økonomi påvirker barnet. Derfor vil jeg gerne tale med børn og forældre, som selv kender til nogle af disse omstændigheder og som kan fortælle mig om disse erfaringer.

Resultatet vil blive præsenteret i mit speciale. Alle som er med garanteres anonymitet. Det betyder, at ingen kommer til at vide hvem som har deltaget i studiet, det er kun mig som ved hvad hver person har sagt.

Hvis I bestemmer jer for at være med, er det vigtigt at hele familien er enige om at deltage. Hvis I fortryder jeres deltagelse, er det muligt at stoppe.

Jeg vil bestræbe mig på at samtalerne med børnene ikke varer mere end 45 min. Det er muligt for forældre at være tilstede under interviewet hvis det skaber større tryghed.

Jeg foretrækker at foretage interviewet ved at mødes, men det vil også være muligt at gennemføre over telefonen.

Jeg vil gerne optage interviewet, hvis dette ikke ønskes vil der være mulighed for, at jeg i stedet tager noter.

Hvis I er interesseret må I meget gerne kontakte mig direkte på 24471655 eller på lorste12@student.aau.dk. I må også gerne give jeres lære besked, som så vil bede mig om at kontakte jer.

Bedste hilsner

Lise Ørsted

Børneinterview

Nedenstående er eksempler på spørgsmål til jeres barn. For ikke at stille ledende spørgsmål eller lægge ord i munden på børn er spørgsmålene meget konkrete. Min tanke er, at der ud fra spørgsmålene opstår mere detaljerede beskrivelser af børnenes oplevelse af en hverdag med en knap økonomi. Spørgsmålene som du kan læse nedenfor, vil jeg gerne følge op med spørgsmål som omhandler hvordan børnene oplever de konkrete situationer, og hvordan det påvirker deres forhold til kammerater og venskaber.

Materielle forbrugsmønstre

- Hvad har du af legetøj/elektronik? Herunder playstation, Wee, mobiltelefon, nintendo.
- Er der noget du ønsker dig?

mobil

- Hvordan har du det hvis der bliver konkurreret om hvis mobil kan mest?
- Er det vigtigt hvilken mobil man har?

Tøj

- Hvad kunne du mest tænke dig at bruge penge på/købe?
- Hvor køber du tøj henne?
- Arver du?
- Hvad er dit ynglingstøj?
- Er der noget mærketøj du godt kunne tænke dig?

Lommepenge

- Får du lommepenge?

- Har du fritidsjob?
- Hvad bruger du typisk dine penge på?
- Hvis du ikke har et fritidsjob, men gerne vil have et, hvad er så grunden til du gerne vil have et?

Boligens betydning for samværet

- Hvordan er dit hjem indrettet? Antal værelser.
- Har du (lege)aftaler efter skolen/i weekenden?
- Hvem leger I/er I oftest hos?
- Hvad leger I (med)?
- Spiser dine venner nogle gange med?

Mad

- Hvad spiser I for det meste?
- Spiser I frugt og grønt hver dag?
- Hvad har du med i madpakken?
- Er der perioder hvor I primært spiser havregrød og rugbrød?

Fødselsdag

- Hvornår har du fødselsdag?
- Hvordan holder I fødselsdag i klassen?
- Hvordan skal du fejre det?
- Hvad ønsker du dig?
- Hvad fik du sidst?

Udflugter/ferie

- Hvornår har du sidst været på tur? Med hvem?
- Hvad skal I lave i ferien?

Fritid

- Hvornår var du sidst i biografen? Svømmehallen?
- Går du til en fritidsaktivitet?
- Har du været på lejrtur med skolen eller andre? Eksempelvis med fodbold- eller håndboldholdet.

Forældreinterview

Baggrundsfakta:

- Familiesammensætning. Hvilke medlemmer består familien af? Hvem bor i samme husholdning?
- Alder og køn på samtlige i husholdningen.
- Uddannelse.
- Forsørgelsesgrundlag. Hvad lever I af? Evt indkomstens størrelse.
- Udgifter, herunder også penge I evt skylder.
- Forsørgelse af andre end dem som bor i husholdningen.
- Hjem og nabolag. Antal værelser og størrelse på bolig samt beskrivelse af ens eget kvarter.
- Hvis I ikke oprindeligt er fra Danmark, hvornår kom I så til landet?
- Ville I på en uge være i stand til at skaffe 14 000 kr til en uforudset hændelse?
- Har det i løbet af de sidste 12 måneder været svært at klare løbende udgifter til mad, husleje, regninger m.m.? Hvis ja, hvordan har I så løst det?
- Har I en opsparing?
- Beskriv jeres sociale netværk. Venner, familie, naboer. Hvor tit ses I?
- Hvor længe har I levet med knap økonomi?

Temaer med fokus på børnene:

- Julen, Ramadan, fødselsdage og andre højtider (mad, gaver, gæster, etc)
- Juleferie, Ramadan, sommerferie og andre ferier Hvordan holder I ferie?
- Hvordan ser økonomien ud i slutningen af måneden?
- Mad og hygiejneartikler. Hvad spiser I typisk? Får I frugt og grønt hver dag? Tandpasta, bind etc.
- Er det svært at dække omkostninger i forbindelse med skolen? Madpakker, udflugter, lejr tur.
- Beskriv barnets muligheder for at gøre og købe ting sammenlignet med jævnaldrene.
- Hvad gør børnene for at få det de vil have? Lykkedes det?
- Hvad gør du I som forældre for at få det til at løbe rundt? (strategier)

- Hvordan snakker du om økonomi med dit barn? Hvis ikke, hvorfor ikke?
- Hvordan mener du, at den knappe økonomi påvirker barnet? Hvis ikke den påvirker barnet, så hvorfor ikke?
- Hvordan tror du barnet oplever den knappe økonomi?
- Hvad prioriteres fra og til af jer som forældre? Hvad sparer du på først om nødvendigt?
- Hvad er vigtigt for barnet (ud fra barnets egen mening) og hvad tænker du omkring dette?
- Tøj og ting. Hvad vil barnet gerne have og hvad køber I/du som forældre?
- Forlystelser og fritid. Hvad vil I gerne foretage jer? Går barnet til fritidsaktiviteter?
- Lommepenge. Får barnet lommepenge?
- Sparer I som forældre nogle gange på jer selv? Hvordan?

Bilag 2

Vignetter anvendt ved interview af professionelle

- Bekymringer for børns sårbarhed kan føre til, at forskere fravælger et børneperspektiv, især når det gælder såkaldt udsatte børn og unge, eller at børnenes omsorgspersoner på vegne af børnene vælger, at de ikke skal deltage. Dette udgør et alvorligt dilemma, idet bekymringen for børnenes sårbarhed kan være velbegrundet. Men samtidig risikerer den manglende inddragelse af børnene at bidrage til deres sårbarhed, både individuelt og som gruppe. Det gør det ved at deres viden og perspektiv gøres tavst, hvilket bla. kan resultere i, at deres problemer og upriviligerede situation negligeres, ikke forstås godt nok og at der handles hen over hovedet på dem. Dermed ryger såvel ønsket om inddragelse af et børneperspektiv såvel som ønsket om beskyttelse af og omsorg for børnene ud med badevandet.
(Warming, 2007:8-9)
- Udsatte børn bliver i højere grad ofte ekskluderet fra deltagelse og frataget muligheden for at blive hørt, fordi man er bekymret for deres sårbarhed. Hensynet er reelt og relevant, men denne stærke protektionistiske holdning, kan meget vel forhindre børns ret til at udtrykke deres synspunkter og holdninger omkring emner som bekymrer dem. Sårbarheden er muligvis mere udtalt hos de voksne end hos børnene.
(Powell & Smith, 2009:129)
- ”Jeg mener at deltagelse er en del af beskyttelsen. Beskyttelse er ikke længere et spørgsmål om, at voksne beskytter hjælpeløse børn, men har mere noget at gøre med, at barnet er et vigtigt individ med værdighed, følelser, tanker og evner/kapaciteter. Barnet skal betragtes som en ressource, vi som voksne skal lytte til”
(Powell & Smith, 2009:129)

